

Fagrapport nr. 6 - 2006

Jannike Wehn Hegnes

**Forbruksforskning som
forbrukerpolitikk
1939 - 1984**

SIFO

© SIFO 2006

Fagrapport Nr. 6 -2006

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING

Sandakerveien 24 C, Bygg B

Postboks 4682 Nydalen

0405 Oslo

www.sifo.no

Det må ikke kopieres fra denne rapporten i strid med åndsverksloven. Rapporten er lagt ut på internett for lesing på skjerm og utskrift til eget bruk. Enhver eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring utover dette må avtales med SIFO. Utnyttelse i strid med lov eller avtale, medfører erstatningsansvar.

Tittel Forbruksforskning som forbrukerpolitikk 1939 - 1984	Antall sider 166	Dato 15.11.2006
Title	ISBN 82-7063-411-5	ISSN 1520-6760
Forfatter(e) Jannike Wehn Hegnes	Prosjektnummer	Faglig ansvarlig sign.
<p>Sammendrag</p> <p>Rapporten har sett på forsøkene på å få i stand en organisert (statlig)satsing på forbruksforskning i perioden fra 1939 til 1984.</p> <p>I løpet av etterkrigsårene ble det tatt en rekke initiativ for å få i stand en enhetlig satsing på denne forskningen, likevel skjedde lite før Statens institutt for forbruksforskning og vareundersøkelser ble opprettet i 1970. Denne rapporten undersøker hva det var som gjorde spørsmålet om forbruksforskningen så vanskelig og hva det var som endret seg på 1960-tallet og gjorde en løsning mulig.</p> <p>Rapporten er basert på arkivstudier.</p>		
<p>Stikkord</p> <p>Forbruksforskning, forbrukerorganisering, forbrukerpolitikk, familiepolitikk, husarbeid, likestilling, kjønn, Norge, Sverige, forbrukerhistorie, 1900-tallet</p>		

Forbruksforskning som forbrukerpolitikk

1939-1984

av

Jannike Wehn Hegnes

2006

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING
postboks 4682, 0405 Oslo

Forord

I 2003 innvilget Norges forskningsråd et større tverrfaglig prosjekt, ”Mellom markedøkonomi og befolkningspolitikk: Husarbeid som ideologi og praksis”, ledet av professor Gro Hagemann ved Universitetet i Oslo, med forskningsleder Ingun Grimstad Klepp fra SIFO som en av deltakerne. I prosjektet har etablerte forskere, stipendiater og hovedfagsstudenter arbeidet sammen for å forstå husarbeidets tvetydige plass i det 20. århundre.

Jannike Wehn Hegnes har vært en del av prosjektet med hovedfagsoppgaven *Fra husmor til forbruker: Striden om forbruksforskningen 1939-1970*. Den ble avlagt ved Institutt for arkeologi, konservering og historiske studier ved Universitetet i Oslo våren 2006. SIFO har vært hennes arbeidssted under underveis, mens Gro Hagemann har vært veileder. Kapitlene 1-4, som dekker perioden 1939-1970, er en omarbeidet versjon av hovedfagsoppgaven. Det siste kapitlet, om perioden 1970-1984, er i hovedsak nyskrevet for denne rapporten, med et smalere definert fokus enn de foregående kapitlene.

Vi takker alle på ”Husarbeidsprosjektet” for godt samarbeid og nyttige innspill til utkast underveis, og Gro Hagemann for god veiledning og for å ha initiert et prosjekt med så stor relevans for SIFOs historie og plass i dagens forbruksforskning.

Oslo, november 2006

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING

Innhold

Forord	5
Innhold	7
Forkortelser	9
Sammendrag	11
Summary	15
1 Innledning	19
Definisjon og avgrensning	19
Forbruksforskning som forbrukerpolitikk	21
Tidligere forskning	24
Begrepsavklaring og metode	27
Kilder	28
2 Husmorforbrukeren 1939 - 1953	31
Forbrukernes Kontroll-lag	32
Husstellforskning	35
Krig og krisetid	37
"Yrkesbevis i glass og ramme"	40
Statens Husstellinstitutt	45
Kvalitetskontroll og konsumentopplysning	48
Sammenfatning	51
3 Staten, forbrukerne og forskningen 1953 - 1960	53
Et statlig forbrukerråd	54
Forbrukerrådet og forskningen	58
Familie- og forbrukersaker	65
Konfliktfylt komitéarbeid	70
Sørmarka-metoder?	74
Husstellforskning til forbrukersektoren	77
Samordningsproblemer	82
Hva med Sverige?	87
Sammenfatning	90

4	Opprettelsen av SIFV 1960 - 1970	91
	Et "forbrukernes kongedømme"?	91
	Utvalg for forbruksforskning	97
	Fra nybygg til nytt institutt.....	103
	Husstellforskning med ny mål.....	106
	Utvidet forbrukerperspektiv	109
	Tverrpolitisk fellesforståelse	111
	Stortingsdebatten.....	115
	SIFV opprettet.....	119
	Sammenfatning.....	120
5	Nyetablering og nyorientering? 1970 - 1984.....	123
	Forbrukerpolitikk med nytt perspektiv	123
	Forbruksforskning, nok en gang.....	126
	Venting og videreføring	128
	Et veiskille?.....	131
	Høyrepolitikk og forbruksforskning.....	132
	"Røre i forbrukerkretser"?	137
	Ny kurs	138
	"En blå ballong"?	143
	Sammenfatning.....	146
6	Konklusjon.....	147
	Forbruksforskning og økonomisk politikk	148
	Forbruksforskning og kjønn	149
	Sverige.....	150
	Opprettelsen av SIFV	151
	Avslutning	152
	Litteratur	153
	Arkiv	161
	Trykte kilder	163

Forkortelser

CU – Consumers Union

CRI – Consumers' Research Inc.

FKL – Forbrukernes Kontroll-lag

HFI – Hemmens forskningsinstitut

SIFO – Statens institutt for forbruksforskning

SIFV – Statens institutt for forbruksforskning og vareundersøkelser

Statens forsøksvirksomhet i husstell er også omtalt bare som Forsøksvirksomheten.

Statens opplysningskontor i husstell er også omtalt bare som Opplysningskontoret.

Sammendrag

I skrivende stund er spørsmålet om forbruksforskningens finansiering og organisering oppe til diskusjon i Barne- og likestillingsdepartementet. Det er ikke første gang denne forskningen er gjenstand for debatt. Tvert imot har spørsmålet om forbruksforskningens organisering og formål preget dette feltet siden mellomkrigsårene. Et gjennombrudd for organisasjonsspørsmålet kom med opprettelsen av Statens institutt for forbruksforskning og vareundersøkelser (SIFV) i 1970. Da hadde forbruksforskningen vært gjenstand for en rekke utredninger og komiteer i løpet av etterkrigsårene. I Sverige kom en tilsvarende organisering allerede i 1957. Denne rapporten ser på bakgrunnen for at dette ble et så vanskelig område i Norge.

Da myndighetene først tok opp spørsmålet om forbruksforskningen i mellomkrigsårene var det knyttet til det store folkehelseprosjektet og statens ambisjon om å spre kunnskap om riktig husarbeid. Statens forsøksvirksomhet i husstell og Statens opplysningskontor i husstell ble opprettet i henholdsvis 1939 og 1940, og lagt under Landbruksdepartementet. Målet var å skaffe vitenskaplig kunnskap om husstell, og å lære kvinner å bli kompetente husmødre og rasjonelle forbrukere. Samtidig ble det tatt et privat initiativ på feltet. Den USA-inspirerte Forbrukernes Kontroll-lag ble etablert i 1939 av "en gruppe husmødre" med tilknytning til den borgerlige kvinnebevegelsen. Organisasjonen var basert på privat medlemskap og testet kvaliteten på ulike forbruksvarer. Den private organisasjonen ble lagt ned som en følge av krigen, mens de offentlige initiativene ble videreført og styrket. Dette private initiativet representerte en organisasjonsform som ikke fikk fotfeste i norsk sammenheng, hvor staten ble forbrukernes representant og beskytter, på samme måte som i de andre skandinaviske landene. Det statlige Forbrukerrådet ble opprettet i 1953 og lagt under det nyopprettede departementet for familie og forbrukersaker i 1956. Dette stod i motsetning til utviklingen i USA og Storbritannia, der det ble etablert sterke, private forbrukerorganiseringer. Disse organisasjonene

som var engasjert i vareteknisk forbruksforskning, ble basert på individuelt medlemskap og definerte i større grad sine interesser i motsetning til staten.

Forbruksforskningen ble gjort til en viktig del av Arbeiderpartiets satsing på husmopolitikken etter krigen. I den samme perioden ble den del av kvinneorganisasjonens kamp om husmødrene, med Arbeiderpartiets kvinnesekretariat og det borgerlige Husmorforbundet på hver sin side. Arbeiderkvinnene ønsket å opprette et nytt institutt for forbruksforskning som ikke var så tett knyttet til profesjonaliseringen av husarbeidet.

Fra begynnelsen av 1950-tallet ble forskningen satt i nye sammenhenger, da Forbruksforskningen ble en del av striden om den statlige reguleringspolitikken. Arbeiderpartiet ønsket å bruke teknisk-naturvitenskaplig forbruksforskning til å styre produksjonen, noe de borgerlige partiene gikk i mot på bakgrunn av sitt syn på statlig styring.

I løpet av 1950 årene endret målgruppen for de forbrukerpolitiske prioriteringene seg, fra å ta utgangspunkt i kvinner i rollen som husmødre til også å gi lønnsarbeidende kvinner og menn status som forbrukere. Da regjeringen flyttet de to husstellinstitusjonene til Departementet for familie- og forbrukersaker i 1959 var det et forsøk på å satse på en forbruksforskning som i mindre grad ble knyttet til husstell. Dette ble gjort mens en komité som var satt ned for å arbeide med forbruksforskningen var i arbeid. Overflyttingen var lite vellykket på den måten at den fikk liten betydning for virksomheten ved institusjonene.

På begynnelsen av 1960-tallet kom enda en dimensjon inn i debatten om denne forskningen, da myndighetene rettet oppmerksomhet mot den samfunnsvitenskaplige forbruksforskningen. Bruk av psykologi og sosiologi i markedsføringen vakte bekymring, og regjeringen ønsket å satse på en samfunnsvitenskaplig forbruksforskning som en motstrategi. I 1962 ble det gjort et forsøk på å organisere og administrere forbruksforskningen, da *Utvalg for forbruksforskning* ble satt ned. Utvalget skulle fungere som et initierende og bevilgende organ for denne forskningen. Allerede i 1965 la det seg selv ned uten å ha utredet særlig mye. En grunn til dette var at det ikke hadde lyktes medlemmene å komme frem til en felles forståelse av hva forbruksforskningen skulle omfatte. Nedleggelsen var et tydelig uttrykk for de spenningene som knyttet seg til feltet.

At en løsning i form av SIFV ble mulig i 1970, må sees i sammenheng med at konteksten rundt forbruksforskningen endret seg fra andre halvdel av 1960-tallet. Likestillingen ble det rådende kjønnspolitiske regimet og planøkonomi-

debatten stod ikke lenger like sentralt. SIFV bygget på en sam- og omorganisering av Statens forsøksvirksomhet i husstell og Statens opplysningskontor i husstell. Når en bred enighet om opprettelsen av SIFV kom i stand, skyldtes det også at verken departementet eller Stortinget sørget for å avklare hva det nye instituttet skulle ha som mål. Opprettelsen i 1970 var et vesentlig administrativt gjennombrudd for forbruksforskningen, men mangel på politisk avklaring og den vedvarende tilknytningen til husstellfeltet begrenset potensialet for nyordning i den nye institusjonen. I løpet av første halvdel av 1980-tallet fikk politisk press og et indre generasjonsskifte SIFO til å bevege seg i retning av en mindre husstelldominert forbruksforskning.

Summary

As these lines are written, the future funding and organization of consumer research is being considered by the Ministry of Children and Equality. It is not the first time, however, that this field of research causes debate. On the contrary, questions of purpose and organization have surrounded the field of consumer research since the interwar era.

The year of 1970 saw a breakthrough on the question of organization, with the establishment of a National institute for consumer research and product testing (no. *SIFV*). By then, since the end of World War II, consumer research had been reviewed and considered by several government committees. In Sweden, a similar organizational solution to that of 1970 in Norway was put in place as early as 1957. This report seeks to explain how this area of research came to be so complicated in Norway.

When the authorities first raised the question of consumer research during the interwar era, it was associated with the great public health effort, and the government ambition of spreading the word of modern home economics. Public bureaus were established in 1939 and 1940, respectively for experiments and public information in the field of home economics. Both belonged to the Ministry of Agriculture. Their purpose was to obtain scientific knowledge, and to teach women how to become competent housewives and rational consumers. Simultaneously, there was a private initiative. The US-inspired Forbrukernes Kontroll-lag (translates to "Consumers' control association") was established in 1939 by a self-described "group of housewives" with ties to the *bourgeois* (here: non-socialist, upper/middle class) women's movement. The organization was based on individual membership and tested the quality of various consumer goods. It was shut down as World War II came to Norway, while the public initiatives were continued and strengthened. The private initiative represents a road not taken in Norway, where the national authorities became the representative and protector of the consumers, much in the same way as in

the other Scandinavian countries. The public Consumers' Council was established in 1953, and handed to the new Ministry of Family and Consumer Affairs in 1956. This represented a contrast to the development in the US and the UK, where there were strong, private consumer organizations. These were involved in technical testing of consumer products, they relied on individual membership, and to a much larger degree defined their interests as opposed to those of the state.

After the war, the social democratic government made consumer research an integral part of its housewife policies. In the course of these first postwar years, the same research became part of the women's organizations' fight over the housewives, with the Labour women's secretariat and the bourgeois Association of Housewives on each side. The Labour women wanted a new institute for consumer research, less tied to the goal of professionalizing housework.

From the early 1950s, consumer research was put into new contexts, as it became part of the fight over state intervention in the economy. Labour wanted to control production, based on consumer research in the technical and natural sciences. The non-socialist parties opposed such intervention.

In the course of the 1950s, the target groups for consumer politics changed. The implicit definition of a consumer went from emphasising women in the role of housewives, to include female wage earners and men. When the Gerhardsen administration transferred the two home economics institutions to the Ministry of Family and Consumer Affairs in 1959, that was an attempt at weakening the ties between home economics and consumer research. The transfer was made while a government committee was still working on the future of consumer research. In the end the move was unsuccessful, in the sense that it did not have any significant impact on the actual research at the institutions.

At the beginning of the 1960s, yet another dimension was thrown into the debate over consumer research, as the authorities pointed to the increasing significance of the social sciences. The uses of psychology and sociology in marketing caused concern, and the administration wanted a counter-strategic social science consumer research effort. An attempt at reorganizing consumer research followed in 1962, when a new government committee was tasked with taking new initiatives and distributing funds. Only three years later, the committee dissolved itself, without having achieved a great deal. One reason for the fiasco was that the members had never reached a common understanding of what was to be regarded as consumer research. The agreement to end

the committee's work was a clear expression of the unresolved tensions within the field.

When a solution in the shape of SIFV became possible in 1970, the contextual changes of the late 1960s need to be taken into account. Gender equality became the dominating regime of gender politics and debates over plan economy were less central than a decade earlier. SIFV was the result of reorganization and merging of the two home economics institutions from 1939 and 1940. When there was such broad consensus about this politically, it was in part due to an ambiguous mandate. Neither parliament nor ministry had stated clearly what the new institute was to do. Therefore, 1970 was a significant breakthrough administratively, but the lack of political direction and the persisting importance of home economics limited the new institution's potential of reorientation. Entering the 1980s, that importance seemed to wane, as external political pressure and a generational change of command internally made SIFO look for new approaches to consumer research.

1 Innledning

Da Arbeiderpartiet skulle bygge ut den offentlige forbrukersektoren i begynnelsen av 1950-årene, ble det planlagt en satsing på forbruksforskningen. Forskningen skulle danne grunnlaget for politiske beslutninger som berørte forbrukere, legge føringer på produksjonen av forbruksvarer og danne grunnlag for statlig forbrukeropplysning. I løpet av etterkrigsårene ble det tatt en rekke initiativ for å få i stand en organisering og institusjonalisering av denne forskningen, men ikke før i 1970 gav det seg utslag i varige resultater. Da ble Statens institutt for forbruksforskning og vareundersøkelser (SIFV) etablert. Instituttet bygget på en sam- og omorganisering av Statens forsøksvirksomhet i husstell og Statens opplysningskontor i husstell. I Sverige kom en tilsvarende statlig satsing på forbruksforskningen allerede i 1957. Det er ikke uten videre enkelt å slå fast hvorfor det tok så mye lenger tid i Norge. Denne rapporten vil undersøke hva det var som gjorde dette spørsmålet om forbruksforskningen så vanskelig, og hva var det som endret seg på 1960-tallet som gjorde en løsning mulig.

Definisjon og avgrensning

Statens forsøksvirksomhet i husstell og Statens opplysningskontor i husstell er sentrale i fremstillingen. Hensikten er likevel ikke å skrive en institusjonshistorie. Heller ikke er dette noen systematisk vitenskapsstudie av forbruksforskningen. Det er stridene rundt forskningsfeltet som er i fokus, det vil si uenighet om forbruksforskningens finansiering, retning, omfang og anvendelse.

Det er ikke enkelt å komme med en klar definisjon av forbruksforskningen. Nettopp hva forbruksforskningen skulle være og hvilke mål den skulle ha, har vært en sentral del av diskusjonene rundt dette feltet. Vårt utgangspunkt er forbruksforskningen som en del av forbrukerpolitikken, hvor den har blitt pre-

sentert som forskning med et uttalt mål om å ivareta forbrukernes interesser. Med denne definisjonen står det fortsatt igjen å avklare hvem forbrukerne er og hva som er forbrukernes interesser. Aktørene i rapporten har ulike syn på dette, og de skifter til dels syn underveis. Disse synsmåtene er et hovedtema for undersøkelsen. I forhold til selve forskningsvirksomheten er det mulig å gjøre en forenklet inndeling i to områder, basert på hva som er forskningens objekt. Den kan ha fokus på varene, slik som ved varetester, særlig i den teknisk-naturvitenskapelige forskningen, og på forbrukerne, særlig i den samfunnsvitenskapelige forskningen.

Ettersom det i hovedsak var staten som organiserte forbrukerne og fremstod som forbrukernes representant og beskytter, er det statens engasjement i forbruksforskningen som er hovedfokus. Dette er med unntak av en organisasjon som ble opprettet før krigen, for å teste varer med utgangspunkt i forbrukernes interesser. Opprettelsen og den senere nedleggelsen av denne organisasjonen blir behandlet i kapittel to, men da som et eksempel på en form for forbrukerorganisering som ikke fikk fotfeste i Norge. Norges Kooperative Landsforening (NKL) er en organisering av forbrukere som har vært tilstede under hele den perioden denne rapporten dekker, men som likevel ikke får noen fremtredende plass. Den er ved sin sentrale posisjon i norsk forbrukerhistorie delvis relevant for vårt perspektiv, men stiller seg på siden av den statlige forbruksforskningen. Med sitt omfang tatt i betraktning, kan den ikke behandles inngående i en rapport med vårt siktemål. Det er likevel verken mulig eller ønskelig å komme helt utenom NKL. I de tilfellene kooperasjonen henvendte seg til staten, i spørsmål om varetesting og forbrukeropplysning, er den inkludert.¹

Den statlige varekontrollen vil også bli utelukket som et eget tema. Allerede fra midten av 1800-tallet ble det utformet lover for å beskytte forbrukerne. De første lovene regulerte salg av forbruksvarer knyttet til ernæring, og etter hvert ble flere varetyper inkludert. Eksempler på lover som skulle beskytte forbrukerne var Sunnhetsloven av 1860, Lov om kvalitetskontroll med landbruksvarer m.v av 1932 og Lov om tilsyn med næringsmidler m.v fra 1933. For å håndheve lovene ble det utarbeidet forskrifter og et kontrollapparat.

Denne statlige varekontrollen har klare fellestrekk med det vi kommer til å regne som forbruksforskningen. Begge undersøkte varer med utgangspunkt i et forbrukerperspektiv. I mange tilfeller ble krav om statlig forbruksforskning og varekontroller fremmet sammen. Dette var tilfelle da kvinneorganisasjonene henvendte seg til staten etter krigen. Forholdet mellom de to områdene ble

---

¹ Under arbeidet med denne rapporten er boken *Organisert kjøpekraft: Forbrukersamvirkets historie i Norge* utgitt (Even Lange (red.), Oslo: Pax, 2006)

ytterligere komplisert ved at Forbrukerrådet i enkelte tilfeller brukte de statlige kontroll-laboratoriene i sine vareundersøkelser. Likevel er det mulig å skille de to analytisk. Ved å fokusere på forskningen om funksjon og bruksegenskaper, avgrenses tema for rapporten mot den statlige varekontrollen. Hensikten med varekontrollen var å sikre forbrukernes helse og trygghet, ved å beskytte forbrukerne mot farlige produkter. Forbruksforskningen rapporten vil konsentrere seg om, tok på sin side utgangspunkt i kvalitet, brukervennlighet og pris. I motsetning til varekontrollen var dette et område i forbrukerpolitikken som ble preget av politisk uenighet.

Forbruksforskning som forbrukerpolitikk

I denne delen vil vi gjøre rede for perspektiver andre har brukt på studiet av forbruk og som har virket inn på vår tilnærming til temaet i denne rapporten. Rapportens anliggende er forbruksforskning som forbrukerpolitikk. Det er nærmere bestemt det som i litteraturen kalles "the politics of consumption" som er utgangspunktet for undersøkelsen. I denne termen ligger det en kobling mellom konsumerisme og politikk.² Matthew Hilton har i boken *Consumerism in twentieth-century Britain: the search for a historical movement* pekt på at konsumerisme og politikk er to felt som lenge har blitt studert separat, og at det implisitt og ofte eksplisitt har blitt sluttet at perspektivene gjensidig utelukker hverandre.³ Dette har kommet til uttrykk ved at historiske studier av forbruk ofte har tatt utgangspunkt i de kulturelle sidene ved forbruket, likeledes som politiske studier ofte har utelukket et forbruksperspektiv. I boken kobler Hilton de to sidene ved å gi en systematisk redegjørelse for forbrukerbevegelsene, forbrukerideologiene og de offentlige forbrukerinstusjonene i 1900-tallets England. Et liknende perspektiv har Lizabeth Cohen i boken *A consumers' republic: the politics of mass consumption in postwar America*.⁴ Hun tar her utgangspunkt i utformingen av forbrukerpolitikken for å forstå den sosiale, økonomiske og politiske utviklingen i USA i løpet av 1900-tallet.

Fire utgivelser med utgangspunkt i "the politics of consumption" som spesielt er benyttet er *The politics of consumption: material culture and citizenship in Europe and America*, redigert av Martin Daunton and Matthew Hilton, *Getting and spending: European and American consumer societies in the twenti-*

---

² Det finnes flere definisjoner av konsumerisme. Se for eksempel Hilton 2003, s. 4.

³ Hilton 2003, s. 4.

⁴ Cohen 2003.

eth century, redigert av Susan Strasser, Charles McGovern og Matthias Judt, *Affluence and activism: organised consumers in the post-war era*, redigert av Iselin Theien og Even Lange og *The sex of things: gender and consumption in historical perspective*, redigert av Victoria de Grazia.⁵ Disse bøkene er samlinger med bidrag fra flere forfattere og gir et bredt bilde av hvordan "the politics of consumption" har kommet til uttrykk i ulike sammenhenger i USA og Vest-Europa.

I Sverige ble i 2004 et helt nummer av *Historisk Tidskrift* viet "Tema konsumtion".⁶ To av artiklene tok spesielt opp forbrukerpolitikk. I det ene bidraget skriver Anna Eriksson Trenter og Hanna Hodacs at "(...) et Konsumtionspolitisk perspektiv kan ge nycklar til forståelsen av dagens samhälle, nya infallsvinklar på förlopp och orsakssamband." I den andre artikkelen hevder Katarina Friberg at "[k]onsumtion som politik och den politik som styr konsumtionen framstår som lämpliga infallsvinklar för att närma sig ett nytt och spännande svenskt 1900-tall." De legger samtidig vekt på at lite er gjort i Sverige på dette området. Det samme må kunne sies om Norge. Det er gjort forholdsvis lite, samtidig som slike undersøkelser kan bidra med et nytt perspektiv og ny kunnskap om norsk 1900-tall.

Iselin Theien har i paperet "Integrating consumers into social democracy: the case of Norway, 1945-60" satt fokus på forbruk som tema i norsk etterkrigshistorie.⁷ Hun argumenterer for at det er mulig å oppnå et mer fullstendig bilde av blandingsøkonomien og de korporative institusjonene ved å inkludere et forbrukerperspektiv. Ifølge Theien må analyse av forbrukernes stilling i denne perioden omfatte Arbeiderpartiets forbrukerpolitikk, som en følge av partiets dominerende posisjon. Dette er et område som historisk, ifølge Theien, har blitt behandlet grundig, men indirekte. Det betyr at historikere og samfunnsvitere har sett på tema som berører Arbeiderpartiets forbrukerpolitikk som en del av undersøkelsen av planleggingsøkonomien, men at forbruk sjelden er hovedanliggendet i disse studiene. Undersøkelsene har isteden tatt opp i hvilken grad planleggingsøkonomien var et uttrykk for sosialistiske ambisjoner, og om representanter for industrien fikk innflytelse på beslutningene som ble fattet. Fullmaktslovenes vide omfang har videre ført til at de juridiske sidene ved planleggingspolitikken har blitt undersøkt.

---

⁵ Daunton og Hilton (red.) 2001; Strasser, McGovern og Judt (red.) 1998; Lange og Theien (red.) 2004; de Grazia (red.) 1996.

⁶ *Historisk Tidskrift* 2004:2.

⁷ Theien 2004.

Disse perspektivene på forholdet mellom politikk og forbruk vil her legges til grunn. Forbruksforskningen vil undersøkes ut i fra hvilken plass den har hatt som del av forbrukerpolitikken.

Kjønn er sentralt i forskningen om "the politics of consumption". Det gjelder også her. Forbindelsen mellom den feminine forbrukssfæren og den maskuline produksjonssfæren er et grundig behandlet tema generelt i litteraturen om forbrukersamfunnet. En rekke forfattere har vist hvordan forbruk har vært knyttet til kvinners ansvar for hjemmet, samtidig som mannen har hatt rollen som lønnsstager og forsørger.⁸ Victoria de Grazia har datert den moderne delingen av en lønnsarbeidende og en forbrukende del av familien til begynnelsen av 1900-tallet i USA. Hun knytter det til Henry Fords strategi for å utvide markedet for masseproduksjon av standardiserte varer gjennom satsingen på en "five-dollar, eight-hour" day, som skulle gjøre det mulig å forsørge familien på én inntekt og samtidig ta del i forbruksveksten. Denne strategien tok utgangspunkt i at familien var enheten for forbruk, ikke individet.⁹ I Fords strategi var det en forutsetning at mannen var forsørger, mens kvinnen hadde ansvaret for forbruket. de Grazia har videre vist at staten har vært sentral i å bygge opp under den mannlige forsørgernormen i USA og Vest-Europa i løpet av det 20. århundre.¹⁰

En rekke historiske studier med utgangspunkt i "the politics of consumption" har vist hvordan forbruk innenfor rammene av en mannlige forsørgermodell ikke bare var en del av kvinners oppgaver i hjemmet, men ble utgangspunkt for et engasjement utover den private sfæren. Iselin Theien er en av de som har pekt på hvordan forbruk har ført kvinner ut i den offentlige sfæren, enten gjennom etablerte organisasjoner, eller ved mer spontane reaksjoner som matopptøyer og boikotter enn rekke ganger i løpet av det 20. århundre. Hun har satt norske husmødres melkekampanje i 1948 i en slik ramme.¹¹ Matthew Hilton har argumentert for at kvinners rolle i forbrukerpolitikken motviser skillet mellom privat og offentlig i så mange tilfeller at man kan stille spørsmål ved verdien av et slikt skille i studiet av forbruk. Han viser til at kvinners syn har vært sett på som legitime protester mot markedet, særlig når de har vært knyttet til forbruk. Videre trekker han frem hvordan kvinner i kraft av å representere forbrukerne ble inkludert i statlig styring under første og andre

---

⁸ For en antropologisk tilnærming, se Miller 1998. For en sosiologisk tilnærming, se Slater 1997.

⁹ de Grazia 1996, s. 155-156.

¹⁰ de Grazia 1996, s. 9.

¹¹ Theien 2005, s. 165-166.

verdenskrig, og at dette førte til videre inkludering i byråkrati og medborgerskap etter krigen.¹²

Når kjønn gis en sentral plass i litteratur knyttet til "the politics of consumption", er det ofte knyttet til medborgerskap. Medborgerskap handler om hvilke rettigheter og plikter staten har overfor sine innbyggere, og omvendt. Generelt i litteraturen er det medborgerlige perspektivet på forbruk sett i forhold til endringer i forholdet mellom kategoriene forbrukere, borgere og stat.¹³ I forhold til kvinner har dette vakt spesielt interesse ettersom den mannlige forsørgernormen har ført til at kvinner har vært utelukket fra en del av de medborgerlige rettighetene som følger med lønnsarbeid, samtidig som de ble gitt oppgaven som forbrukere. Det er vist flere eksempler på hvordan forbrukerrollen bevist er blitt gjort til et utgangspunkt for å tilføre kvinner medborgerlige rettigheter. I artikkelen "Negotiating the boundaries of the domestic: British socialist women and the politics of consumption" har Karen Hunt beskrevet hvordan kvinner i det britiske sosialistpartiet mellom 1912 og 1915 forsøkte å gjøre forbruk til et utgangspunkt for politisk handling ved å sidestille kvinners rolle som forbrukere med mannens rolle som lønnstager.¹⁴ I Norge har Gro Hagemann vist hvordan forbruk ble gjort til et viktig ledd i den sosialdemokratiske husmorpolitikken etter krigen. Husmorpolitikken var et forsøk på å gi de hjemmевærende kvinnene rettigheter og anerkjennelse på linje med lønnsarbeidet innenfor rammene av en mannlige forsørgermode ll.¹⁵

Tidligere forskning

Finn Arne Jørgensen har sett på opprettelsen av Statens forsøksvirksomhet i husstell og Statens opplysningskontor i husstell i hovedoppgaven *Tidens krav: fremveksten av det vitenskapelige husstellet i Norge 1900-1940*.¹⁶ Denne fremstillingen har vært til støtte for kapittel to i denne rapporten. Utover dette finnes ingen fullstendig fremstilling av Statens forsøksvirksomhet i husstell og Statens opplysningskontor i husstell, fra de ble opprettet og frem til de la grunnen for SIFV. Husstellinstitusjonene har likevel dukket opp som eksempler i annen forskning. Ingun Grimstad Klepp har knyttet dem til klessvaskens historie, og Runar Døving har brukt sammenslåingen i 1970 som et eksempel på at det med likestillingen ble et poeng at forbruket ikke lenger skulle kjøn-

---

¹² Hilton 2000, s. 665.

¹³ Cohen 2003, s. 8.

¹⁴ Hunt 2000, s. 389-409.

¹⁵ Hagemann 2002, s. 425.

¹⁶ Jørgensen 2001.

nes.¹⁷ De to sistnevnte har bare brukt institusjonene som eksempler uten å gå nærmere inn på virksomheten. Likefullt er særlig Døving sitt perspektiv relevant i denne rapporten.

Iselin Theien sine artikler “Campaigning for milk: housewives as consumer activists in post-war Norway” og “Shopping for the People's home: consumer planning in Norway and Sweden after the second world war”, i tillegg til papiret “Integrating consumers into Social Democracy: the case of Norway, 1945-69”, har gitt konteksten til forbrukerpolitikken i deler av tidsrommet denne rapporten dekker.¹⁸ Dette gjelder særlig bakgrunnen, opprettelsen og den tidlige perioden til Forbrukerrådet. Astrid Kobberstad har undersøkt Forbrukerrådet og Departementet for familie- og forbrukersaker gjennom en lenger periode, i hovedoppgaven *Forbrukerspørsmål som offentlig politikk. En undersøkelse av Forbrukerrådet og den sentrale forbrukerforvaltning: etablering og utvikling 1950-76*.¹⁹ Oppgaven er statsvitenskapelig og skrevet med utgangspunkt i organisasjonsteori. Kvantifisering og kategorisering av ulike forhold, som antallet saker og ansatte, utgjør store deler av oppgaven. Det har vært nyttig selv om utgangspunktet er et annet enn det er lagt opp til her. Forbruksforskningen er ikke et direkte tema i fremstillingene til Theien og Kobberstad.

Christine Myrvang kommer inn på forbruksforskningen i sin doktorgradsavhandling *I forbrukets grenseland. Innganger til konsum, kultur og samfunnsanalyse 1914-1960*. Kapittelet *Fra knapphet til overflod. Jakten på det rasjonelle massekonsumet*, tar opp hvordan norsk politikk etter krigen både skulle skape velstand og samtidig unngå det urasjonelle forbruket. Myrvang viser i den forbindelse til at forbruksforskningen var tenkt å være en del av satsingen ved opprettelsen av Forbrukerrådet, den inngikk i myndighetenes mål om å skape rasjonelle forbrukere, og hun peker på at forbruksforskningen relativt sent ble et satsingsområde i Norge.²⁰ Hvorfor det var slik skriver hun ikke om. Det er nettopp det vi vil undersøke.

John Petter Collett har undersøkt to faktiske forsøk på å få i stand en satsing. I rapporten *Forsøkene på organisert forbruksforskning i Norge 1956-1965* skriver han om tiltakene i regi av Forskningsrådenes fellesutvalg.²¹ Dette omfatet en komité og senere et utvalg for forbruksforskning. Vi har sett på de samme forsøkene, men med et annet utgangspunkt. Til forskjell fra Collett,

---

¹⁷ Grimstad Klepp 2003; Døving 2001. Begge er ansatt ved SIFO.

¹⁸ Theien 2005; 2006; 2004.

¹⁹ Kobberstad 1979.

²⁰ Myrvang 2005, s. 221.

²¹ Collett 1980.

som har sett på forsøkene i et forskningspolitisk perspektiv, og knyttet dem til utviklingen av anvendt vitenskap, har vi lagt vekt på det forbrukerpolitiske. I tillegg vil denne rapporten sette forsøkene på å få i stand en organisering og institusjonalisering av forbruksforskningen i en større samfunnskontekst. Det gjør ikke Collett, som også beskriver rapporten som en forstudie som kan legge grunnen for videre forskning.

I boken *Temmet eller uhemmet. Historiske perspektiver på konsum, kultur og dannelse* skriver Sissel Myklebust om forbindelsen mellom forbruk og forskning i kapitlet *Farlig kunnskap? Manipulasjon, kommunikasjon og livsstil*.²² Myklebust har undersøkt hvordan "konsumentatferd som disiplin" vokste frem, fra slutten av 1950-årene. Med en bred kulturhistorisk tilnærming tar hun opp reklamekritikken rundt 1960-årene, og de negative reaksjonene det skapte da det ble klart at samfunnsvitenskap ble tatt i bruk i reklameindustrien. Temaet er bruken av forskning i markedsforskningen, og reaksjonene på dette. Dette ligger nært denne rapporten, men representerer den motsatte siden av vårt perspektiv. Vi vil vise hvordan Arbeiderpartiet og Departementet for familie- og forbrukersaker på begynnelsen av 1960-tallet fryktet bruken av markedsforskningen, og lanserte forbruksforskning som en motstrategi.

Rapporten tar utgangspunkt i Gro Hagemanns beskrivelse av Arbeiderpartiets husmorpolitikk. Ettersom husmorpolitikken og forbrukerpolitikken i stor grad var to sider av samme sak de første to tiårene etter krigen, utgjør dette en viktig kontekst for spørsmålet om forbruksforskningen. Det samme gjør den feministiske vendingen Hagemann daterer til 1965.²³

På svensk side har Britta Lövgren skrevet om bakgrunnen for at husstellforskningen ble etablert i Sverige i doktorgradsavhandlingen *Hemarbete som politik. Diskussioner om hemarbete, Sverige 1930-40-tallen, och tilkomsten av Hemmens Forskningsinstitut*.²⁴ I tillegg følger hun Hemmens Forskningsinstitut frem til det ble omorganisert til Statens Institut for Konsumentforskning. Dette er spesielt relevant ettersom et av hovedspørsmålene er hvorfor overgangen skjedde til ulik tid i Norge og Sverige. Tolkningen av husstellinstitusjonene og deres ansatte er inspirert av det Boel Berner har skrevet om fremveksten av husstillekspertise i Sverige i boken *Sakernas tillstånd: kön, klass, teknisk expertis*.²⁵

---

²² Myrvang, Myklebust og Brenna, 2004.

²³ Hagemann 2003.

²⁴ Lövgren 1993.

²⁵ Berner 1996.

Endringen av målgruppen for den norske forbrukerpolitikken er sett på bakgrunn av litteratur om tilsvarende utvikling i Sverige, Canada og England. I artikkelen "Mrs. Consumer and Mr. Keynes in Postwar Canada" and Sweden har Gunilla Ekberg og Joy Parr vist hvordan forbruk både i Sverige og Canada fra slutten av 1950-årene ikke lenger ble forbundet like sterkt med kvinners husstellkunnskap.²⁶ Dette falt sammen med at forbrukerinteressene i offentlig forvaltning i mindre grad ble tolket som og representert av kvinner i rollen som husmødre. I artikkelen "The Female Consumer and The Politics of Consumption in Twentieth-Century Britain" har Matthew Hilton undersøkt kvinners deltagelse i forbrukerpolitikk og hvordan forbrukeren har blitt kjønnnet gjennom nittenhundretallet.²⁷ Han hevder at mens forbrukerinteressene i første del av århundre i stor grad var knyttet til kvinner i rollen som husmødre, var forbrukeren mot slutten av 1950-årene i ferd med å bli en kjønnsnøytral kategori.

Begrepsavklaring og metode

Under en debatt på slutten av 1950-tallet hevdet en sentral aktør at "begrepet forbruksforskning er en konstruksjon". Den aktuelle diskusjonen vil vi komme tilbake til i tredje kapittel, her vil vi bruke utsagnet til å sette fingeren på et gjennomgående problem ved å skulle fange striden om forbruksforskningen. Enkeltpersonene, organisasjonene og institusjonene som har engasjert seg i saken, har vært mange og skiftende. Det samme gjelder foraene og sammenhengene der diskusjonen er blitt tatt opp. Dette har gjort spørsmålet vanskelig å gripe. Det er blitt ytterligere komplisert ved at betegnelsen "forbruksforskningen" er gitt ulikt innhold av ulike aktører, og til ulike tider.

Metodisk kan det ligge et problem i en slik variasjon. Endret innhold i en betegnelse kan føre til at det ikke er det samme fenomenet som studeres. I denne rapporten stiller det seg noe annerledes, ettersom nettopp variasjonen og meningsforskjellene er en del av undersøkelsen. Med utgangspunkt i disse ulikhetene er målet å finne ut hvilke interesser som stod imot hverandre, hva de ulike aktørene ønsket å oppnå og hvordan rammene for debatten endret seg i løpet av perioden.

Utviklingen i Sverige danner et bakteppe for å undersøke den norske utviklingen, uten at komperasjon har vært en gjennomgående metode. Sammenlig-

---

²⁶ Ekberg og Parr 1996.

²⁷ Hilton 2002.

ningen har vært nærliggende fordi norske politikere aktivt så til Sverige i disse spørsmålene. Ettersom en del er likt i de to landenes etterkrigshistorie, er det interessant å se at sammenlignbare omorganiseringer av forbruksforskningen kom i stand til ulik tid.

Kilder

Materialet er hentet fra flere ulike arkiv. Det gjelder Statens forsøksvirksomhet i husstell, Statens opplysningskontor i husstell, SIFV/SIFO, Forbrukerrådet, Departementet for familie- og forbrukersaker, Husstellkontoret under Landbruksdepartementet og Forskningsrådenes fellesutvalg. I hovedsak er det korrespondanse, notater, møtereferater og årsmeldinger som utgjør kildegrunnlaget. For en stor del er arkivene gjennomgått i to omganger, den første i arbeidet med hovedfagsoppgaven, den andre med spesielt henblikk på å utvide delen om perioden 1970-1984.

Arkivene til Statens forsøksvirksomhet i husstell, Statens opplysningskontor i husstell og SIFV blir oppbevart av det som i dag er Statens institutt for forbruksforskning (SIFO). Det tidlige materialet er ufullstendig og lite organisert. Årsmeldinger er derfor en sentral kilde for den første perioden. I tillegg var et stort klipparkiv nyttig. Arkivet inneholder også det opplysningsmaterialet de to husstellinstitusjonene produserte i løpet av de 30 årene de var i virksomhet, samt en del av Forbrukerrådet sitt opplysningsmateriale fra 1950-årene. Dette opplysningsmaterialet hadde liten direkte betydning for rapporten, men gav et bilde av virksomheten som var nyttig i tolkningen av de andre kildene. Dette materialet var dessuten godt bevart og organisert, også fra de første årene. Det siste kapittelet, som dekker perioden fra 1970 til 1984, er i stor grad basert på SIFOs arkiv, som for hele perioden er systematisk organisert.

Husstellkontoret i Landbruksdepartementet var ansvarlig for de to husstellinstitusjonene frem til 1958. Dette arkivet oppbevares ved Riksarkivet. Det gir informasjon om hva departementet og politisk ledelse ønsket med virksomheten. Det viste også hvordan det ble gjort forsøk på en nyorganisering av de to husstellinstitusjonene via et samarbeid mellom kvinneorganisasjonene og staten etter krigen, ved opprettelsen av et utvalg med navnet Statens Husstellråd. Materialet fikk stor betydning for det andre kapittelet.

Av Forbrukerrådet sitt eget materiale er en del fra de første årene avlevert til Riksarkivet, mens resten oppbevares av Forbrukerrådet i Nydalen.²⁸ Fremstillingen av Forbrukerrådet er basert på gjennomgang av saksarkiv, rådsmøtene fra 1953 til 1970 og årsmeldinger i samme periode. I tillegg er deler av Hovedkomiteen for varedeklarasjoner og kvalitetsmerkings arkiv gjennomgått. Dette gjelder årsmeldinger, de sakene som var direkte knyttet til forbruksforskning og kildene knyttet til selve opprettelsen av komiteen. Komiteen var formelt underlagt Forbrukerrådet, men materialet er organisert som et eget arkiv og oppbevares ved Riksarkivet.

I det andre kapittelet er forbrukerorganiseringen Forbrukernes Kontroll-lag et tema. Lederen av organisasjonen, Lina Kvammen Saareim, har etterlatt seg et privat arkiv som oppbevares ved Riksarkivet.

Arkivet etter Departementet for familie- og forbrukersaker er den viktigste enkeltsamlingen av kilder for denne rapporten. Det inneholder forarbeidene til opprettelsen av det konsultative statsrådsemetet i 1955 og kilder frem til departementet ble delt opp og lagt ned i 1972. Her finnes notater som forteller hvordan den politiske ledelsen og administrasjonen i departementet forholdt seg til spørsmålet om forbruksforskningen, og korrespondanse fra andre engasjerte parter. Arkivet har vært nyttig for å danne en ramme om forbrukerpolitikken som helhet og for å kunne plassere spørsmålet om forbruksforskningen i en større sammenheng. Dette arkivet oppbevares på Riksarkivet. Kildematerialet fra Forbruker- og administrasjonsdepartementets arkiv for perioden fra 1972 til 1984 oppbevares hos departementet. Det har ikke en offentlig tilgjengelig arkivnøkkel på linje med samlingene som oppbevares hos Riksarkivet, noe som gjør forskeren mer avhengig av departementets egne ansatte. Dette har imidlertid ikke fremstått som et problem.

Det ble satt ned en komité og senere et utvalg til å ta seg av spørsmålet om forbruksforskningen, begge organisert av Forskningsrådenes fellesutvalg. Både komiteen og utvalget har etterlatt nyttig materiale for undersøkelsen. Arkivet til Forskningsrådenes fellesutvalg ble overlatt til Norges allmennvitenskapelige forskningsråd (NAVF) og er en del av NAVFs arkiv, som oppbevares ved Riksarkivet.

Stortingsforhandlinger fra hele rapportens tidsperiode har vært viktige. De har vært inngangen til de politiske partienes holdninger til forbruksforskning og forbrukerpolitikk. Dette gjelder debatter i Stortinget, proposisjoner og meldinger.

---

²⁸ Kopibøker fra mer enn de første årene er avlevert til Riksarkivet.

Ettersom arkivene til Statens forsøksvirksomhet i husstell og Statens opplysningskontor i husstell i liten grad gav svar på hva som var de ansattes posisjon, er *Tidsskrift for Husstellærerinner* i perioden fra 1950 til 1970 gjennomgått for å finne deres syn. Dette er tilgjengelig på Nasjonalbiblioteket. I tidsskriftet hadde lederne og de ansatte ved husstellinstitusjonene flere innlegg med tema fra sine institusjoner og syn på husmorsaken og rollen som husstell-eksperter.

2 Husmorforbrukeren

1939-1953

I 1939 ble det tatt både et privat og et statlig initiativ for organisert testing av forbruksvarer. Det private initiativet var Forbrukernes Kontroll-lag, det offentlige var Statens forsøksvirksomhet i husstell. Krigen fikk ulike følger for de to initiativene. Den private organisasjonen ble lagt ned samme år, mens satsingen på det statlige arbeidet ble videreført og senere styrket. Dette kapitlet vil gi en bakgrunn for hvordan spørsmålet om forbruksforskningen stod fra disse initiativene ble tatt før krigen, og frem til det statlige Forbrukerrådet ble opprettet i 1953. En rekke private og politiske organisasjoner engasjerte seg i forbrukerspørsmål i perioden. Hvordan forholdt de seg til den statlige forsøksvirksomheten, og hvordan endret forholdet mellom staten og organisasjonene seg?

Kvinnens rolle som husmødre hadde nær sammenheng med forbrukerspørsmålene i denne perioden. I løpet av 1930-årene hadde antallet gifte kvinner økt, samtidig som gradvis færre livnærte seg ved selvstendig lønnsarbeid.²⁹ Dette må sees i sammenheng med den mannlige forsørgernormen, som tilsa at mannens inntekt skulle være tilstrekkelig til å dekke familiens behov, enten som ene- eller hovedforsørger, mens kvinner hadde ansvaret for hjem og familie. Fra århundreskiftet hadde det vokst frem en bred bevegelse som satset på å dyktiggjøre kvinner for oppgaven som mødre og husmødre.³⁰ Dette handlet gradvis mer om forbruk. I løpet av mellomkrigsårene vokste vareutvalget, og særlig i byene ble de daglige innkjøpene en viktig del av ansvaret for hjemmet. Staten, handelsnæringen og kvinneorganisasjonene rettet alle oppmerksomheten mot husmødrene som den sentral forbrukergruppen. De ulike aktø-

---

²⁹ Melbye 1999, s. 235.

³⁰ Melbye 1999, s. 226.

rene forsøkte å lære husmødrene å forbruke gjennom opplysning om anvendelsen av nye varer og ny kunnskap om kosthold og helse.³¹ Kvinners forbrukerrolle var en del av husarbeidet, som et motstykke til mannens rolle som lønnstager og forsørger.

Det var husmødrene som i første omgang ble berørt av varierende varekvalitet, varemangel eller køer. Samtidig ble en stor del av reklamen rettet mot denne gruppen. Varekontroll, varetester og produktopplysning var viktige saker for husmødrene. Ved siden av at forbruket var en del av kvinners oppgaver i hjemmet, ble det også utgangspunkt for et engasjement utover den private sfæren.

Forbrukernes Kontroll-lag

Da Forbrukernes Kontroll-lag (FKL) ble opprettet i 1939, mente initiativtagerne at de fylte et hittil udekket behov i Norge. FKL skulle være en forbrukerorganisasjon, og drive vareforskning med utgangspunkt i forbrukerens interesser. Initiativtagerne omtalte seg selv som "en gruppe interesserte husmødre".³² I medlemsprotokollene går det frem at det var krefter i miljøet rundt det konservative Hjemmenes vel, senere kjent som Husmorforbundet, og venstrekvinner som stod bak opprettelsen.³³ Dette viste at FKL var ett middelklasseinitiativ. Det borgerlige Husmorforbundet hadde helt fra 1920-tallet drevet et utstrakt samarbeid med næringslivet. På omreisende messer hadde forbundet demonstrert varer, promotert spesielle produkter og stått i spissen for "kjøp norsk"-kampanjer.³⁴ Ambisjonen for FKL var en annen.

FKL skulle ikke ha kontakt med produksjons- eller handelsinteresser. Derimot skulle organisasjonen fungere som en motvekt til reklame og annen markedsføring. Det betydde ikke at det var et mål å utfordre det frie markedet. Motivasjonen bak FKL var derimot å rette opp i informasjonsskjevheten mellom tilbydersiden og forbrukersiden, slik at markedet kunne fungere optimalt. Ved hjelp av vitenskapelige undersøkelser av forbruksvarer skulle organisasjonen formidle objektiv vareinformasjon. Initiativtagerne ville samtidig unngå statlig engasjement på området, da de mente det med stor sannsynlighet ville føre til tiltak som begrenset forbrukernes valgfrihet. At selve organisasjonen også

---

³¹ Avdem og Melby 1985, s. 135-124.

³² Redegjørelse fra arbeidskomiteen, s. 5, 04.04.1938, FKL PA-0306, Riksarkivet

³³ Medlemsprotokoll FKL, PA-0306, Riksarkivet.

³⁴ Avdem og Melby 1985, s. 136-137.

skulle være privat var et sentralt poeng under planleggingen. Det ble argumentert for dette med at ”en statsinstitusjon alltid er hemmet i sin virksomhet av utenforstående hensyn, mens konsumentenes eget organ fritt og effektivt kan ta fatt på det de finner nødvendig.”³⁵ Inspirasjonen ble hentet fra den amerikanske organisasjonen Consumers’ Research Inc. (heretter CRI).

CRI ble opprettet av økonomen Stuart Chase og ingeniøren Frederick Schlink i 1929. Begge hadde bakgrunn som forbrukerjournalister. I dette arbeidet hadde de vært særlig opptatt av hvordan store selskapers brukte reklame og annen markedsføring. I 1927 gav de ut boken *Your Money’s Worth. A study in the waste of the consumer’s dollar*. Den ble svært populær og fulgt av en rekke utgivelser om lignende tema. Gjennomgangstemaene i bøkene var hvordan vanlige forbrukere systematisk ble snytt, ettersom de ikke kjente til hvordan de store selskapene som produsere forbruksvarer opererte. Ved å opprette CRI ville Chase og Schlink rette på dette. Tanken var at organisasjonen skulle formidle informasjon om forbruksvarene som vanlige forbrukere ikke hadde tid eller mulighet til å tilegne seg selv. CRI ble opprettet som en medlemsorganisasjon og ved hjelp av vitenskapelige forsøk undersøkte organisasjonen i hvilken grad forbruksvarer svarte til de forventningene markedsføringen la opp til.³⁶ I 1936 sprang Consumers Union (CU) ut av CRI, etter en intern konflikt. Den nye organisasjonen la seg i all hovedsak på samme linje som CRI.³⁷ Til sammen var organisasjonene utgangspunktet for det som på engelsk betegnes som ”value-for-money”, eller ”comparative-testing consumerism”.³⁸

Grunnleggende endring av økonomien eller det politiske styringssystemet var ikke et mål for disse organisasjonene.³⁹ Vitenskapelige undersøkelser skulle gi den enkelte forbruker informasjon om det beste kjøpet, basert på forholdet mellom pris og kvalitet. Organisasjonene oppfordret ikke medlemmene til å kjøpe ut fra ideologiske eller politiske hensyn, men var opptatt av hva som ville gi mest for pengene. Det er derfor grunn til å anta at et medlemskap i CR eller CU var motivert av egeninteresse. På grunnlag av dette har det blitt diskutert hvilken rolle denne typen organisasjoner hadde for den senere utviklingen av forbrukerbevegelsen. I den forbindelse har Gary Cross koblet CU til individualisme og materialisme i siste del av det 20. århundre. Matthew Hilton støtter koblingen til en individualisering, men legger i tillegg vekt på at de som stod bak etableringen av slike organisasjoner hadde et idealistisk mål. De

---

³⁵ Redegjørelse fra arbeidskomiteen, s. 5, 04.04.1938, FKL PA-0306, Riksarkivet.

³⁶ Glickman 2001, paragraf 11.

³⁷ For mer om bruddet og forskjellene mellom CR og CU, se Glickman 2001.

³⁸ Se Hilton 2003, s. 167.

³⁹ Cohen 2003, s. 25.

ble opprettet i en periode der oppfattelsen var at produsentene ikke tok tilstrekkelig hensyn til forbrukernes interesser.⁴⁰

CRI og CU inspirerte etablering av lignende forbrukerorganisasjoner i andre land. I Europa skjedde dette i hovedsak etter andre verdenskrig. Det hadde sammenheng med den velstandsveksten som da fant sted, ettersom organisasjonstypen var tett forbundet masseproduksjon av standardiserte merkevareer.⁴¹ Da det norske Forbrukerrådet startet med sammenlignende vareundersøkelser mot slutten av 1950-tallet, var det inspirert av de amerikanske organisasjonene. Dette vil bli behandlet nærmere i neste kapittel.

FKL var et tidlig forsøk på å etablere en privat forbrukerorganisasjon etter dette amerikanske mønsteret. I første omgang var det hjemlige forhold som utløste opprettelsen. De første initiativene til en organisering ble utløst av misnøye med det norske prisnivået, og spesielt striden om salg av varmmelk året før. En arbeidsgruppe hadde både sett til det danske Statens husholdningsråd og den svenske Forbruker-kooperasjonen, men kommet frem til at en organisasjon mest mulig lik den amerikanske organisasjonen CRI ville være det beste. Den svenske forbruker-kooperasjonen ble sammenlignet med "et mektig konsern", og de satte dermed fingeren på kooperasjonens dobbeltrolle som forretning og organisasjon. At den svenske kooperasjonen ble nevnt, men ikke den norske, kan kanskje forklares med at den svenske hadde en langt sterkere stilling. Arbeidsgruppen hadde tenkt å se nærmere på den danske løsningen, men i stort ble den oppfattet som problematisk på grund av tilknytningen til staten.⁴²

Da vedtektene for FKL ble utarbeidet, ble CRIs retningslinjer brukt som mal. Det ble bestemt at organisasjonen skulle være forbrukerfinansiert, basert på individuelt medlemskap, med en fast medlemskontingent og formidle fagkunnskap og vitenskapelig ekspertise om forbruksvarene. En interessant forskjell mellom CRI og FKL var at to menn stod bak CRI, mens FKL var et kvinneinitiativ. Det er grunn til å tro at det gjenspeilte hvem organisasjonene henvendte seg til. FKL tok utgangspunkt i de kvinnelige forbrukerne, mens den amerikanske organisasjonen i større grad rettet seg mot rasjonelle forbrukere av begge kjønn. FKL og CRI opererte i til dels svært ulike markeder. Mellomkrigstiden var gjennombruddet for massekonsum i Norge, men på et mye senere tidspunkt og i et mindre omfang enn i USA. Nye forbruksmønstre hadde vokst frem i USA i kjølvannet av den velstanden som fulgte etter første

---

⁴⁰ Cross 2001, s. 289, Hilton 2003, s. 196.

⁴¹ Hilton 2004, s. 22.

⁴² Redegjørelse fra arbeidskomiteen, 04.04.1938, s. 5, FKL PA-0306, Riksarkivet.

verdenskrig, mens trange tider hadde bremsert både utviklingen og spredningen av nye forbruksvarer i Norge til utover 1930-tallet.⁴³ Ulike markeder førte til at andre varer kom i fokus. Der den amerikanske CRI undersøkte varige forbruksvarer, var FKL sin oppmerksomhet rettet mot nødvendighetsvarer som brød og melk.

”Mine Damer! Tiden er preget av høytid”, innledet lederen for arbeidsutvalget det siste møtet før den endelige stiftelsen.⁴⁴ Nesten 200 medlemmer hadde allerede tegnet seg. Det ble tatt for gitt at medlemstallet ville vokse raskt og organisasjonen snart ”rulle av seg selv”. Under mottoet ”Hjemmene som forbrukere må kreve fullverdige varer til rimelige priser”, startet kontroll-laget virksomheten den 24. mars 1939. Utgivelse av en fast månedlig meddelelse ble satt i gang. Den inneholdt en blanding av produktinformasjon og oppfordringer til hvordan medlemmene burde forholde seg i ulike forbrukerspørsmål. Med et kritisk blikk både til staten og næringslivet, formidlet FKL forbrukerens perspektiv. Det ble planlagt en årbok, som skulle være en håndbok i kunsten å kjøpe, etter inspirasjon av en lignende utgivelse av CRI. På sikt var det et mål å etablere et eget forskningsinstitutt, men i første omgang baserte virksomheten seg på allerede eksisterende private og offentlige institusjoner. I den forbindelse hadde de store forhåpninger til det planlagte statlige instituttet for husstellforskning.⁴⁵ Instituttet startet opp senere samme år, under navnet Statens forsøksvirksomhet i husstell.

Husstellforskning

Da Statens forsøksvirksomhet i husstell og Statens opplysningskontor i husstell startet opp i henholdsvis 1939 og 1940, hadde en statlig satsing på husarbeid som et forskningsfelt vært under forberedelse fra midten av 1930-årene. I 1935 hadde Landbruksdepartementet satt ned en komité for å legge til rette for ”planmessig forskning i alt som vedkommer husstellet i videste mening av ordet”.⁴⁶ Husstellforskning var et internasjonalt fenomen, og komiteen viste

---

⁴³ Lange 1998, s. 54.

⁴⁴ Referat av tale, 24.03.1939, Forbrukernes Kontroll-lag, PA-0306, Riksarkivet.

⁴⁵ Redegjørelse fra arbeidskomiteen, 04.04.1938, s. 2, FKL PA-0306, Riksarkivet.

⁴⁶ Det hadde allerede blitt lagt frem to innstillinger som indirekte berørte emnet. Først Landbruksdepartementets ”Innstilling om mer effektiv faglig veiledning og undervisning i drift av småbruk, samt i husstell for kvinner fra de mindre hjem på landet.” i 1934. Den andre var Bondevinnelagets innstilling ”Om nye veier til fremme av husstellet i vårt land.” fra 1935. Begge disse innstillingene dannet grunnlaget for komiteen. Landbruksdepartementet satte ned i 1935.

til USA, Tyskland og Danmark da den la frem sin innstilling samme år. USA ble presentert som det førende landet på området. Der var faget Home Economics tatt opp på universitetsnivå, og husstellforskningen hadde gitt gode resultater: ”Mange av de lettelser i husstellet vi nyder godt av i alle civiliserte land, er uteksperimentert i de amerikanske laboratorier”, het det i innstillingen.⁴⁷ Husstellforskning som fenomen blir ofte sett i sammenheng med den vitenskapelige optimismen som preget mellomkrigsårene. Rasjonaliseringsstrategier utformet med tanke på industrien, som *scientific management* og tids- og bevegelsesstudier ble overført til husarbeidet, med mål om å effektivisere og profesjonalisere også arbeidet i hjemmet.⁴⁸ I Norge var husstellforskningen et forsømt område, mente Landbruksdepartementets komité, som i 1935 foreslo å opprette Statens forsøk og opplysningskontor i husstell.

Ernæring og hygiene stod sentralt i planene om den statlige husstellforskningen, som slik plasserte seg som en del av det store folkehelseprosjektet. Så langt hadde statens satsing på husarbeid tatt utgangspunkt i bondehusmødrene på landet.⁴⁹ Dette gjaldt også planene om den statlige husstellforskningen, men der fikk i tillegg byhusmødrene en sentral plass. Det var særlig disse husmødrene stod overfor nye utfordringer, som en følge av ”de spesielle forhold i vår tid med den mangfoldighet av varer som føres på markedet og den utbredte reklame”.⁵⁰ Den planlagte institusjonen skulle utføre vareundersøkelser for å ”påvise forfalskninger og fastslå varenes godhet”. I tillegg skulle husmødrene læres opp til å spare og planlegge sine innkjøp som en del av det praktiske husarbeidet. Innstillingen viste et tidlig statlig forsøk på å oppfordre til det man tenkte på som et rasjonelt forbruk.

Innstillingen fikk ikke full tilslutning i Stortinget. Det ble bare gitt bevilgninger til forsøksdelen. En stilling som leder ble utlyst. Flere utdannede husstellærerinner søkte jobben, men det var kjemikeren Bergliot Qviller som ble ansatt. Å gi lederjobben til en kjemiker, heller enn til en person med formelle kvalifikasjoner i husstell, bidrog til å gi husstellforskningen vitenskapelig forankring. For å bli kjent med husstellfeltet, ble Qviller sendt på kurser ved Statens Lærerinneskole i husstell og på studieopphold til USA. Først var hun et

---

⁴⁷ Landbruksdepartementet (1935) ”Innstilling om korte husstellkurser m.v.”, s. 5.

⁴⁸ Det finnes mye litteratur om dette feltet. For Norge, se særlig Finn Arne Jørgensens hovedoppgave *Tidens krav: framveksten av det vitenskapelige husstellet i Norge 1900-1940* (NTNU 2001).

⁴⁹ Se for eksempel Landbruksdepartementets ”Innstilling om mer effektiv faglig veiledning og undervisning i drift av småbruk, samt i husstell for kvinner fra de mindre hjem på landet” fra 1934.

⁵⁰ Landbruksdepartementet (1935) ”Innstilling om korte husstellkurser m.v.”, s. 5.

halvt år ved Cornell University, og deretter drog hun på en rundreise til andre universiteter. Tiden i USA brukte hun på å sette seg inn i Home Economics. Etter at hun returnerte til Norge, fikk hun en midlertidig arbeidsplass ved Hygienisk institutt på Blindern og ved Lærerinneskolen på Stabekk.⁵¹ Da lokaliseringen for husstellforskningsinstitusjonen senere skulle avgjøres, måtte vitenskapelige mål vike til fordel for tilknytningen til husstellfeltet. Både Hygienisk institutt på Blindern og Statens lærerinneskole i husstell på Stabekk ble vurdert som mulige plasseringer.⁵² Valget falt på Stabekk. Ønsket om et tett samspill mellom forskning og undervisning i husstell ble gitt som begrunnelse. Forsøksvirksomheten ble plassert i samme bygning som Statens lærerinneskole i husstell.

Qviller gav sin tilslutning til plasseringen på Stabekk. Etter oppholdet i Amerika var hun blitt overbevist om at det var den beste løsningen, fortalte hun i et intervju i *Dagbladet*. Hun anslo at USA lå minst 15 år foran Norge når det gjaldt husstellforskning, og der var undervisningsanstaltene i husstell forbundet med statens forsøksinstitutter.⁵³ En annen grunn til at Qviller ønsket en etablering på Stabekk, men som ikke kom frem i intervjuet, var at det ville gi henne større styringsmuligheter. Hun var redd en etablering i tilknytning til et universitetsinstitutt ville gi professorene den egentlige ledelsen av forsøksvirksomheten, skrev hun i et notat til departementet.⁵⁴ Plasseringen ble som Qviller ønsket. Husstelllærerinne Helga Kringlebotn ble ansatt som forsøksassistent. Statens forsøksvirksomhet i husstell startet formelt opp i februar 1939. På dette tidspunktet var det fortsatt ikke etablert noen opplysningsdel.

Krig og krisetid

Med krigsutbruddet i Europa ble behovet for opplysning om husstell aktualisert. Landbruksminister Hans Ystgaard skyndte på opprettelsen av et statlig opplysningskontor i husstell.⁵⁵ Initiativet fra ministeren førte til at en innstilling, som fulgte opp vedtaket om å opprette Statens opplysningskontor i husstell fra 1936, ble lagt frem for Stortinget. Behovet for et opplysningskontor

---

⁵¹ *Statens forsøksvirksomhet i husstell gjennom 25 år*, 1964, s.11-13.

⁵² Jørgensen 2001, s. 91-93.

⁵³ Artikkel i *Dagbladet*, dato ukjent, SIFOs klipparkiv arkiv.

⁵⁴ P. M. Arbeidssted for forsøksvirksomheten i husstell 23.02.37, mappe arbeidssted for virksomhetene, Forsøksvirksomheten, boks 0113 Statens forsøksvirksomhet i husstell, katalog 1260/14, Riksarkivet.

⁵⁵ Notat fra Landbruksdepartementet, ved Ystegard 30.11.1939, referert i møteprotokoll for husstellkomiteen, 04.06.1939, mappe 0015, katalog 1260/14, Riksarkivet.

ble begrunnet med den "ukontrollerte opplysningsvirksomheten" som fulgte av krigsutbruddet: "I dagspressen, gjennom offentlige møter er det fra forskjellige hold kommet uttallige forslag om hvordan husmødrene bør orden seg. Men en stor del av disse tilrådingene har vært mer skikket til vill-leiing enn rett-leiing."⁵⁶ Behovet for opplysning ble satt i en samfunnsøkonomisk kontekst: "Et godt og økonomisk stell tjener imidlertid ikke bare den enkelte, men også staten. Derfor må de som står for husholdningen i landet, få den rettleidingen de trenger."⁵⁷ Opprettelsen av opplysningskontoret ble satt på budsjettet. Likevel ble kontoret nedprioritert nok en gang, og bevilgningene senere strøket.

Da Tyskland invaderte Norge, var det fortsatt ikke etablert noe opplysningskontor for husstell, til tross for økende oppmerksomheten rundt temaet. Det førte til at de store kvinneorganisasjonene satte ulike politiske oppfatninger til side og sammen la frem behovet for en ordning for Landbruksdepartementet.⁵⁸ Først da ble det fortgang i sakene. Den 25. juli 1940 fattet Administrasjonsrådet vedtak om å opprette et opplysningskontor. Denne gangen ble det også fulgt opp i praksis. Statens opplysningskontor i husstell ble opprettet, med lokaler i Oslo. Ragna Knudsen ble ansatt som kontorsjef. Hun hadde ledet Oslos kommunale husstellskole i over 17 år og vært den første redaktøren i *Tidsskrift for husstellærerinner*. Ingrid Askvold ble ansatt i en stilling som konsulent. Hun hadde arbeidet i NRK og var forfatter av flere bøker om matstell.

Statens Husstellråd ble etablert samtidig. Det skulle fungere som et bindeledd mellom det statlige Opplysningskontoret og de store kvinneorganisasjonene. Representanter ble valgt fra Arbeidernes faglige landsorganisasjon, Norske Kvinners Sanitetsforening, Norges Husmorforbund, Norges Bondekvinnelag, Norske Kvinners Nasjonalråd, Statens lærerineskole i husstell og Yrkeskvinnenes Landsforbund. Kirke- og undervisningsdepartementet og Landbruksdepartementet representerte myndighetene. Statens Husstellråd skulle være rådgivende i Opplysningskontorets valg av oppgaver. Ved å inkludere kvinneorganisasjonene i dette arbeidet, tok staten regien innenfor feltet.

---

⁵⁶ Landbruksdepartementet (1939) "Innstilling om Opprettelsen av Statens opplysningskontor i husstell", s. 1

⁵⁷ Landbruksdepartementet (1939) "Innstilling om Opprettelsen av Statens opplysningskontor i husstell", s. 1

⁵⁸ Arbeiderkvinnene, Bondekvinnene, Norskekvinnens Nasjonalråd og Yrkeskvinnenes Landsforbund stod bak henvendelsen. Jørgensen 2001, s. 103-104.

Det som opprinnelig var tenkt som Statens forsøk og opplysningskontor i husstell, ble dermed etablert som to sidestilte institusjoner, Statens forsøksvirksomhet i husstell og Statens opplysningskontor i husstell. De første årene ble sterkt preget av krigen. På dagsordenen stod krisetiltak for å hjelpe husmødrene igjennom knapphet og ressursmangel. Oppmerksomheten ble rettet mot ernæring, ettersom det var et stort behov for denne typen kunnskap. Brød og all importert mat ble lagt under rasjonering i løpet av 1940, og i løpet av de neste seks månedene gjaldt det samme for kjøtt og melk.⁵⁹ Forsøksvirksomheten testet alternative råvarer til matlagning og kvaliteten på erstatningsvarer. Opplysningskontoret informerte om hvordan husmødrene kunne utnytte rasjonene de ble tildelt, og hvordan de skulle finne frem i en "jungel" av erstatningsvarer.⁶⁰ Dagspressen ble brukt til å spre opplysningen i begynnelsen av krigen. Det ble vanskeligere da avisene ble lagt under strengere kontroll, og i 1943 stoppet informasjonen via avisene helt. Fra da måtte husmødrene henvende seg direkte til kontoret.⁶¹

Flere forskere har vist hvordan andre verdenskrig bidro til å politisere forbruket. Ved bruk av rasjoneringsskjema, priskontroll og statsfinansierte opplysningskampanjer ble spørsmål om den private bruken av varer gjort til en offentlig sak, og forbruk ble knyttet til den generelle krigsinnsatsen.⁶² Iselin Theien har pekt på at selv om denne forbindelsen var mindre direkte i okkuperte Norge enn i landene som førte krig, gjorde reguleringene at det private forbruket også her i landet ble en offentlig sak.⁶³ Det statlige opplysningskontoret i husstell var et middel for å hjelpe forbrukerne gjennom knappheten, ved siden av tiltak som rasjonering og prisregulering.

Den private forbrukerorganisasjonen FKL ble i motsetning til de statlige institusjonene lagt ned som en konsekvens av den økonomiske situasjonen krigsutbruddet i 1939 førte med seg. I første omgang hadde FKL oppfordret medlemmene til å vise "ro og samfunnsånd". Det ble lagt vekt på at forbrukerne måtte tenke og handle som gruppe: "Som gode og solidariske forbrukere må vi ikke hamstre eller gjøre run på enkelte vareslag. Det fører bare til unødig prisstigning, som vil skade oss alle. Vær på vakt mot ulovlige prisforhøyelser, "jobbing" og unødige oppkjøp av varer."⁶⁴ FKL gjorde oppmerksom på nødvendigheten av offentlig styring i krisetiden og anmodet medlemmene om å

---

⁵⁹ Theien 2005, s. 167.

⁶⁰ *Opplysningskontorets jubileumsskrift*, 1972, s. 14.

⁶¹ *Opplysningskontorets jubileumsskrift*, 1972, s. 16.

⁶² For eksempel Cohen og Zweiniger-Bargielowska, se Theien 2005, s. 166.

⁶³ Theien 2005, s. 166

⁶⁴ Meddelelse september 1939, Forbrukernes Kontroll-lag, PA-0306, Riksarkivet.

følge forordninger fra staten. Denne organisasjonen som i første omgang hadde blitt opprettet som en motsetning til statens innblanding i forbrukerspørsmål, måtte snu i kriesituasjonen. Da den økonomiske situasjonen forverret seg ytterligere, mistet organisasjonen sin funksjon. Det ble et spørsmål om å få tak i varer overhodet, ikke om å vurdere kvaliteten på dem. Kontroll-laget ble lagt ned. Det betydde at virksomheten i sin helhet ble begrenset til noen få måneder og at det samlet bare ble gitt ut seks meddelelser. Til tross for at FKL fikk svært begrenset omfang og virketid, var organisasjonen interessant i kraft av å representere en motsats til den statlige forbrukerorganiseringen, som skulle dominere i etterkrigstiden. Det var et forsøk på en annen organisering av varetesting og forbrukeropplysning enn den statsfinansierte løsningen som ble valgt da det statlige Forbrukerrådet ble opprettet etter krigen.

”Yrkesbevis i glass og ramme”

I etterkrigsårene trappet staten opp satsingen på husarbeidet, også på de allerede etablerte husstellinstitusjonene. Husarbeidet var tungt og tidkrevende i den første etterkrigstiden, som en følge av store barnekull, boligmangel, fortsatt varemangel og et fortsatt stort antall husholdninger uten innlagt vann og strøm. Arbeidet i hjemmet måtte gjøres, og ved å gjøre det mulig å forsørge en familie på én inntekt, skulle kvinner ha muligheten til å ta seg av husarbeidet på heltid. Arbeiderpartiets satsing på en systematisk husmorpolitikk ble en viktig del av det sosialdemokratiske moderniseringsprosjektet. På samme tid var husmorpolitikken et forsøk på å gi kvinner rettigheter og anerkjennelse på linje med lønnsarbeidet, innenfor en mannlige forsørgermodell.⁶⁵ Velferdsordninger som husmorferie og husmorvikarordning var eksempler på dette.

De to husstellinstitusjonene ble viktige symboler på myndighetenes satsing på husarbeidet som kunnskapsområde. Den svenske sosiologen Boel Berner har vist hvordan kunnskapen om husarbeidet vokste frem i Sverige. Mens en rekke husstellærerinner som enkeltpersoner etablerte seg som eksperter på husarbeid fra slutten av 1800-tallet, ble denne kunnskapen i stor grad institusjonalisert i etterkrigsårene. Myndigheter og organisasjoner formidlet det ”riktige” husarbeidet, ved siden av enkeltpersonene. Dette bildet passer også godt på Norge, hvor det fant sted en solid statlig satsing på dette feltet etter krigen, kombinert med videreføring av etableringene fra mellomkrigsårene. Berner viser hvordan kunnskapen om husarbeidet i økende grad ble knyttet til for-

---

⁶⁵ Hagemann 2005, s.33-34.

bruk. I beskrivelsen av kunnskapen om husstellet bruker Berner termene "husstellekspertise" og "husstellekspert", dette er betegnelser vi vil låne.⁶⁶

Statens forsøksvirksomhet i husstell og Statens opplysningskontor i husstell skulle lære opp kvinner til å bli kompetente husmødre og kyndige forbrukere. Etter hvert som den økonomiske situasjonen bedret seg og varetilgangen økte, begynte Forsøksvirksomheten tester av ny husholdningsteknologi ved siden av ernæringsundersøkelsene. Det gjaldt i første rekke fryseteknikk og elektriske vaskemaskiner. Det handlet lite om varevalg og mye om praktisk bruk av den ny husholdningsteknologien. Hvordan fungerer frysing? Hvordan vaske effektivt med elektrisk vaskemaskin?

Opplysningskontoret formidlet resultatene til landets husmødre. Det ble tatt i bruk en rekke virkemidler for å nå ut med informasjonen, slik som brosjyrer, faste utstillinger, omreisende messer, innslag på radio og filmproduksjon. Filmene ble delt i to kategorier, demonstrasjonsfilm og propagandafilm.⁶⁷ Demonstrasjonsfilmene var instruksjonsfilmer for hvordan husarbeidsoppgavene skulle utøves. Propagandafilmene tok opp samfunnsspørsmål som berørte husarbeidet, som mangelen på innlagt vann og strøm.⁶⁸ Begge filmtypene mottok kritikk fra husstellærerinner, som ville ha morsommere filmer med "story og happy ending".⁶⁹ Opplysningskontoret holdt på den nøkterne formen, og begrunnet det med at dette var undervisningsfilmer, det var ikke meningen at de skulle ha "uvedkommende innslag". Dette var vitenskap og objektiv opplysning, ikke underholdning. Det er grunn til å tro at kontoret ville markere avstand til de kommersielle "husmorfilmene", som både inneholdt kjente skuespillere og reklame.⁷⁰

Opplysningskontoret kartla husmødrenes arbeidsmengde ved telling og måling. Gjennom kvantifisering og kategorisering ble husstellforskningen gitt en vitenskapelig ramme. En slik tilnærming til husarbeidet lå til grunn for opplysningen om rasjonelle kjøkkenløsninger. Familier som henvendte seg med

---

⁶⁶ Berner 1996, s. 15-18.

⁶⁷ Møte for landbruksfunksjonærer, landbruksuka, mars 1957, mappe 01, eske 01, historikk, SIFOs arkiv.

⁶⁸ Forslag til program for utbygging av Opplysningskontoret 1954/1957, mappe 1, eske 1, historikk, SIFOs arkiv.

⁶⁹ Møte, ref. nordisk komité for konsumentforskning 15 og 16. mai 1959, mappe 0115, eske 16, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

⁷⁰ I Norge begynte ikke produksjonen av husmorfilmer før på begynnelsen av 1950-tallet. Inspirasjonen kom fra Sverige, hvor ideen hadde blitt lansert i 1940-årene. For mer om husmorfilm, se Anne Marit Myrstad "Thrift and traces of work: On housewife films and sales talk" i Hagemann og Roll-Hansen (red.) 2005.

mål og tegninger fra egen bolig, mottok individuelle planløsninger. Her foreslo Opplysningskontoret plassering av redskaper og kjøkkeninnredning, slik at husmødrene sparte antallet skritt de måtte gå i løpet av dagen. I tillegg ble det lagt vekt på å tegne inn en god arbeidsstol og bordplate i riktig høyde, slik at husmødrene kunne sitte mens de utførte mye av husarbeid. Det inngikk i en sammenheng hvor husarbeidet ble omtalt med begreper som støttet opp under tanken om husarbeid som yrkesarbeid. Husstellforskningen ble likevel ikke drevet i så radikal form som i enkelte andre land, hvor måling av pulsslagen i øret ved gulvvask eller oksygenopptaket under oppvask, var eksempler på forskningsprosjekter.⁷¹

Ifølge lederen av Forsøksvirksomheten, Bergliot Qviller, var hensikten med husstellforskningen rasjonalisering, slik at husmødrene skulle ”spare tid og krefter”, og dermed få større overskudd til seg selv og hele familien.⁷² En rekke forskere har pekt på et paradoks i disse kvinnelige ekspertenes arbeid. Selv om målene i utgangspunktet var å rasjonalisere og forenkle et strevsomt arbeid, ble resultatet ofte at ekspertenes innsats førte til høyere krav til kvaliteten og dermed også arbeidsmengden.⁷³

Innsatsen til de ansatte ved de norske husstellinstitusjonene kan sees i en slik ramme. Lederen av Opplysningskontoret, Ingrid Askevold, som hadde overtatt stillingen etter Ragna Knudsen i 1943, var en aktiv pådriver for å heve kravene til husarbeidet. Hun ville styrke husmødrenes posisjon og ønsket obligatorisk husstellopplæring av alle kvinner. For å begrunne en slik satsing viste hun til kravene som ble stilt til husmødrene: ”Alle de egenskaper- plikter- rettigheter, det ansvar og den betydning husmødrene blir tillagt kan de ikke klare bare med medfødte talenter.” Med denne typen argumenter understreket hun behovet for husstellforskning og husstellekspertisen. Målet til Askevold var sidestilling av husmøryrket og lønnsarbeidet, men hun var redd det var langt frem før alle husmødre kunne nå så langt som for eksempel sy-

⁷¹ Reiserapporter, Statens forsøksvirksomhet i husstell, SIFOs arkiv.

⁷² Intervju med Qviller Werenskiold, 07.10.1950, Vestoppland og Gjøviks Blad, SIFOs klipparkiv.

⁷³ Eksempler på dette er Ruth Schwartz Cowan 1983, *More work for mother: the ironies of household technology from the open hearth to the microwave*. New York: Basic Books, Susan Strasser 1982, *Never done: A History of American housework*. New York: Pantheon books, Laurel D. Graham 1999, “Domesticating Efficiency” Lillian Gilberth’s scientific management of homemakers, 1924-1930”. *Signs* 24 (3):633-675 og Ingun Grimstad Klepp 2006, *Skittentøyets kulturhistorie. Hvorfor kvinner vasker klær*. Oslo: Novus.

ersker, ved å ”ha sitt yrkesbevis i glass og ramme på kjøkkenveggen”.⁷⁴ Da Askevold gikk inn for å gi husarbeidet status som et yrkesarbeid, var det ikke lønn, men sosial anerkjennelse som var målet.

Etter krigen fremstod husstellforskningen i Sverige som den viktigste inspirasjonen og samarbeidspartneren for Forsøksvirksomheten og Opplysningskontoret. Som nøytral under krigen hadde Sverige et helt annet og bedre økonomisk utgangspunkt enn Norge. Husstellforskningen hadde kommet lenger. Aktiv hushållning ble opprettet i 1940. Det var et statlig organ for husstellopplysning, som ble etablert i forbindelse med krigen. I 1944 ble også Hemmens Forskningsinstitut (HFI) etablert. HFI ble delvis finansiert ved statsbevillinger og delvis av industrien. I utgangspunktet var opprettelsen av HFI et resultat av en allianse mellom husmororganisasjoner og organisasjoner for husstellærerinnene. Deres ambisjon var profesjonalisering og statusheving av husarbeidet.⁷⁵ Etter hvert ble også en rekke andre grupper trukket med i arbeidet ved instituttet. Både arkitekter og eksperter på industriell rasjonalisering var aktive i HFI. Institusjonen drev både forskning med utgangspunkt i hjemmenes rolle som ”arbeidsplater” og ”konsumtionscentra.”⁷⁶ Det var et mål at HFI skulle være med å styre produktutviklingen, ved å få innflytelse allerede i produksjonsprosessen, før produktene kom på markedet. Dette ble oppnådd gjennom et nært samarbeid med industrien, der instituttet ble tatt med på å utarbeide krav og stander på husholdningsredskaper og teknologi.⁷⁷

Etter krigen drog de norske institusjonene nytte av de svenske vareundersøkelsene via en fellesnordisk samarbeidskomité.⁷⁸ Komiteen samlet de to norske institusjonene, svenske Aktiv hushållning og HFI, og det danske Statens Husholdningsråd.⁷⁹ Lederen av det norske Opplysningskontoret kunne fortelle at ”det interskandinaviske samarbeidet sparer oss for å foreta egne undersøkelser av mange redskaper”, og at ”[vi] bygger på mange av de modellene svenskene har uteksperimentert.”⁸⁰ Kvalitetstesting av varer ble tatt opp ved de norske institusjonene, men denne virksomheten var ikke knyttet til industrien og produktutviklingen på samme måte som ved HFI. De tok utgangs-

---

⁷⁴ Bokrapport fra det 7. nordiske møtet for husstellopplæring, s. 141-149, SIFOs arkiv.

⁷⁵ Lövgren 1993, s. 111.

⁷⁶ Lövgren 1993 s. 143-144, 146.

⁷⁷ I 1954 blev HFI og Aktiv husholdning slått sammen til en organisasjon. Etter nok en omorganisering ble Statens konsumentverk opprettet i 1957, se kapittel 3.

⁷⁸ Årsmelding Statens forsøksvirksomhet i husstell 1946.

⁷⁹ Danske Statens Husholdningsråd ble etablert i 1935 og bestod av medlemmer fra husmororganisasjoner og husstellærerinneorganisasjoner.

⁸⁰ *Verdens Gang*, 08.03.1947, SIFOs klipparkiv.

punkt i hvordan forbruksvarene og husholdningsteknologien skulle brukes, som en del av husarbeidsoppgavene. Dermed ble forbrukerspørsmålene knyttet til kvinners kompetanse som husmødre og kunnskapen om det riktige husarbeidet. Den sterke vekten på husstell som fag førte til at de to institusjonene etter hvert møtte kritikk.

I 1948 henvendte Arbeiderpartiets kvinnesekretariat seg til Sosialdepartementet. Kvinnesekretariatet ønsket at departementet skulle utrede etablering av et Hjemmenes Forskningsinstitutt, inspirert av den svenske institusjonen.⁸¹ Arbeiderpartiets kvinnesekretariat begrunnet behovet for en ny institusjon med at de eksisterende husstellinstitusjonene hadde utrettet lite, og at samarbeidet dem i mellom ikke fungerte. Dessuten var fokuset for mye rettet mot opplysning om husstell og i for liten grad mot forbrukeropplysning, mente kvinnesekretariatet.⁸² Lederen av Forsøksvirksomheten avviste kritikken og forklarte den med en generell beundring av utlandet:

Det snakkes og skrives så ofte om at vi her i Norge bør få et eget Hjemmenes forskningsinstitutt. Det forekommer meg at man her som så ofte før lar seg imponere av utlandet og ringakter i litt for høy grad det vi har i vårt eget land.⁸³

Qviller forsvarte den institusjonen hun ledet. Hun mente Forsøksvirksomheten og Opplysningskontoret langt på vei tålte sammenligning med Hemmens Forskningsinstitutt. Arbeiderpartiets kvinnesekretariat, derimot, ønsket noe nytt. Det borgerlige Husmorforbundet stilte seg også positive til en satsing etter svensk mønster, men mente at dette burde skje ved de nåværende husstellinstitusjonene. I motsetning til i Sverige, hvor sosialdemokratene ble viktige aktører i husstellforskningen, var det den borgerlige kvinnebevegelsen som fikk sterkest innflytelse på den norske husstellforskningen.⁸⁴

For å få et klarere bilde av de motsetningene som etter hvert gjorde seg gjeldende på dette området, kan det være nyttig å ta utgangspunkt i det skillet Gro Hagemann setter mellom den husmorpolitikken Arbeiderpartiet satset på i de første etterkrigsårene, og den senere husmørdeologien, som kom til å dominere 1950-årene. Der husmorpolitikken var et redskap for å møte kvinners og

---

⁸¹ Kobberstad 1979, s. 3.4.

⁸² Hagemann, 2003 s. 56-57.

⁸³ Innlegg på møte i ernæringsrådet 1. mars 1948, boks med årsmeldinger 1939-1958/59, SIFOs arkiv.

⁸⁴ Forbindelsen til Husmorforbundet kommer frem i SIFOs klipparkiv ved flere tilfeller, eks *Aftenposten* 16.10.1950, om en felles utstilling.

da særlig arbeiderkvinnens behov i gjenoppbyggingsperioden, var husmorideologien i større grad knyttet til en normativ forståelse av kvinners rolle og femininitet.⁸⁵ Hagemann har vist at Arbeiderpartiets kvinnesekretariat kan ha villet anerkjenne det arbeidet husmødrene gjorde, men uten å gi det en varig yrkesstatus.⁸⁶ At husarbeid var et yrke, var imidlertid svært sentralt for det borgerlige Husmorforbundet.⁸⁷ Dette førte til ulike mål for husstellforskningen, som litt forenklet kan beskrives som et skille mellom mål om profesjonalisering og rasjonalisering. I profesjonaliseringslinjen var det også et mål om rasjonalisering, men ikke i den forstand at husarbeidet skulle rasjonaliseres bort. Det skulle heve kvaliteten og derav profesjonaliteten til husmødrene. I rasjonaliseringslinjen var derimot målet at husarbeidet skulle reduseres til et minimum og ikke være noen fulltidsbeskjeftigelse for kvinner.

Statens Husstellinstitutt

I 1949 la Landbruksdepartementet frem et forslag om å opprette Statens Husstellinstitutt. Begrunnelsen for forslaget var et økende behov for husstellforskning.⁸⁸ Tanken var at det nye instituttet skulle bygge på en sammenslåing av Forsøksvirksomheten og Opplysningskontoret. Dette ble aldri gjennomført i praksis, men det ble satt i gang et utredningsarbeid. Her vil vi se nærmere på hvilke motiver som ble knyttet til dette forslaget, og hvorfor forsøkene strandet. Skulle Statens Husstellinstitutt være et svar på kritikken fra Arbeiderpartiets kvinnesekretariat? Eller var det tvert imot motivert av å styrke den husstellprofesjonalismen som Forsøksvirksomheten og Opplysningskontoret representerte?

Landbruksdepartementet la vekt på at en sammenslåing skulle øke effektiviteten ved institusjonene, og alle endringene ble berammet innenfor institusjonenes nåværende budsjetter. Det ble foreslått å satse mer på teknologi, tidsstudier, arbeidsorganisasjon, arbeidshygiene, yrkessykdommer og en mer omfattende opplysning, gjennom film og kringkasting. Dette var tiltak som bygget opp under husstellprofesjonalismen. På samme tid lå også flere av de foreslåtte arbeidsoppgavene nær Kvinnesekretariatets forslag om et Hjemmenes forskningsinstitutt. Et forslag var å sette instituttet i forbindelse med produ-

---

⁸⁵ Hagemann 2005a, s. 33-34.

⁸⁶ Hagemann 2003, s. 59. Arbeiderpartiet sentralt inntok derimot en forholdsvis konservativ posisjon i kjønnsproblematikken helt frem til 1960-årene.

⁸⁷ Melby 1999, s. 268.

⁸⁸ Notat 04.02.1949 fra Landbruksdepartementet, mappe 1, historikk, eske 1, SIFOs arkiv.

senter av husstellredskaper, for å oppnå kontroll over varer som kom på markedet. Det kunne se ut til at man ville få til begge deler ved det nye instituttet, både mer vekt på det profesjonaliserte husarbeidet, og på forbrukerspørsmålene. Det ble foreslått at kompetansen ble utvidet, med ansettelse av sosialøkonom, journalist og interiørarkitekt.

Statens Husstellråd, som hadde blitt lagt ned under krigen, ble gjenopprettet i 1949 for å legge grunnen for samordningen av de to institusjonene. Liv Tomter stortingsrepresentant for Arbeiderpartiet, fikk ledervervet. I tillegg fikk Norsk Bonde- og Småbrukarlags kvinneorganisasjon, Norges Bondekvinne- lag, Norges Husmorforbund, Norske Kvinners Nasjonalråd, Statens lærerinneskole i husstell, Landbruksdepartementet og Kirke- og undervisningsdepartementet utnevne representanter til Husstellrådet.⁸⁹ Flere av de store kvinneorganisasjonene hadde allerede etterlyst en gjenopprettelse av Husstellrådet.⁹⁰ De hadde håpet at Husstellrådet kunne danne grunnlag for et samarbeid om rasjonaliseringstiltak, kjøkkenutstillinger og utgivelse av studiemateriell.⁹¹ Til tross for at kvinneorganisasjonene gikk samlet inn for å gjenopprette Statens Husstellråd, skulle samarbeidet i rådet vise seg å bli problemfylt.

Konflikten nådde et høydepunkt da det kom frem at lederen, Liv Tomter, i regi av Arbeiderpartiets kvinnesekretariat hadde reist rundt og holdt foredrag om Husstellrådets arbeid. De øvrige medlemmene i rådet reagerte kraftig. De beskyldte Tomter for å la arbeiderkvinnene ta æren for arbeidet i Husstellrådet, og for å gjøre det til et redskap for klasseinteresser. Konflikten ble fulgt av en rekke avisoppslag.⁹² Det hele toppet seg ved at medlemmene i arbeidsutvalget trakk seg. De begrunnet det med dyp uenighet i Tomters arbeidsmåte og syn på husstellområdets oppgaver. Det var arbeiderkvinnenes manglende vekt på husstell som fag, som skapte problemer. Der arbeiderkvinnene ønsket kunnskap som skulle rasjonalisere bort husarbeidet, ønsket de andre i utvalget at rasjonaliseringen skulle bidra til bedre kvalitet og profesjonalisering.

Det var ikke bare samarbeidsklimaet innad i Husstellrådet som ble vanskelig. Husstellrådets forhold til departementet ble også preget av konflikt. Det kom

---

⁸⁹ Kgl. res av 4. februar 1949, mappe 1, historikk, eske 1, SIFOs arkiv.

⁹⁰ Etter krigen var husstellsakene spredt under Landbruksdepartementet, Kirke- og undervisningsdepartementet, Sosialdepartementet, Handelsdepartementet og Forsyningsdepartementet.

⁹¹ Forslag til samordning av Statens forsøksvirksomheten i husstell og statens Opplysningskontor i husstell ifølge Statens Husstellråds mandat punkt 1, 16. mars 1951, mappe 1 historikk, eske 1, SIFOs arkiv.

⁹² *Morgenbladet* 02.01.1950; *Morgenbladet* 23.11.1950; *Nationen* 15.12.1950; I tillegg en rekke avisartikler hvor avisnavn og dato ikke fremgår i SIFOs klipparkiv.

til en rekke uenigheter mellom departementet og lederen av Husstellrådet. Departementet etterlyste resultater og handling og stilte seg uforstående til at det de mente var en enkel sak, skulle være så problematisk å løse. Det viste seg at Tomter ikke fulgte retningslinjene departementet hadde trukket opp.⁹³ Blant annet hadde Tomter holdt lederne for Forsøksvirksomheten og Opplysningskontoret utenfor møtene, til tross for at de ifølge retningslinjene fra departementet hadde møterett. Det er grunn til å anta at Tomter ikke ønsket at de skulle øve innflytelse på rådets arbeid, ettersom Arbeiderpartiets kvinnesekretariat ønsket en endring av kursen på husstellforskningen. Det ville antagelig være lettere å få gjennomslag for en kursendring om de som representerte den eksisterende virksomheten, ble holdt utenfor planleggingen av det nye instituttet.

Om Arbeiderpartiets kvinnesekretariat hadde sine mål for husstellforskningen, kan det være grunn til å spørre hva som hadde vært Landbruksdepartementets motiv for de foreslåtte endringene. Forslaget om et nytt institutt og inkluderingen av kvinneorganisasjonene i Statens Husstellråd, kan sees som en mot-offensiv mot de private husmororganisasjonenes virksomhet på dette området. Det kunne være en strategi for å gi staten mer kontroll over husstell- og forbruksfeltet. At staten hadde slike ambisjoner, kom til uttrykk da sjefen for husstellkontoret i Landbruksdepartementet under et foredrag i 1951 oppfordret Husmorforbundet om å slutte med sin kursvirksomhet i husstell. Hun argumenterte for at staten, og ikke frivillige organisasjoner, burde stå for opplysningen. Husmorforbundet ble oppfordret til å gjøre sin innflytelse gjeldende gjennom den offentlige administrasjonen, ved å gå inn i husmorskolenes styrer, husstellutvalg og lignende, fremfor å drive selvstendig virksomhet.⁹⁴

Da Husstellrådet til slutt la frem et forslag om sammenslåing for departementet i september 1951, ble det ikke fulgt opp.⁹⁵ Departementet viste til at det nettopp var utnevnt et annet utvalg for å undersøke organiseringen av husstellundervisningen. Departementet ville ikke bruke mer tid på Husstellrådets arbeid før dette utvalget ble ferdig med sine utredninger.⁹⁶ En annen årsak til at forslaget om det planlagte husstellinstituttet ble liggende, var at spørsmålet om husmorens rolle som forbruker også var i ferd med å bli utredet på annet

---

⁹³ Korrespondanse mellom Tomter og Dept., boks 0008 Statens Husstellråd, katalog 1260/14, Riksarkivet.

⁹⁴ *Tidsskrift for husstellærerinner*, nr. 6, 1951.

⁹⁵ Forslag til samordning av 26.11.1951, eske 1 Historikk, SIFOs arkiv.

⁹⁶ P.M. Forslag til reglement og instruks 11.12.52, mappe Statens Husstellråd, boks 0008, katalog 1260/14, Riksarkivet.

hold. Det var satt ned et utvalg for å utrede kvalitetskontroll og forbrukeropplysning.

Kvalitetskontroll og konsumentopplysning

De første årene etter krigen hadde kvinneorganisasjonene stått samlet og satt kvinners situasjon på dagsordenen. En viktig sak hadde vært å gjøre kvinners behov til en del av grunnlaget for statens importavgjørelser. Det ble ingen umiddelbar bedring i varetilgangen da krigen var over. Myndighetene satset på offentlige investeringer og industriutvikling foran det private forbruket. Det betydde at reguleringspolitikken ble fortsatt, med rasjonering og priskontroll. Helt frem til 1948 fantes det verken knapper, bånd, glidelåser eller strikk å få kjøpt. At for eksempel synåler og knappenåler var på samme importkvote som skip, førte til at det ble nedprioritert.⁹⁷ Beslutningen om å takke ja til Marshallhjelpen, fikk stor betydning for at en rekke forbruksvarer kom tilbake i norske butikker og at rasjonering ikke var nødvendig i samme utstrekning.

Rundt 1950 var gjenoppbyggingen etter krigen i ferd med å avsluttes. Da gikk også kvinneorganisasjonenes samling om felles mål mot slutten. Konflikten i Statens Husstellråd var bare ett av flere uttrykk for dette. I 1950 trakk Arbeiderpartiet seg fra Kvinneorganisasjonenes samarbeidsnemnd, som hadde blitt opprettet etter krigen, og i 1952 ble nemnda oppløst.⁹⁸ Konflikten mellom kvinneorganisasjonene kom klart til uttrykk da Arbeiderpartiets kvinnesekretariat gikk inn for å opprette en alternativ forbrukerorganisasjon, som ikke skulle inkludere de borgerlige kvinneorganisasjonene. Organisasjonen Hus og Heim skulle samle forbrukerne på grasrotnivå og organiseres som et andelslag. Planen var at fagbevegelsen og NKL skulle inkluderes, ved siden av Arbeiderpartiet. Under forarbeidene til organisasjonen viste det seg at det var vanskelig å gjennomføre. NKL ble forelagt forslaget i 1950, men stilte seg avvisende til ideen, med mindre andelslaget ble åpent for alle organisasjoner med tilknytning til saksområdet. NKL ønsket ikke å bli involvert i en organisasjon som hadde sterke partipolitiske bindinger, og foreslo å få med Norges Husmorforbund i et eventuelt andelslag. Det ville ha understreket organisasjonens politiske nøytralitet. Arbeiderpartiet var derimot ikke interessert i å ha med det borgerlige Husmorforbundet i sin organisasjon.⁹⁹

---

⁹⁷ Wiig 1984, s. 66.

⁹⁸ Melby 1999, s. 256.

⁹⁹ Kopperstad 1979, 3.7

Den ulike politiske tilknytningen til Arbeiderpartiets kvinnesekretariat og det borgerlige Husmorforbundet kom klart til uttrykk i forbrukerspørsmålene. Kvinnesekretariatet gikk inn for omfattende statlig innflytelse over produksjon og næringsliv. Tanken var at forbrukerne skulle få innflytelse over utforming av produkter allerede i produksjonsfasen. Dette skulle organiseres gjennom et statlig Hjemmenes forskningsinstitutt. Husmorforbundet, som hadde lange tradisjoner for samarbeid med industri og næringsliv, mente at det opplyste, frie varevalget skulle gi forbrukeren innflytelse på produksjonen og at forbrukeropplysningen burde knyttes til husstelloplæringen.¹⁰⁰

Arbeiderkvinnene aksepterte ikke en utvidelse av andelslaget til også å inkludere de borgelige kvinneorganisasjonene, og NKL som ville holde på sin nøytralitet avsto dermed medlemskap. I 1952 ble A/L Hus og Heim opprettet, og erstattet Arbeiderkvinnenes Husstellkontor. Da hadde det bare lyktes å få tre andelshavere: Arbeiderpartiet, Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon og AUF. Hus og Heim ble ikke noen suksess.¹⁰¹ På tidspunktet andelslaget kom i virksomhet, hadde det allerede blitt tatt et annet initiativ for å løse forbrukernes problemer. Bare noen måneder etter at NKL avviste arbeiderkvinnenes forespørsel om medlemskap i Hus og Heim, tok det kooperative kvinneforbundet initiativet til opprettelsen av et utvalg.

Utvalget for kvalitetskontroll og konsumentopplysning ble satt ned i 1950 med representanter fra landets største husmororganisasjoner og en rekke berørte institusjoner.¹⁰² Blant deltagerne var Qviller som representant for Forsøksvirksomheten. Målsetningen med utvalget var å undersøke mulighetene for en mer effektiv kvalitetskontroll og varemerking av forbruksvarer, og å trekke opp retningslinjer for forbrukeropplysningen. I motsetning til Statens Husstellråd hadde dette utvalget handelen som utgangspunkt, ikke selve husarbeidet, og i motsetning til Hus og Heim stod det for en politisk åpenhet. I 1951 ble det holdt et åpent møte hvor representanter fra myndighetene, produsentene, omsetningsleddene, forbrukerne og forskningen deltok. Utvalget sendte etter møtet et brev til Handelsdepartementet ved statsråd Erik Brofoss og presenterte problemene slik:

---

¹⁰⁰ Intervju med Alette Engelhart i *Samfunnet sett med husmorøyne, Norges Husmorforbunds 50 års jubileum 1965*, s. 81.

¹⁰¹ Kopperstad 1979, s. 3.2.1

¹⁰² Norges Husmorforbund, Arbeiderkvinnenes Husstellkontor, Norges Bondekvinne- lag og Norsk Bonde- og Småbrukarlags kvinnegruppe, Helsedirektoratet, Norges Standardiseringsforbund, Hermetikkindustriens Laboratorium, Meierilaboratoriet, Statens Kontroll-laboratorium for vegetabiliske konserver, Statens pris- og rasjone- ringsinspeksjon, Forsøksvirksomheten og Opplysningskontoret.

Teknikkens framskritt har gjort antallet av vareslag mer variert og forbruksvarens sammensetning mer komplisert, og bedømmelsen av varens egenskaper er derved vanskeliggjort. I dag kommer husmorens valg i stor utstrekning til å bestemmes av de opplysninger som selgeren gir og av reklamen.¹⁰³

Utvalget hadde kommet til at det var nødvendig med offentlige tiltak for å støtte forbrukerne. På forhånd hadde det innhentet informasjon om hvordan land som USA, England, Danmark og Sverige forholdt seg til en tilsvarende utvikling. Etter å ha vurdert ulike løsninger i disse landene, var utvalget kommet til at den svenske løsningen med en varedeklarasjonsnemnd ville være den beste. Den svenske Varudeklarasjonsnämnden hadde blitt opprettet samme år, som et resultat av en utredning Gunnar Myrdal hadde ledet. Utgangspunktet for den svenske utredningen "Kvalitetsforskning och konsumentupplysning", hadde vært at man ville finne ut hvordan man kunne organisere en mer effektiv og intensivt forskning om forholdet mellom pris og kvalitet på forbruksvarer. For å få varer ned i pris, og dermed øke tilgjengeligheten for bredere befolkningslag, gikk Myrdals innstilling inn for omfattende standardisering og masseproduksjon. Samtidig ble behovet for vareopplysning understreket, og man foreslo en Varudeklarasjonsnämnd som gav kontrollerbare opplysninger om varer, under et lovbeskyttet merke.¹⁰⁴

Selv om den svenske løsningen så lovende ut, mente utvalget at spørsmålet måtte utredes nærmere: "Dette frivillige utvalget finner at saken griper inn på så mange områder at det med sin noe ensidige sammensetning ikke anser seg for kompetent til å framkomme med konkrete forslag om hvordan saken bør løses her i Norge."¹⁰⁵ Utvalget bad Handelsdepartementet sette ned en offentlig oppnevnt komité for å utrede spørsmålet nærmere. At kvinneorganisasjonene samlet ønsket at staten skulle gripe inn på dette området, kan virke overraskende. Den kritiske holdningen til statlig innblanding som blant annet hadde motivert opprettelsen av Forbrukernes Kontroll-lag, var borte eller moderert. Under krigen og i de første årene etterpå hadde offentlige tiltak som rasjonering og kontroll med priser vært nødvendig for å dekke befolkningens primære behov. Det er grunn til å tro at denne reguleringen av forbruket hadde skapt større aksept for offentlige ordninger til støtte for forbrukerne. Det kan forklare at kvinneorganisasjonene i fellesskap henvende seg til staten med krav om tiltak for å oppnå økt kvalitet på forbruksvarer, fornuftige priser og

---

¹⁰³ Skriv av 23.06.1951 fra Utvalget for kvalitetskontroll og konsumentopplysning til statsråd Brofoss, vedlegg, St. prp. nr 1 Tillegg nr 11, (1953), s. 30.

¹⁰⁴ SOU 1949: 18 Kvalitetsforskning och konsumentupplysning.

¹⁰⁵ Skriv av 23.06.1951 fra Utvalget for kvalitetskontroll og konsumentopplysning til statsråd Brofoss, vedlegg, St.prp. Nr 1. Tillegg nr. 11. (1953), s. 2.

bedre vareinformasjon. Staten hadde opparbeidet seg legitimitet i forbrukerspørsmålene. Ved siden av å være en pragmatisk respons i en situasjon hvor forbruk hadde blitt et politisk felt, kan kvinneorganisasjonenes henvendelse til staten, og koblingen mellom forbrukerspørsmål og politikk, tolkes som en strategi for økt medborgerskapelig deltagelse blant kvinner.¹⁰⁶

Utvalget ble i første omgang hørt, og for årene 1952 og 1953 ble det bevilget 10 000 kroner til formålet. Senere ble bevilgningen overført til Sosialdepartementet og et offentlig utvalg for å utrede opprettelsen av et forbrukerråd.¹⁰⁷ Dermed ble det som hadde begynt som et kvinnekraft om bedre vareopplysning, med utgangspunkt i de praktiske problemer i hjemmet, løftet ut av kvinneorganisasjonenes hender og satt i en større kontekst. Kvinneorganisasjonenes initiativ sammenfalt med at myndighetene viet forbruk og forbrukerne som gruppe økende oppmerksomhet. I det neste kapittelet vil vi undersøke hvilken betydning opprettelsen av det offentlige Forbrukerrådet fikk for spørsmålet om forbruksforskningen.

Sammenfatning

Da planene som munnet ut i Statens forsøksvirksomhet i husstell (1939) og Statens opplysningskontor i husstell (1940) ble lagt i 1930-årene, stod ernæring og hygiene sentralt. Forbruksforskning og forbrukeropplysning ble knyttet til det store folkehelseprosjektet. De to husstellinstitusjonene inngikk i en omfattende statlig satsing på husarbeidet, med mål om en vitenskapeliggjøring inspirert av utenlandske erfaringer, spesielt fra USA. De ble lagt under Landbruksdepartementet, som koblet behovet for å lære kvinner riktig husarbeid og rasjonelt forbruk til effektiv ressursanvendelse til beste for nasjonaløkonomien. Parallelt med statens initiativer gjorde i 1939 en gruppe borgerlige husmødre et forsøk på å etablere Forbrukernes Kontroll-lag, en medlemskapsbasert, USA-inspirert forbrukerorganisasjon som ønsket å drive varetasting. Den ble lagt ned kort tid etter krigsutbruddet i Europa og startet ikke opp igjen.

Under den tyske okkupasjonen ble borgerlige kvinneorganisasjoner, bondekvinner og arbeiderbevegelsen trukket inn i de statlige opplysningstiltakene som fulgte med vareknapphet og rasjonering. Slik ble ulike forbruker- og husmorbevegelser integrert i det offentlige apparatet som kontrollerte, og

---

¹⁰⁶ Jmf. Theien 2005, s. 174-175.

¹⁰⁷ St. prp. Nr. 1. Tillegg nr. 11. (1953), s.2.

dermed politiserte, forbruket. Om staten hadde tatt regien på husstellfeltet under krigen, trappet den opp satsingen og kontrollen ytterligere i de første etterkrigsårene. En systematisk husmorpolitikk skulle bidra til det sosialdemokratiske moderniseringsprosjektet og til å understøtte en mannlig forsørgermodell. Dette ville man oppnå ved å skape husmødre med vitenskapelig basert kompetanse i husstell og forbruk. Statens forsøksvirksomhet i husstell og Statens opplysningskontor i husstell skulle legge grunnlaget for dette som *kunnskapsfelt*. Innenfor dette feltet utviklet det seg et skille mellom de som ønsket en profesjonalisering av husmorgjerningen, og de som ønsket en sterkest mulig reduksjon av den gjennom rasjonalisering. De borgerlig-dominerte husstellinstitusjonene og Husmorforbundet stod fremst på profesjonaliseringssiden, mens Arbeiderpartiets kvinnesekretariat i hovedsak plasserte seg på den andre siden. Denne motsetningen virket gjennom konflikter i offentlige organer direkte inn på Landbruksdepartementets plan om å slå sammen de to husstellinstitusjonene i et nytt Statens Husstellinstitutt, som ble utredet fra 1949 til 1951, men aldri realisert. Tross motsetningene gikk de ulike kvinneorganisasjonene i 1951 sammen om å be staten iverksette tiltak for vareopplysning og forbrukerbeskyttelse. Dette initiativet bidro til opprettelsen av det statlige Forbrukerrådet i 1953 og befestet dermed aksepten av staten som sentral forbrukerpolitisk aktør. Rådet sørget også for å føre videre og utvikle to politiske stridsområder som var blitt tydelige i løpet av de første etterkrigsårene. Det ene var spliden om husstell- og forbruksforskningens formål, det andre uenigheten om grensene for statens rekkevidde.

3 Staten, forbrukerne og forskningen

1953-1960

”Vaiende vimpler og glorete plakater i gater og streder fortalte at nå braker det løs igjen. Helsides annonser i avisene fristet med billige hvitevarer, kniplinger, duker, tallerkener, klær, sko – alt hva et luvslitt etterkrigshjerte kunne ønske seg.”¹⁰⁸ Slik beskriver Yngvar Ustvedt det første salget etter krigen, i februar 1953. Den harde gjenreisningspolitikken med investering isteden for forbruk hadde begynt å gi resultater. I butikkene var varer som ikke hadde vært i salg siden før krigen tilbake i hyllene, sammen med helt nye produkter som nylonstrømper og plastservise. De siste rasjonerte matvarene, sukker og kaffe, hadde blitt frigitt året før. Knapphet og varemangel var i ferd med å bli tilbakelagte problemer.

Det var i denne konteksten Arbeiderpartiet gikk inn for å satse på forbruksforskning og forbrukeropplysning i forbindelse med opprettelsen av Forbrukerrådet samme år. Likevel skulle lite bli gjort før *Innstilling om forbruksforskning* ble lagt frem i 1960. Da hadde spørsmålet om forbruksforskningen til gjengjeld vært oppe til diskusjon ved flere anledninger. I dette kapitlet vil vi undersøke disse diskusjonene, med sikte på å forklare hvorfor ingen av initiativene til en satsing på denne forskningen mellom 1953 og 1960, førte frem.

Vi vil hevde at to faktorer fikk stor betydning for spørsmålet om forbruksforskningen i denne perioden. Det ene var forbruksforskningens forbindelse til planleggingsøkonomien. Muligheten for å gjøre bruk av forbruksforskningen i den økonomiske politikken, førte spørsmålet om forbruksforskningen inn i etterkrigstidens strid om statlig styring. Det andre var at det fant sted et skifte av målgruppe for de forbrukerpolitiske prioriteringene. I første del av tiåret

---

¹⁰⁸ Ustvedt 1979, s. 186-187.

var det i all hovedsak kvinner i rollen som husmødre som ble tolket som representanter for forbrukerinteressene. Mot slutten av tiåret var også lønnsarbeidende kvinner og menn i ferd med å få status som forbrukere.

Et statlig forbrukerråd

Opprettelsen av Forbrukerrådet kan sees som et resultat av flere sammenfallende initiativ, med tildels ulike utgangspunkt. Både kvinneorganisasjonenes arbeid for bedre forbrukeropplysning og kvalitetskontroll, og myndighetenes ønske om et organ til å representere forbrukeren som gruppe i offentlige råd og utvalg, spilte en viktig rolle for opprettelsen.

Tidsmessig faller etableringen av Forbrukerrådet sammen med forslagene om ny prislov.¹⁰⁹ Forholdet mellom disse to initiativene er interessant for vår drøfting av statens rolle i forbrukerpolitikken. I 1952 la regjeringen frem en innstilling som ville gjøre de midlertidige prislovene etter krigen permanente. Arbeiderpartiet koblet prislovene til mål om å heve den samlede levestandarden. Ifølge forslaget skulle staten få en permanent rett til å sette maksimumspriser og minimumspriser på forbruksvarer, og slik sørge for at ”nødvendige” varer ble gjort tilgjengelige for hele befolkningen.

Forslaget ble møtt med motstand fra de borgerlige partiene. Krigen og gjenreisningen hadde legitimert en omfattende offentlig reguleringspolitikk, men det var under forutsetning av at den ble avvirket når gjenreisningen var over. Da Arbeiderpartiet ønsket å gjøre prisreguleringene permanente, ble det beskyltet for å være et forsøk på snikssosialisering. Det beskrives ofte som toppunktet i striden om den statlige reguleringspolitikken. Regjeringen trakk senere det første forslaget til ny lov, og den prisloven som tilslutt ble vedtatt i 1954 var langt fra så radikal som de borgerlige partiene hadde fryktet. Det finnes ulike tolkninger av om dette var pragmatisk politikk fra Arbeiderpartiets side, et nederlag, eller begge deler.¹¹⁰ Like før den nye prisloven ble vedtatt, hadde Forbrukerrådet blitt opprettet. Dermed var det etablert to ulike veier for å fremme forbrukerinteressene i statsforvaltningen. Myndighetene kunne påvirke forbruket via prislovene, mens Forbrukerrådet skulle være organisasjonenes vei til innflytelse.¹¹¹ Begge deler illustrerte at forbrukerne hadde fått en viktig plass på den politiske dagsordenen.

---

¹⁰⁹ Ofte referert til som striden om pris og rasjonaliseringslovene. Ved siden av forslaget om en ny prislov, ble det antydnet at det senere skulle komme en rasjonaliseringslov, som regulerte industrien. Forslaget om rasjonaliseringslov ble skrinlagt.

¹¹⁰ Lange 1998, s. 135.

¹¹¹ Theien 2004, s. 17.

Det er grunn til å se nærmere på selve opprettelsen av Forbrukerrådet, for å få en forståelse av hvordan rådet senere forholdt seg til forbruksforskningen. Den nye institusjonen skulle komme til å omfatte grupper med til dels svært ulike syn på målet med forbrukerpolitikken. I de første stegene mot et forbrukerråd spilte kvinneorganisasjonenes ”Utvalg for kvalitetskontroll og konsumentopplysning” en viktig rolle.¹¹² I det forrige kapitlet så vi at utvalget henvendte seg til Handelsdepartementet og bad om at spørsmålet om kvalitetskontroll og forbrukeropplysning ble utredet nærmere. Det ble bevilget penger til dette, men arbeidet kom ikke i gang. Det ble isteden fanget opp av et annet utredningsarbeid, initiert av Prisdirektoratet. Under arbeidet med ny prislov hadde Prisdirektoratet blitt bevisst på det man mente var et behov for en organisasjon som representerte forbrukerne som gruppe. Prisdirektoratet la frem saken for statsministeren og finansministeren. Dette initiativet ledet til slutt frem til at Sosialdepartementet satte ned et utvalg for å utrede opprettelsen av et forbrukerråd. Midlene som var satt av til undersøkelse av kvalitetskontroll og forbrukeropplysning ble overført til dette utvalget.¹¹³ Dermed ble kvinneorganisasjonenes og statens ulike initiativ plassert sammen i ett utvalg.

Forbrukerrådsutvalget ble oppnevnt 1. august 1952, og Arbeiderpartiets Aase Lionæs ble gitt formannsvervet. Opprettelsen av et forbrukerråd var en omstridt sak. Norges Industriforbund, Norges Håndverkerforbund og Norges Handelsstandsforbund gikk imot et slikt råd. De fryktet at det ville bety ytterligere offentlig regulering og kontroll av produksjon og handel. Med samme begrunnelse stilte de borgerlige partiene seg kritiske til etableringen av et forbrukerråd. Ettersom utvalgets mandat gikk utover kvinneorganisasjonens forslag om statlig kvalitetskontroll og forbrukeropplysning, kom også de politiske skillene dem i mellom til syne. Det borgerlige Husmorforbundet gjorde det klart at de bare kunne støtte et slikt organ om det forble upolitisk.¹¹⁴ Da forbrukerrådsutvalget etter ni måneders arbeid la frem sin innstilling, hadde det vurdert både en privat forbrukerorganisering og en organisering direkte knyttet til staten. Til slutt hadde det gått inn for en tredje løsning, opprettelse

---

¹¹² Omtalt i kapittel 2. Utvalget hadde representasjon fra Norges Husmorforbund, Norges Bondekvinnelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlags Kvinnegruppe, Arbeiderkvinnenes husstellkontor, Forsøksvirksomheten, Opplysningskontoret, Helsedirektoratet, Norges Standardiseringsforbund, Hermetikkindustriens Laboratorium, Meierilaboratoriet, Statens kontroll-laboratorium for vegetabiliske konserver og Statens pris- og rasjoneringsinspeksjon.

¹¹³ St. prp. Nr. 1. Tillegg nr. 11 (1953) s. 1-2.

¹¹⁴ Uttalelse av 25. mars 1953 fra Norges Husmorforbund, vedlegg 2, St. prp. Nr. 1. Tillegg nr. 11 (1953), s. 46-48.

av et offentlig, men frittstående forbrukerråd med et eget sekretariat. Da hadde utvalget også gjort seg en del meninger om forbruksforskningen.¹¹⁵

”Å fremme forbruksforskningen i Norge anser utvalget som en meget viktig oppgave for et forbrukerråd.”¹¹⁶ Vareundersøkelser fikk mest plass i innstillingen, men samtidig ble ”den rene forbruksforskning” lansert som begrep. Det ble brukt om samfunnsvitenskapelig forskning, der målet var finne frem til forbrukerens ”bevegrunner på markedet”. Formålet med både vareundersøkelsene og den samfunnsvitenskapelige forskningen skulle være å danne grunnlaget for offentlig forbrukeropplysning. Først skulle forskningen kartlegge de beste varene og ”riktige” kjøpsbeslutningene, så skulle opplysningen sørge for at forbrukerne gjorde sine innkjøp basert på denne informasjonen. I innstillingen kan man se konturene av et dannelsesprosjekt: ”På grunnlag av innvunne erfaringer er det en stor oppgave for forbruksforskningen å lære folk å kjøpe riktig og anvende varene økonomisk”.¹¹⁷

Av det som allerede ble gjort på dette området, nevnte utvalget både det statlige husstellapparatet, Norges kooperative landsforening (NKL) og de private kvinneorganisasjonene.¹¹⁸ Utvalget mente det var behov for en økt innsats, spesielt ble arbeidet ved de offentlige husstellinstitusjonene vurdert som lite tilfredsstillende: ”det er særlig påfallende hvor utilstrekkelig disse organers tekniske apparat er blitt, sett i forhold til behovene eller sett i forhold til offentlige eller private tekniske institutter ellers.”¹¹⁹ Det er liten tvil om at Statens forsøksvirksomhet i husstell og Statens opplysningskontor i husstell manglet ressurser. Det kan likevel være grunn til å se den negative holdningen til husstellinstitusjonenes innsats i sammenheng med at en del representanter i utvalget var negative til disse institusjonene i utgangspunktet. Lederen av Forbrukerrådsutvalget, Aase Lionæs, ledet også Arbeiderpartiets kvinnesekretariat. Kvinnesekretariatet hadde ved flere anledninger kritisert Forsøksvirksomheten og Opplysningskontoret for å være for orientert mot husstell som fag, og for lite fokusert på husstelletts forbindelse til forbruk. De ønsket ikke å videreføre forbruksforskningen innenfor den disiplinen som ble kalt husstell-

---

¹¹⁵ Innstilling fra Forbrukerrådsutvalget av 9. mars 1953, vedlegg 1, St. prp. Nr.1. Tillegg nr. 11 (1953).

¹¹⁶ Innstilling fra Forbrukerrådsutvalget, vedlegg 1, St. prp. Nr.1. Tillegg nr.11 (1953). s. 27.

¹¹⁷ Innstilling fra Forbrukerrådsutvalget 1953, vedlegg 1, St. prp. Nr. 1. Tillegg nr. 11 (1953), s. 27.

¹¹⁸ Innstilling fra Forbrukerrådsutvalget, vedlegg 1, St. prp. Nr. 1. Tillegg nr. 11 (1953), s. 21-22 og 25.

¹¹⁹ Innstilling fra Forbrukerrådsutvalget, vedlegg 1, St. prp. Nr. 1. Tillegg nr. 11 (1953). s.22.

forskning.¹²⁰ Arbeiderpartiets kvinnesekretariat var ikke representativt for resten av kvinneorganisasjonene på dette punktet. Norges Husmorforbund mente Statens forsøksvirksomhet i husstell og Statens opplysningskontor i husstell måtte være det naturlige utgangspunktet for Forbrukerrådets arbeid.¹²¹

Underveis i arbeidet forsøkte Forbrukerrådsutvalget å etablere et skille mellom husstellforskning og forbruksforskning. Forholdet mellom de to feltene kom til å følge debatten om forbruksforskningen gjennom etterkrigsårene. Det handlet både om hva som skulle være tema for forskningen, og hvordan dette skulle organiseres institusjonelt. Det ble arrangert en konferanse mellom Forbrukerrådsutvalget og Husstellutvalget i oktober 1952, for å avklare hvordan et skille mellom de to feltene kunne administreres i praksis. Det offentlige Husstellutvalget var satt ned 29. august samme år, for å utrede skolekjøkken og husstellutdanningens situasjon.¹²² Etter konferansen fattet Forbrukerrådsutvalget vedtak om at et fremtidig Forbrukerråd skulle ta seg av alle vare- og markedsspørsmål, mens husstellinstitusjonene skulle ta seg av "alt innenfor husgjerningen". Vedtaket var mer en bekreftelse på problemet som lå i å skille de to disiplinene fra hverandre, enn en løsning. Med en erkjennelse av at det var vanskelig å etablere noe klart skille i praksis, kom Forbrukerrådsutvalget til at det var nødvendig med et tett samarbeid mellom husstellorganene og et kommende Forbrukerråd. Varespørsmålene og husarbeidet var flettet sammen. En nærmere avklaring av den konkrete arbeidsdelingen måtte avventes til Husstellutvalget ble ferdig med sin innstilling.

Utvalget hadde kommet til at det ville bli for tidkrevende å ta stilling til de varetekniske spørsmålene. Dette ble begrunnet med at tilsvarende utredningsarbeid hadde vist seg å ta lang tid i andre land.¹²³ I Sverige hadde en utredning om kvalitetsforskning og konsumentopplysning tatt tre år. Utsiktene til et langvarig utredningsarbeid fikk utvalget til å anbefale at behandlingen av saker som vareforskning, standardisering, varemerking og varekontroll måtte utsettes, om opprettelsen av et Forbrukerråd skulle være mulig innen rimelig tid. Sosialdepartementet støttet utvalget i å la disse sakene vente.¹²⁴ Da Forbrukerrådsutvalgets innstilling ble behandlet i Stortinget, var det bestemt

---

¹²⁰ Se kapittel 1

¹²¹ Uttalelse av 25. mars 1953 fra Norges Husmorforbund, vedlegg 2, St. prp. Nr. 1. Tillegg nr. 11 (1953), s. 46-48.

¹²² Husstellutvalget blir ved enkelte anledninger referert til som Meisdalshagenutvalget, etter lederen Olav Meisdalshagen.

¹²³ Innstilling fra Forbrukerrådsutvalget, vedlegg 1, St. prp. Nr. 1. Tillegg nr. 11 (1953), s. 14.

¹²⁴ St. prp. Nr. 1. Tillegg nr. 11 (1953), s. 5.

at spørsmålene om forbruksforskning skulle avventes. Dermed var den videre veien for forskningen høyst uklar, da vedtaket om å opprette et statlig forbrukerråd ble fattet.

Den 3. juli 1953 ble Forbrukerrådet vedtatt opprettet som en prøveordning. De fem store kvinneorganisasjonene,¹²⁵ Landsorganisasjonen og NKL fikk representasjonsrett. Regjeringen oppnevnte lederen, som ble Ragnar Christiansen, vararepresentant for Arbeiderpartiet på Stortinget. Rådets oppgaver ble delt i tre områder, økonomi, vareteknikk og opplysning. Med en formann oppnevnt av regjeringen og bevilgninger over statsbudsjettet, betydde valget av den tredje løsningen, et fristilt forbrukerråd, likevel at rådet ble underlagt en ikke ubetydelig statlig innflytelse.

Forbrukerrådet skulle være svar på kvinneorganisasjonenes krav om en offentlig instans til å ta seg av spørsmål om husmødrenes varevalg. Det skulle samtidig representere forbrukeren som gruppe i offentlige råd og utvalg, på linje med arbeidsgiverne, lønnsmyndighetene og hovednæringene sine organisasjoner. De organisasjonene som allerede var engasjert i forbrukerspørsmål, ble gitt rett til å stille med representanter. På den måten plasserte Forbrukerrådet seg som en del av etterkrigstidens korporative styringssystem. Iselin Theien har pekt på hvordan opprettelsen av Forbrukerrådet viste en grunnleggende tvetydighet i hvordan Arbeiderpartiet i etterkrigsårene styrte forholdet mellom staten og det sivile samfunnet. På den ene siden kunne opprettelsen sees som et forsøk på å fylle et tomrom i organisasjonsstrukturen. Det fantes ingen ren forbrukerorganisasjon da Forbrukerrådet ble opprettet. På den andre siden kunne det tolkes som et middel for å dra nytte av arbeidet til organisasjonene som var engasjert på dette feltet, ved å opprette en halvoffentlig institusjon som fremmet konsensus mellom grupper av forbrukere med ulike interesser.¹²⁶

Forbrukerrådet og forskningen

Forbrukerrådet hadde ifølge sin formålsparagraf i oppgave å fremme forbruksforskningen.¹²⁷ Dette innebar at Forbrukerrådet skulle arbeide for at forbrukernes perspektiv ble integrert i forskningen generelt, og samtidig sørge

---

¹²⁵ Norges Kvinners Nasjonalråd, Norges Husmorforbund, Norges Kooperative kvinneforbund, Norsk Bonde- og Småbrukarlags Kvinnegruppe, Norges Bondekvinneforbund.

¹²⁶ Theien 2004, s. 17.

¹²⁷ Forbrukerrådets vedtekter (1953), §2c.

for forskning til egen bruk. Forbrukerrådet var blitt opprettet uten et eget forskningsinstitutt, eller noen nærmere avklaring av hvordan egne forskningsbehov skulle dekkes. Rådet måtte dermed finne løsninger underveis. Vi vil i det følgende undersøke tre sentrale områder for Forbrukerrådets virksomhet, for å vise hvordan man i de første årene søkte i ulike retninger for å dekke forskningsbehovene. Disse områdene er opplysning, klagesaksbehandling og påvirkning av vareproduksjonen.

Forbrukerrådets opplysningsarbeid skulle bygge på forskning. Hvordan denne forskningen ble utført, og hvem den rettet seg mot, var dermed tett forbundet med målene for dette opplysningsarbeidet. Argumentene for opplysningen hvilte på den ene siden på liberale ideer om å gi forbrukerne objektiv vareinformasjon ved valg av varer i et fritt marked. På den annen side ble det ikke lagt skjul på at det var et mål å styre forbruket i en bestemt retning. Det var et uttalt mål at opplysningen skulle bidra til å skape nøkterne og sparsomme forbrukere. Det kan synes som et paradoks at den økonomiske politikken handlet om vekst og økt produksjon, mens den statlige forbrukeropplysningen tok utgangspunkt i en nøysom og rasjonell forbruker. Det som bandt det hele sammen, var målsetningen om å heve befolkningens samlede levestandard. En "riktig" etterspørsel skulle føre til at industrien produserte det som ble betegnet som "nødvendige" varer, samtidig som hver enkelt forbruker fikk mest mulig ut av inntekten:

Det forhold at hver krone spart ved riktig og fornuftig innkjøp er å betrakte som skattefrie tillegg til inntekten, tilsier at forbrukere i egen interesse er aktive både når det gjelder priser og kvaliteter.¹²⁸

Forbrukerrådets utgangspunkt var at det var i forbrukerens egeninteresse å handle rasjonelt, men at de ikke alltid skjønnte dette selv. Det resulterte i en forbrukeropplysning som bar preg av statlig paternalisme: "Først og fremst gjaldt det å oppdra forbrukerne til å kjøpe med en våken, aktiv og kritisk innstilling" oppsummerte Forbrukerrådet virksomheten det første tiåret.¹²⁹ Staten visste best, og forbrukeren måtte læres opp. Opplysningen skulle endre forbrukerens forståelse av hva som var passende og hvordan man skulle handle i rollen som forbruker. Dannelsestanken som hadde ligget til grunn ved planleggingen av Forbrukerrådet, ble fulgt opp. "Det er ingen skam, men riktig å

¹²⁸ Rådsmøte Forbrukerrådet, 21.09.1954, rådsmøteprotokoller, eske 1, serie A, katalog 1305.1/10, Riksarkivet.

¹²⁹ "10 år for forbrukerne - Forbrukerrådet 1953-1963", årsmelding Forbrukerrådet 1962, s. 3.

spørre etter pris og kvalitet og å kontrollere mål og vekt. Det er heller ikke tegn på smålighet, men riktig å klage på varer og kvaliteter som åpenbart ikke holder mål.” var formuleringen i en offentlig uttalelse fra Forbrukerrådet i 1954.¹³⁰ Målet med opplysningen var ”kyndige og aktive forbrukere med evne og vilje til å bruke kjøpekraften sin på den riktige måten”.¹³¹ Dette skulle både komme den enkelte forbruker og resten av befolkningen til gode.

Det norske Forbrukerrådet var på ingen måte alene om å promotere rasjonelt forbruk som et middel for denne typen personlig og nasjonal vekst. Erica Carter viser hvordan vesttyske myndigheter etter krigen kombinerte laissez-faire liberalisme med troen på fordelene av rasjonell markedsstyring. I fravær av priskontroll ble forbrukernes bevissthet om priser etablert som viktig for inflasjonskontroll og markeds konkurranse. En rekke faktorer bidro til å føre kvinner tilbake til hjemmet i etterkrigsårene, og Carter har vist hvordan husmødrene ble vurdert å spille en nøkkelrolle i styring av familienes og den nasjonale økonomien. Med utgangspunkt i en mannlig forsørgermodell ble kvinner skolert i huslig forbruk, som sparing, planlegging og innkjøp av mat og klær til familien.¹³²

Det norske Forbrukerrådet rettet også sin opplysning mot kvinner i rollen som husmødre. For å nå sine opplysningsmål, satte rådet i gang produksjon av informasjonsbøker, det arrangerte omreisende kurs og sendte informasjon til husmorskoler og presse. Formen på opplysningen var teoretisk og vitenskapelig. I 1954 kom boken *Tenk før du handler*. Boken ble lansert som forbrukernes ABC.¹³³ Her ble innkjøp analysert og diskutert ned til minste detalj. Boken var full av strategier som skulle føre til et mer bevisst og kyndig forbruk, med spørsmål til ettertanke, som: ”Tar de imot råd ved disken?” Forbrukerrådet gav også ut de kalte kjøpebøker. Bøkene var tykke, og formen teoretisk og detaljert. Den første utgivelsen *Kjøp kjøtt riktig* ble fulgt opp av en bok om sengeutstyr og hvitevarer.¹³⁴ Kunnskapen om kjøp ble koblet til husarbeid. Temaene strakte seg fra informasjon om grunnstoffer, kjemi, produksjonsmetoder i industrien, til hvordan en duk skulle ligge riktig på bordet. Gjennom grundige beskrivelser av produktene fra produksjon til salg og bruk, fikk for-

---

¹³⁰ Uttalelse fra Forbrukerrådet, gjengitt på rådsmøte 21.09.1954, rådsmøteprotokoller, eske 1, serie A, katalog 1305.1/10, Riksarkivet.

¹³¹ Rådsmøte Forbrukerrådet, 21.09.1954, rådsmøteprotokoller, eske 1, serie A, katalog 1305.1/10, Riksarkivet.

¹³² Carter 1996, s. 359-362.

¹³³ Forbrukerrådet 1978. *Forbrukerrådet 25 år: En beretning om 25 år i forbrukerens tjeneste*. s. 25-33. Bøkene finnes i SIFOs bibliotek.

¹³⁴ Hvitevarer betydde i denne sammenheng laken, sengetøy og duker.

brukerne kjennskap til langt mer enn det som krevdes for deres bruk av varene.

Christine Myrvang har pekt på hvordan en slik tilnærming gjorde forbrukerne ikke bare til varekonsumenter, men også til kunnskapskonsumenter.¹³⁵ I denne sammenheng viser hun også til hvordan Forbrukerrådet var med på å underbygge et generelt inntrykk av en kvinnelig, uvitende konsument, som skulle hjelpes av en mannlig, opplyst ekspert. Dette bygger hun på departementets forslag om å tilføre Forbrukerrådet sakkyndighet gjennom ”maskuline” profesjoner, som ved ansettelse av for eksempel jurister, økonomer og ingeniører. Det er verdt å merke seg at Forbrukerrådet også ble tenkt tilført sakkyndighet via husstillekspertisen. Dette var kvinner. Slik ble det også i praksis; husstillekspertisen fikk en viktig rolle i opplysningsarbeidet. Formen på opplysningsmaterialet Forbrukerrådet produserte de første årene var i all hovedsak utformet som råd gitt fra en kvinne til en annen. Som Myrvang påpeker, var kvinnen den uopplyste, men det var i større grad myndighetene, og ikke mannen, som var eksperten.

Bruken av de kvinnelige husstillekspertene i den statlige forbrukeropplysningen i begynnelsen av 1950-årene er dermed det motsatte av hva Kathrine Skretting sin studie av reklamefilm i 1950 og 1960-årene har vist. I disse filmene var det vitenskapsmenn som ble brukt til å gi varene konnotasjoner til forskning og fremskritt, og som forklarte husmødrene hvordan varene skulle brukes.¹³⁶ Det var mannens stemme som gav autoritet. I den statlige forbrukeropplysningen var det i like stor grad vitenskapskvinner.

Opplysning i form av varedeklarasjoner var tett knyttet til mål om et rasjonelt forbruk, men det overløt varevalget i større grad til forbrukerne selv. Kvinneorganisasjonene, og da særlig de borgerlige, hadde vært aktive pådrivere for å få i stand bedre varemerking av denne typen, og i 1954 ble Hovedkomiteen for varedeklarasjoner og kvalitetsmerking opprettet. Inspirasjonen var hentet fra Sverige, der Varudeklarasjonsnemnden ble opprettet i 1951. I motsetning til i Sverige, hvor det ble gjort et poeng av at deklarasjonene ikke skulle forholde seg til kvalitet, ble det i Norge lagt planer for å utarbeide et eget kvalitetsmerke. Dette ble imidlertid ikke gjennomført som noe mer enn et minstekrav til utvalgte varegrupper, slik at enkelte produkter ikke ville få varedeklarasjoner uten å være av en viss kvalitet. Den nye merkeordningen fikk navnet Varefakta. Initiativet til Hovedkomiteen kom fra Forbrukerrådet, og sekretariatet ble lagt dit, men selve komiteen ble etablert som et frittstående

---

¹³⁵ Myrvang 2004, s. 290-291.

¹³⁶ Skretting 1995, s. 134-136.

organ. Arbeidet var basert på frivillig samarbeid mellom forskere, industri, landbruk, omsetningsledd og forbrukere.¹³⁷ Det som skulle skille Hovedkomiteens varedeklarasjoner fra annen varemerking, var at alle partene, også forbrukerne, var med på å utarbeide deklarasjonsbestemmelsene. Disse bestemmelsene definerte hvilke opplysninger som skulle oppgis ved merking av bestemte varetyper, og hvordan man skulle kontrollere at produktene samsvarte med deklarasjonene. Arbeidet med slike varedeklarasjonsformularer krevde forskning, både for å gjøre formularene hensiktsmessige og i selve undersøkelsen av konkrete varer. Denne forskningen ble koordinert av denne frittstående komiteen, uten fast tilknytning til noen forskningsinstitusjon. Ettersom merkeordningen var frivillig, tok det en del tid å komme frem til enighet om hvordan hver enkelt vares deklarasjon skulle utformes.¹³⁸ Det ble også etter hvert et problem at man manglet en definert metode for å gjøre vareundersøkelser, noe vi kommer tilbake til i neste kapittel.

Forbrukerrådets bruk av eksterne forskningsinstitusjoner er spesielt tydelig i klagesaksbehandlingen. Dette arbeidet innebar å teste varer som forbrukerne ikke var fornøyd med. Det strømmet inn med klager:

Noen kom med gardiner som var blitt forvandlet til en deigaktig masse under vask. Andre med dynetrek som krympet til det halve og som farget av i vann. Noen klaget over de høye prisene på epler på torget, andre på reklamen for forskjellige kunstige produkter som de mente var falsk og villedende.¹³⁹

Ettersom Forbrukerrådet ikke hadde noen egen forskningsinstans, måtte det henvende seg til ulike eksterne enheter for å få dekket sine forskningsbehov. Selve testingen ble satt bort til offentlige og halvoffentlige institutter.¹⁴⁰ Mange av varene var knyttet til husarbeidet, og derfor ble de to statlige husstellinstitusjonene Forsøksvirksomheten og Opplysningskontoret mye brukt. Fravær av en egen forskningsinstitusjon for Forbrukerrådet bidrog dermed til å opprettholde husstellinstitusjonenes innflytelse på forbruksforskningen.

---

¹³⁷ PM om Varefaktakomiteen 1967, mappe 003.2, eske 9, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

¹³⁸ Intervju med formannen i Varefaktakomiteen ved opprettelsen i 1954, Årsmelding 1966, s. 2.

¹³⁹ Ustvedt 1979, s. 193.

¹⁴⁰ Sentralinstituttet for teknisk forskning, Norges Elektriske Materiellkontroll, Statens tekstilforskningsinstitutt, Landbrukets Tekniske institutt, Norges Byggforskningsinstitutt.

Om det lå en viss motsetning i at forbrukeropplysningen tok utgangspunkt i et fritt varevalg, men samtidig tok sikte på å styre forbruket i en bestemt retning, var denne motsetning enda klarere i arbeidet med vareundersøkelsene. Forbrukerrådets ambisjoner stanset ikke ved å teste produkter som allerede var på markedet. Det var et mål å utøve direkte innflytelse på produksjonen, slik at hensynet til forbrukerne spilte inn ved utviklingen av nye produkter.

I 1953 hadde sosialkomiteen på Stortinget kommet med en rekke forslag til varer det kunne være behov for å legge under planmessig produksjon. Komiteen hadde foreslått at Forbrukerrådet skulle utarbeide standardmodeller av barnesenger, barneklær, barnevogner, arbeidssko for husmødre, vaskemaskiner, elektriske strykejern, mixmastere og "folkekjøleskap".¹⁴¹ Fra borgerlig side ble disse planene kritisert for å legge for sterke statlige føringer på industri og handel. Bondepartiet kritiserte også forslagene for å gi Forbrukerrådet et for "bymessig preg". En representant fra partiet pekte på at mange fortsatt manglet vann til vaskemaskinen og elektrisk strøm til en mixmaster eller et elektrisk strykejern. Da passet det ikke å foreslå slike oppgaver for "hele befolkningens forbrukerråd".¹⁴² På tvers av politisk tilhørighet ble oppgavene kritisert for å være små og trivielle. Å ikke bli tatt alvorlig fordi temaene var for små og dagligdagse, var problemer husstellinstitusjonene ofte hadde møtt. Sosialkomiteen hadde vært bevisst på denne problematikken og forsøkt å unngå oppgaver av "bagatelmessig art", som "å sysle med bedre hermetikkåpnere, hensiktsmessige stekespader og utmerkede skafter på brødknivene".¹⁴³ Oppgavene Sosialkomiteen hadde foreslått ble likevel ikke ansett å være store nok.

Til tross for kritikken tok Forbrukerrådet initiativ til å få i stand produksjon av en "Folkevaskemaskin" og standardiserte barneklær.¹⁴⁴ Det skulle vise seg som vanskelige prosjekter. Forbrukerrådet kontaktet samtlige vaskemaskinprodusenter, men ingen var interessert i å bidra i arbeidet med "Folkevaskemaskinen". Det førte til at Forbrukerrådet modererte planene, og isteden spurte om fabrikantene kunne lage sine nåværende varianter i enklere og billigere varianter, uten unødvendig "pynteutstyr". Resultatet ble at en norsk vaskemaskinmodell ble produsert i forenklet variant. Dette var maskinen Evalet Standard fra Emaljeverket. Den nye maskinen ble lansert av Forbrukerrådet og

---

¹⁴¹ Tillegg til budsjett-innst. S. Nr. 92, (1953), s. 4.

¹⁴² Hans Borgen 07.07.1953, S.tid. s. 2003.

¹⁴³ Komiteens ordfører Kjell Gjøstein Aabrek, 07.07.1953, S.tid. s. 2000.

¹⁴⁴ Innstilling om Forbrukerrådets framtidige virksomhet, udatert, mappe 1, D-001, katalog 1305.1/10, Riksarkivet.

Emaljeverket i felleskap, under navnet Evalet Populær. Den ble solgt 120 kroner billigere enn den vanlige utgaven.¹⁴⁵

Det viste seg også vanskelig å få standardiserte barneklær i produksjon. Et eget utvalg utarbeidet spesifikasjoner for kjeledresser og overtrekksdresser for barn, basert på rundspørring av husmødre og barnehagelærerinner, og samarbeid med Norsk Tekstilforskningsinstitutt. Deretter henvendte utvalget seg til ulike fabrikanter med forespørsel om produksjon av dressen. Dette var det svært liten interesse for, men det lyktes til slutt.¹⁴⁶ Vanskelighetene med å få "folkevaskemaskinen" og de standardiserte barneklærne i produksjon, var de første signalene om at målet om å lede produktutviklingen i andre baner enn industrien var innstilt på, skulle vise seg vanskelig å nå i praksis.

Ovenfor nevnte vi Forbrukerrådets formålparagraf om å fremme forbruksforskningen. Blant de konkrete tiltakene som var foreslått i den forbindelse da Forbrukerrådet ble opprettet, var representasjon i Forskningsrådenes fellesutvalg.¹⁴⁷ Slik representasjon ville gi mulighet til direkte medbestemmelse over bevilgningene til forskning, og innvirkning på forskningsrådenes valg av forskningsoppgaver.¹⁴⁸ Det lyktes ikke å få plass i fellesutvalget.¹⁴⁹ Da Forbrukerrådet i 1953 hadde ønsket å drøfte noen prinsipielle sider ved forbruksforskningen, måtte Forbrukerrådet selv ta kontakt med forskningsrådene. Bakgrunnen for at Forbrukerrådet ville konferere med forskningsrådene, var en henvendelse fra Norske Såpefabrikkers Landsforening. Landsforeningen hadde bedt Forbrukerrådet om å teste Sterilan-såpens bakteriedrepende evne. Foreningen ville vite om det var hold i påstanden om at såpen faktisk var bakteriedrepende, slik det ble hevdet i reklamen. Fra produsentene, A/S Lade Fabrikker, kom det et motinnlegg. Lade Fabrikker ønsket ikke at Forbrukerrådet skulle gjøre noen test av såpen.¹⁵⁰ Forbrukerrådet var i villrede om håndtering av en slik sak, og tok i 1954 initiativ til en rundebordskonferanse med tittelen "Vitenskapelig forskning og reklame", der de tre forskningsrådene deltok sammen med en rekke representanter fra produksjons- og salgssiden. Det kom lite ut av samtalenene.¹⁵¹

¹⁴⁵ Årsmelding Forbrukerrådet 1954-55.

¹⁴⁶ "10 år for forbrukerne 1953-1963", årsmelding Forbrukerrådet 1962, s. 17-18.

¹⁴⁷ Innstilling fra Forbrukerrådsutvalget, vedlegg 1, St. prp. Nr. 1. Tillegg nr. 11 (1953), s.27.

¹⁴⁸ FFU hadde ansvaret for å fordele tippemidlene mellom forskningsrådene.

¹⁴⁹ Årsaken til dette lå i formaliteter knyttet til forskningsrådenes organisering. Se for øvrig Collett 1980, s.11.

¹⁵⁰ Rådsmøte Forbrukerrådet 29.12.1953, rådsmøteprotokoller, eske 1, serie A, katalog 1305.1/10, Riksarkivet.

¹⁵¹ Om konferansen se årsmelding for Forbrukerrådet 1954-55.

Det ser ut til at Forbrukerrådet i tiden etter konferansen ikke lenger anså forskningsrådene som den beste instansen å henvende seg til i spørsmål om forbruksforskningen. Forbrukerrådet var kommet til at det var nødvendig med støtte fra departementet om det skulle komme i stand noen større satsing på denne forskningen. På dette tidspunktet var Forbrukerrådet underlagt Sosialdepartementet. Først da det ble overført til det nye Departementet for familie- og forbrukersaker, tok Forbrukerrådet igjen initiativ i saken. Styrking av forbruksforskningen hadde blitt omtalt som en av de viktigste oppgavene til det nye departementet.

Familie- og forbrukersaker

Aase Bjerkholt ble utnevnt som konsultativt statsråd for familie- og forbrukersaker 1. august 1955. Etersom forbrukersaker ble gjort til en eksplisitt del av det konsultative statsrådets ansvar, lå det til rette for en prioritering av forbruksforskningen. Bjerkholt ble da også en sentral aktør i det videre arbeidet på dette feltet. I første omgang stod likevel striden rundt selve statsrådsembetet i forgrunn, og forbrukerspørsmålene ble satt på vent. Her vil vi følge opprettelsen av statsrådsstillingen, som senere ble omgjort til et eget departement, og dets behandling av forbruksforskningen.

Nest siste dag i vårsesjonen i 1955 hadde Stortinget fattet vedtak om å opprette et konsultativt statsråd for familie- og forbrukersaker.¹⁵² Preposisjonen om opprettelsen hadde blitt lagt frem den samme uken, og opposisjonen på Stortinget hadde gått inn for å utsette behandlingen av forslaget til neste stortings sesjon. En uke var liten tid til å ta stilling til en slik sak. Opposisjonens ønske om å utsette behandlingen ble ikke innfridd. Regjeringen ville ha den igjennom før sommeren, og med støtte i partiets stortingsflertall ble beslutningen om å opprette det konsultative statsrådet fattet. Representanter fra de borgerlige partiene tolket det som et fremstøt for å sanke stemmer før kommunevalget den følgende høsten. Statsminister Einar Gerhardsen la heller ikke skjul på at det var et frieri til de kvinnelige velgerne. Gerhardsen presiserte at det nye statsrådet skulle gi hjemmenes og kvinnes syn en helt annen plass i administrasjonen enn tidligere.¹⁵³

Opprettelsen av det nye statsrådsembetet ble begrunnet med et økende behov for å se familie- og forbrukersakene i sammenheng. Inspirasjonen ble hentet

---

¹⁵² St. prp. nr. 1, Tillegg nr. 17 (1955).

¹⁵³ Einar Gerhardsen, 25.06.1955, S.tid, s. 2459.

direkte fra Sverige. I 1954 hadde Ulla Lindström tiltrådt som konsultativt statsråd for familie- og forbrukersaker i den sosialdemokratiske regjeringen.¹⁵⁴ At Gerhardsen beskrev satsingen som en prioritering av kvinnene, var ett av flere uttrykk for at partiets familie- og forbrukerpolitikk tok utgangspunkt i at hjem og familie var kvinners ansvar. I partiets arbeidsprogram stod følgende formulering: ”I det daglige liv står husmoren mer enn noen annen som representant for forbrukeren i samfunnet. Samtidig er husmødrene heimens arbeidere”.¹⁵⁵

Koblingen mellom ”familie- og forbrukersaker” var med på å forsterke den allerede etablerte forbindelsen mellom husmor- og forbrukerrollen. Både i retorikken og i realiteten hadde kvinner rollen som husmødre og forbrukere på midten av 1950-tallet. For kvinnene bar posisjonen som representanter for forbrukerinteressene i seg en dobbelthet. På den ene siden ble forbrukerrollen en vei til innflytelse i den formelle økonomien, og til medbestemmelse i offentlige beslutninger. Kvinneorganisasjonenes representasjon i Forbrukerrådet var et eksempel på dette. På den andre siden bidrog vektleggingen av forbrukerrollen til å legitimere et system der de hjemmевærende kvinnene manglet mange av de rettigheter som fulgte med lønnsarbeidet.

Da Bjerkholt tiltrådte som statsråd i august 1955, var ikke arbeidsområdet for ministerstillingen klarlagt. Dette gav støtte til opposisjonens beskyldninger om at det lå valgtaktiske hensyn bak den raske opprettelsen. Først etter at Bjerkholt hadde sittet som minister i over et halvt år, ble det satt ned et utvalg til å utrede arbeidsområdet for statsråden og hennes kontor.¹⁵⁶ Ved ferdigstillelse av innstillingen ble husmorferieordningen, husmorvikarordningen og Forbrukerrådet overført til den konsultative statsråden, ved kongelig resolusjon. Resten av forslagene i innstillingen ble lagt frem for Stortinget i form av en stortingsmelding høsten 1956.

I stortingsmeldingen fikk forbruksforskningen og -opplysningen bred plass. ”Foruten de arbeidsoppgaver kontoret for familie- og forbrukersaker ellers har tatt fatt på, bør spørsmålet om en bredere forskning og opplysningsvirksomhet innen familie- og forbrukersektoren vies stor interesse i tiden framover.”¹⁵⁷

---

¹⁵⁴ For mer om Ulla Lindström, se Sjögren 2003.

¹⁵⁵ DNA arbeidsprogram 1953-1957

¹⁵⁶ Utvalg satt ned 28.02.1956, bestående av ekspedisjonssjef Bloch (Statsministerens kontor), ekspedisjonssjef Bærøe (Kontoret for familie- og forbrukersaker), statssekretær Solumsmoen (Statsministerens kontor) og statssekretær Trasti (Finansdepartementet).

¹⁵⁷ St.meld. nr. 74 (1956), s. 2.

En økt satsing på dette området skulle i hovedsak handle om praktiske vareundersøkelser. Økningen i vareutvalget, opphevelsen av importreguleringene og de private ordningene med fellesimport, hadde vanskeliggjort den offentlige kontrollen med hvilke varer som ble innført. Begrunnelsen for en satsing ble knyttet til at flere varer kom i salg: "Behovet for vareundersøkelser og spesielt for opplysninger om hvordan publikum skal finne fram til et riktig varevalg, blir derfor langt større en før."¹⁵⁸ Varetester og opplysning skulle være midler til kontroll av utviklingen på varemarkedet og styre forbruket i "riktig" retning.

Til tross for at det ble skissert opp en omfattende satsing på forbruksforskningen, var det andre spørsmål som først fikk oppmerksomhet. I den samme meldingen ble det foreslått å utvide det konsultative statsrådet til et selvstendig departement. Det førte til at forbruksforskningen nok en gang kom i bakgrunnen. Under stortingsbehandlingen og den påfølgende stortingsdebatten var det spørsmålet om et nytt departement diskusjonene handlet om. Forslaget åpnet for konflikt mellom sosialistisk og borgerlig side i spørsmålet om størrelsen på den offentlige forvaltningen og grensen for statens ansvarsområde. De borgerlige partiene ønsket ikke et departement, men var påpasselige med å understreke at det ikke betydde noen nedprioritering verken av husmødrene eller forbrukernes sak. Debatten ble fra begge sider dominert av en rekke innlegg der husmødrenes viktige posisjon i rollen som forbrukere ble understreket.

Tolkningen av husmødrene som representanter for forbrukerinteressene samlet partiene. Hvordan husmødrenes forbrukerinteresser skulle forvaltes i praksis, var det derimot ikke enighet om. Arbeiderpartiet gikk inn for å støtte husmødrene som forbrukere igjennom statlige tiltak, mens de borgerlige partiene mente at det var arbeidet i den enkelte familie som telte. Margith Munkebye fra Arbeiderpartiet spilte på en konsensus om å prioritere husmor- og forbrukerspørsmål under sitt innlegg. Det forrige valget hadde vært "den rene kappestrid mellom de forskjellige politiske partier til fordel for husmødrene og forbrukernes interesser".¹⁵⁹ Hvordan kunne de borgerlige partiene nå gå imot opprettelse av et departement? Hun siterte fra Høyres valgprogram for å understreke sitt poeng: "Hjemmene legger grunnlaget for den oppvoksende slekts moralske holdning og utvikling, og de forvalter en vesentlig del av vår nasjonalinntekt. Samfunnet plikter å støtte husmødrene i deres viktige arbeid."¹⁶⁰

---

¹⁵⁸ St.meld. nr. 74 (1956), s. 2.

¹⁵⁹ Margith Munkebye S. tid. 12.12.1956, s. 3683.

¹⁶⁰ Marigh Munkebye S. tid. 12.12.1956, s. 3683.

Engan fra Bondepartiet møtte kritikken med å påpeke at det var arbeidet i den enkelte familie som fører frem til en rasjonalisering og en bedring av husmødrenes kår, ikke et departement. Debatten tydeliggjorde grunnleggende motsetninger mellom partiene. Mens Arbeiderpartiet ville satse på offentlige og kollektive løsninger, gikk de borgelige partiene inn for private løsninger med fokus på den enkelte familie. De borgerlige partiene kunne strekke seg til statlig satsing på husstelloppfølgingen. Ifølge Engan var det viktigste staten kunne gjøre for forbrukerne å bygge ut husmorskolene, så hver enkelte husmor lærte å bruke forbruksvarene riktig.¹⁶¹ Nok en gang benyttet Arbeiderpartiregjeringen sitt flertall til å få gjennomslag for sitt syn i Stortinget. Det ble vedtatt å omgjøre det konsultative statsrådsemetet til et eget departement. Det betydde at oppmerksomheten igjen kunne rettes mot forbruksforskningen.

Da det konsultative statsrådet ble gjort om til et departement den 21. desember 1956, hadde Bjerkholt allerede startet arbeidet med forbruksforskningen. Tidligere på høsten hadde det blitt holdt et møte i Oslo mellom Aase Bjerkholt, den svenske konsultative statsråd for familie- og forbrukerspørsmål Ulla Lindström og den danske handelsministeren Lis Groes. At kvinner hadde ansvaret for tilsvarende områder i de andre skandinaviske landene, var enda et uttrykk for tolkningen av husstell og forbrukersaker som kvinneanliggender. På møtet gikk de tre sosialdemokratiske ministrene inn for å etablere et nordisk samarbeid om forbruksforskning og forbrukeropplysning. Tanken bak forbruksforskningssamarbeidet var å dele forskningsresultater mellom landene og etablere en viss form for arbeidsdeling. Samarbeidet var tenkt både mellom regjeringene, og mellom de institusjonene som drev forbruksforskning og opplysning. Saken ble sendt Nordisk råd for videre behandling.¹⁶²

Den samme høsten henvendte Forbrukerrådet seg til Bjerkholt med et forslag for organisering av forbruksforskningen. Det brakte spørsmålet om forbruksforskningen opp på et nytt nivå. Det hadde ikke lyktes Forbrukerrådet å få representasjon verken i Forskningsrådenes fellesutvalg eller i noen av de tre forskningsrådene. Nå ville Forbrukerrådet isteden ha et eget forskningsråd for forbruksforskning.¹⁶³ Forbrukerrådet var inspirert av de nyordningene som var i ferd med å komme i stand i Sverige, og som trådte i kraft fra 1957. Hjemmens forskningsinstitut ble da omorganisert til Statens Institut för konsument-

---

¹⁶¹ Erling Engan, S. tid. 12.12.1956, s. 3694.

¹⁶² Redegjørelse for drøftelser i møtet 29. og 30. oktober 1956, mappe 011.551, eske 23, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

¹⁶³ Brev fra Forbrukerrådet til Den konsultative statsråden for familie- og forbrukersaker 26.06.1956, mappe 012.4, eske 29, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

frågor.¹⁶⁴ Den tidligere delvis privatfinansierte virksomheten ble helstatlig. Samtidig ble Statens Konsumentråd opprettet. Konsumentrådet skulle ha i oppgave å samordne de ulike tiltakene på forbruksforskningsfeltet. Det skulle fungere som et forskningsråd, ved siden av landbrukets, det naturvitenskapelige, det tekniske og det samfunnsvitenskapelige. Det ble også gitt en betydelig bevilgning til konsumentvareforskning og konsumentopplysning.¹⁶⁵ Den svenske nyordningen innebar dermed to ting: Opprettelsen av et eget forskningsinstitutt for forbruksforskning, og et initierende og bevilgende råd.

Etter å ha mottatt forslaget fra Forbrukerrådet, tok Bjerkholt initiativ til å utrede spørsmålene om organisering og finansiering av forbruksforskningen nærmere. Det ble holdt en konferanse mellom statsråden for familie- og forbrukersaker, Kirke- og undervisningsdepartementet og forskningsrådene for å drøfte hvordan forbruksforskningen skulle gripes an her hjemme. Deltagerne var kirke- og undervisningsminister Birger Bergersen, statssekretær Helge Sivertsen, professor Hans Vogt fra Norges allmennvitenskapelige forskningsråd, direktør J. Teigeland fra Norges landbruksvitenskapelige forskningsråd og kontorsjef Kjell Eide fra Forskningsrådenes fellesutvalg.

Bjerkholt innledet konferansen med å presentere noen av problemstillingene man stod overfor når det gjaldt finansiering og organisering av forbruksforskningen. Hun redegjorde samtidig for noen av sine egne synspunkter i saken.¹⁶⁶ Bjerkholt utelukket mulighetene for at forbrukeren selv eller de ulike næringene kunne finansiere denne forskningen. Det første fordi det ikke fantes noen privat forbrukerorganisasjon basert på betalende medlemmer. Det siste fordi næringenes forskning med forbrukerperspektiv var styrt av et motiv om fortjeneste, og derfor ikke egentlig forbruksforskning, slik hun så det. Etter hennes mening måtte forbruksforskningen finansieres av staten. Konkret gikk hun inn for en finansiering via tippemidlene. Når det gjaldt de ulike formene for forskning, mente hun det var nødvendig ”å drive en del reklame” for den samfunnsvitenskapelige forbruksforskningen.¹⁶⁷ Lite var gjort på dette området, og det var derfor nødvendig med aktiv rekruttering av interesserte forskere. Ifølge Bjerkholt var det fullt mulig å drive samfunnsvitenskapelig forskning ved de allerede eksisterende institusjonene.

---

¹⁶⁴ I 1954 hadde allerede Aktiv hushållning gått inn som en del av HFI

¹⁶⁵ P.M. Nyordning i Sverige, 20.09.1956, mappe 012.4 forbruksforskningskomiteens forarbeider, eske 29, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

¹⁶⁶ Notat, Referat konferanse ang. forbruksforskning 22.08.1956, mappe 011.59- div. 1952-1963, eske 24, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

¹⁶⁷ Notat, Referat konferanse ang. forbruksforskning 22.08.1956, mappe 011.59- div. 1952-1963, eske 24, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

Bjerkholt mente også det kunne være behov for et eget institutt for forbruksforskning. Hun hevdet at Forbrukerrådets arbeid i mange tilfeller strandet på at det ikke hadde noen egen forskningsinstitusjon. Hun spurte hvordan de andre stilte seg til opprettelsen av et forskningsinstitutt. Kontorsjef i Forskningsrådenes Fellesutvalg, Kjell Eide, svarte på vegne av de andre deltagerne da han mente det var nødvendig med en analyse og vurdering av situasjonen før man kunne ta stilling til dette. Det samme var svaret da Bjerkholt spurte om noen kunne tenke seg et eget forskningsråd. Eide informerte om at Forskningsrådenes fellesutvalg gjerne kunne administrere en slik undersøkelse.

Det ble bestemt å opprette en komité for å utrede spørsmålene nærmere. Da konferansen ble avsluttet, var man dermed ikke kommet lenger enn til en beslutning om å utrede spørsmålet. Nok en gang endte et forsøk på å legge en felles kurs for forbruksforskningen med at problemet ble utsatt. Beslutningen om en utredning betydde likevel av denne forskningen var satt på dagsorden, og at ting så ut til å være i gang. Planene om at det nye Departementet for familie- og forbrukersaker skulle satse på forbruksforskning og -opplysning, hadde dermed blitt fulgt av en viss bevegelse. Den 18. september 1956 ble Komité for forbruksforskning opprettet, under Forskningsrådenes fellesutvalg.

Konfliktfylt komitéarbeid

Komité for forbruksforskning skulle utrede mulighetene for en satsing på forskningen om familie- og forbrukerspørsmål.¹⁶⁸ Forbrukerrådet, Kontoret for familie- og forbrukersaker og de ulike forskningsrådene stilte med representanter. Etter planen skulle en innstilling avgis i løpet av det neste året. Det skulle imidlertid gå over tre år før komiteen i 1960 la frem sin innstilling. Forsinkelsen må tillegges store uenigheter innad i komiteen. Forbrukerrådets forslag om et eget forskningsråd for forbruksforskning ble møtt med sterk motstand av representantene fra forskningsrådenes ledelse. Hva ville Forbrukerrådet oppnå med et eget forskningsråd, og hvorfor ble det oppfattet som så problematisk av representantene for forskningen? Her vil vi se nærmere på noen av uenighetene underveis i komiteens arbeid. Selve innstillingen, og den betydningen den fikk, vil vi komme tilbake til i det neste kapitlet.

---

¹⁶⁸ For mer om de forskningspolitiske sidene ved komiteearbeidet, se Collett 1980. Formelt stilte Qviller Werenskiold for Norges landbruksvitenskapelige forskningsråd og Eggen Øygrim for Norges allmennvitenskapelige forskningsråd.

Sammensetningen av komiteen ble avgjørende for den retningen arbeidet tok. Forskningsrådenes administrasjon ble sterkt representert og fikk dermed stor innflytelse. Både direktøren for Norges allmennvitenskapelige forskningsråd, Erling Fjellbirkeland og direktøren for Norges landbruksvitenskapelige forskningsråd, Johan Teigland, samt kontorsjefen ved Forskningsrådenes fellesutvalg, Kjell Eide, stilte som representanter. Forskningsleder Bailli Nilssen representerte Norges teknisk naturvitenskapelige forskningsråd. Lederen for Forbrukerrådet, Ragnar Christiansen, og ekspedisjonssjef Rolf Bærøe ved Kontoret for familie- og forbrukersaker representerte forbrukerinteressene. Husstallekspertisen ble representert ved Bergliot Qviller Werenskiold og Marit Eggen Øygrim fra Statens forsøksvirksomhet i husstell.¹⁶⁹ Sekretær for komiteen var førstesekretær Hans G. Lindbom ved Kontoret for familie- og forbrukersaker. Det var ikke utnevnt noen representanter for den samfunnsvitenskapelige forskningen. Det førte til at det var den teknisk naturvitenskapelig forskning, med vekt på varetestene, som ble viet oppmerksomhet. Det ble slått fast at det på dette tidspunktet bare var en institusjon som drev forbruksforskning, Statens forsøksvirksomhet i husstell. Det betydde på ingen måte at det var enighet om hvordan forskningen burde organiseres videre.

Etter opprettelsen av komiteen reiste Ragnar Christiansen og Hans Georg Lindbom på en to måneder lang studietur til USA, for å studere hvordan amerikanerne drev forbruksvareforskning og opplysning.¹⁷⁰ De to oppholdt seg i USA i februar og mars måned i 1957. Reisen var en del av samarbeidet som var etablert med amerikanske myndigheter via Marshallhjelpen. Turen ble finansiert av Norsk Produktivitetsinstitutt og Handelsdepartementet. Det faglige innholdet ble lagt til rette av International Cooperation Administration i Washington.¹⁷¹ Turen var ett av flere eksempler på amerikansk innflytelse på utformingen av den norske forbrukersektoren. Forbrukerrådet mottok allerede midler fra det amerikanske hjelpeprogrammet, via tilskudd fra de såkalte motverdmidlene. Disse midlene ble brukt til å finansiere forbrukeropplysning og ble gitt under hjelpeposten for produktivitetsfremmende tiltak. Christiansen og Lindbom brakte med seg perspektiver fra USA inn i arbeidet i forbruksforskningskomiteen.

---

¹⁶⁹ Forbruksvareforskning og opplysning i USA, Rapport fra en studiereise februar-mars 1957, mappe 09.821 FFU, eske 0016, katalog 1251.7/18, Riksarkivet.

¹⁷⁰ Etablert av USAs utenriksdepartement i 1955 for å koordinere utenlandsoperasjoner og ikke-militære sikkerhetsprogram. Nedlagt i 1961 og overført til US Agency for International Development (USAID).

¹⁷¹ Se kapittel 2 om Forbrukernes Kontroll-lag.

De lot seg særlig inspirere av Consumers' Research (CRI) og Consumers Union (CU). De samme synene Forbrukernes Kontroll-lag hadde hatt ble dermed brakt tilbake i debatten om forbruksforskningen, uten at noen linje tilbake til denne organisasjonen kan spores i den oppmerksomheten som nå ble de rettet mot de amerikanske organisasjonene.¹⁷² De to amerikanske organisasjonene skilte seg fra det norske Forbrukerrådet, ved at de var private og basert på individuelt medlemskap. De testet ulike merkevarer innefor samme varegruppe og kåret det beste kjøpet basert på en avveining av forholdet mellom pris og kvalitet. Resultatene ble formidlet via egne blader, som anbefalte "best buys". Hensikten med vareundersøkelsene var å opplyse om hvordan forbrukerne skulle få mest mulig igjen for pengene, og dermed være til direkte nytte for forbrukeren. Nyttespørsmålet skapte konflikt i den norske komiteen. Representantene fra Forbrukerrådet mente at det måtte være det selvsagte målet med forbruksforskningen, mens representanter fra forskningen stilte seg spørrende til muligheten til en objektiv definisjon av alle forbrukeres interesser. Dette skulle ikke bli den eneste konflikten.

Hovedspørsmålet i komiteen ble om det burde opprettes et eget forskningsråd for forbruksforskning. Forbrukerrådet, som tidligere hadde ønsket representasjonsrett i de eksisterende rådene, anså ikke lenger dette som tilstrekkelig. Forbrukerrådet mente at de etablerte forskningsrådene hadde viet forbruksforskningen svært liten interesse så langt og at et eget forskningsråd ville gi bedre mulighet til innflytelse når det gjaldt fordelingen av forskningsmidlene og emnevalget for forskningen. Representantene for forskningsrådene, derimot, gikk imot opprettelsen av et forskningsråd. De ville opprettholde den etablerte rådsorganiseringen og argumenterte med betydningen av forskningsfrihet og forskningens selvstyre.¹⁷³

Bærøe, som representerte Departementet for familie- og forbrukersaker i komiteen, var på linje med Forbrukerrådet i synet på forskningsrådenes manglende innsats og mente derfor at det ville være lite tilfredsstillende å legge forbruksforskningen til en egen avdeling under Norges allmennvitenskapelige forskningsråd eller å overlate vurderingen av forskjellige forbrukerspørsmål til Forskningsrådenes fellesutvalg. I et notat til Bjerkholt formulerte han det slik: "Hvis disse løsningene hadde vært brukbare, hadde det overhodet ikke vært nødvendig å reise saken herfra. Det har alltid vært full anledning til å

---

¹⁷² Collett 1980.

¹⁷³ Notat av 20.08.1956, til Statsråden fra ekspedisjonssjef Rolf H. Bærøe, mappe 012.4, eske 29, serie 1, katalog 1292/10 Riksarkivet.

behandle spørsmål om forbruksforskning både for Norges Allmennvitenskapelige Forskningsråd og Forskningsrådenes Fellesutvalg (...).¹⁷⁴

Departementet var også på linje med Forbrukerrådet når det gjaldt løsningen, det vil si å opprette et eget Forskningsråd: "(...) den gunstigste løsningen både når det gjelder den politiske siden av saken så vel som den rent praktiske siden tilsier at organisasjonsformen må bli et eget forskningsråd på lik linje med de allerede eksisterende forskningsrådene."¹⁷⁵ En slik løsning ville gi større politisk kontroll over forskningen. Det var med den svenske nyordningen i tankene at departementet vurderte opprettelsen av et forskningsråd: "Det er meget mulig at her med fordel kan følges de samme retningslinjer som er lagt til grunn for opprettelsen av det svenske Statens Konsumentråd."¹⁷⁶

Representantene for forskningsrådenes ledelse kunne si seg enige i at det trengtes å oppnevne et koordinerings- eller samordningsutvalg for forbruksforskning. Det var vel å merke under forutsetning av at dette ble lagt innenfor de allerede eksisterende forskningsrådenes rammer. Opprettelsen av et nytt forskningsråd på siden av de etablerte ville utfordre den rådsstrukturen som var bygget opp etter krigen, og være en trussel mot de eksisterende rådernes posisjon. Lederen for Forskningsrådenes fellesutvalg, Kjell Eide, gikk så langt som til å hevde at det ikke var plass til en bestemt sektor betegnet som forbruksforskning, da han argumenterte mot opprettelsen av et eget forskningsråd. Han avviste ikke at problemstillinger med utgangspunkt i forbrukerinteressene hadde krav på å bli ivarettatt av forskningen. Det var likevel ikke det samme som at det var behov for en egen institusjonell særordning for disse spørsmålene. Han begrunnet det med det at "begrepet forbruksforskning er en konstruksjon", og derfor ikke dannet et hensiktsmessig utgangspunkt for en rasjonell inndeling administrativt eller institusjonelt.¹⁷⁷

Forbrukerrådet hadde vist til de store summene det private forbruket utgjorde, og samfunnsnyttene for å underbygge behovet for en satsing. Eide kunne gå med på at det var mye å vinne på denne typen forskning, men å vise til det

---

¹⁷⁴ Notat av 18.08.1956, Noen momenter til bruk i det forberedende arbeid med opprettelsen av et eventuelt forskningsråd for forbrukerspørsmål, mappe 012.4, eske 29, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

¹⁷⁵ Notat av 18.08.1956, Noen momenter til bruk i det forberedende arbeidet med opprettelsen av et eventuelt forskningsråd for forbrukerspørsmål, mappe 012.4, eske 29, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

¹⁷⁶ Brev fra Eide til Lindbom 22.09.1958, mappe FFU, 09.82.1, eske 0016, katalog 1251.7/18, Riksarkivet.

¹⁷⁷ Brev fra Eide til Lindbom 22.09.1958, mappe FFU, 09.82.1, eske 0016, katalog 1251.7/18, Riksarkivet.

totale forbruket som en indikator på betydningen av slik forskning, var etter hans mening "tøv". Det ville det fortsatt være om forbruksforskningen kom til å få en stor økonomisk betydning. Mange andre områder av anvendt forskning hadde stor økonomisk betydning, uten at de hadde noe eget forskningsråd av den grunn, argumenterte Eide. Forskningsinteressene stod i sentrum for Eide, ikke forbrukerpolitikken. For Forbrukerrådet og departementet for familie- og forbrukersaker derimot var det nettopp forbrukerpolitikken det handlet om.

Da komiteen la frem sin innstilling i 1960, hadde den delt seg i et flertall og et mindretall. På den ene siden stod Forbrukerrådet og departementet, på den andre siden representantene for forskningsrådene. Det var ennå ikke enighet om målet med forbruksforskningen eller hvordan den best burde organiseres. Lenge før innstillingen ble lagt frem, var det blitt kjent at forslaget om et eget forskningsråd for forbruksforskning var en av sakene komiteen arbeidet med. Nyheten ble tatt imot med skepsis på borgelig side, og knyttet til en generell kritikk mot Arbeiderpartiets behandling av forbrukerspørsmålene.

Sørmarka-metoder?

Forbrukerrådet skulle være et uavhengig og upolitisk interesseorgan som samlet forbrukerne som gruppe, på tvers av politisk oppfatning og sosial bakgrunn. Likevel ble det fra borgerlig hold mer enn antydning at Forbrukerrådet fungerte som et lydige redskap for Arbeiderpartiet. I den sammenhengen ble det uttrykt bekymring for at det også skulle legges politiske føringer på planene om et eget forskningsråd for forbruksforskning. I pressen ble det fremmet påstander om at personer i partiet forsøkte å ta regien innenfor en nysatsing på forbruksforskningen. Frontene mellom Arbeiderpartiet og de borgelige partiene i forbrukerpolitikken kom klart til syne i et spesielt tilspisset tilfelle internt i Forbrukerrådet.

Forbrukerrådet var organisert i to deler: Selve rådet med representanter for de ulike organisasjonene, og et administrativt sekretariat. Spørsmålet om Forbrukerrådets politiske tilknytninger ble aktualisert i forbindelse med lederskifte i sekretariatet. Paul Thrane Cappelen, sluttet i sin stilling i september 1957. Arbeiderpartimannen Bjørn Gulbrandsen ble da konstituert som midlertidig leder. Etter ansiennitet burde venstrekvinnen Gerd Benneche blitt tilbudt stillingen. Hun hadde vært ansatt i rådet fra starten, det var to år lenger enn Gulbrandsen. Saken ble ekstra spesiell siden Cappelens avskjed og tilsetningen av Gulbrandsen fant sted på et møte Benneche ikke deltok. Saken var ikke satt på dagsorden, og Benneche ble ikke varslet om hva som skulle skje

på møtet. Benneche bad i etterkant om en begrunnelse for hvorfor hun ikke hadde blitt konstituert som midlertidig leder. Hun ble da fortalt at man var svært fornøyd med arbeidet hennes, men at man antok at hun ikke hadde interesse for administrasjon. Dette var en temmelig påfallende antagelse, ettersom Benneche var jurist og hadde lang erfaring med den type arbeid. Kunne det handle om at hun var venstrekvinne og ønsket en annen linje for Forbrukerrådets virksomhet enn den en mann med tilknytning til Arbeiderpartiet ville føre?

Benneche selv sluttet at det var hva det hele dreide seg om. Hun sendte klage på forbigåelsen til departementet. I klagen refererte hun til en samtale med Gulbrandsen. På spørsmål om han kjente til begrunnelsen for forbigåelsen, skulle han ha sagt rett ut at vedtaket var politisk motivert. Man ønsket en arbeiderpartimann i stillingen. Benneche var ikke bare venstrekvinne, hun var også ”for selvstendig”. Han selv ville egne seg bedre som ”viserguttgeneral”.¹⁷⁸ Ble ikke han ansatt, ville det komme en annen mann, atskillig sterkere politisk preget enn han selv. Da departementet konfronterte Gulbrandsen med Benneches versjon av samtalen, tegnet han opp et helt annet bilde av ordvekslingen. Etter først å beskrive henne som ”meget bitter”, ” i sterk affekt” og som opphav til ”en strøm av bebreidelser og påstander”, tilbakeviste han hennes versjon som en rekke misforståelser og mistolkninger.¹⁷⁹

Det ble ord mot ord. Uavhengig av hva som ble sagt på Gulbrandsens kontor denne dagen, kan det være grunn til å stille spørsmål ved motivene ved ansettelsesprosessen. Det var det også flere som gjorde. De borgerlige avisene reagerte kraftig. Det ble tolket som ledd i en strategi fra Arbeiderpartiet for å ta kontroll over Forbrukerrådet. *Aftenposten* skrev på lederplass: ”Det er en uforståelig forbigåelse, og vi er tvunget til å tro at en del av forklaringen simpelthen ligger i fru Benneches politiske oppfatning og virksomhet”. I VG var overskriften ”Ny grov forbigåelse i staten”, mens *Dagbladet* skrev at ”Forbrukerrådet blir politisk”.¹⁸⁰ Til tross for bølgene det skapte, ble Gulbrandsen senere konstituert som fast leder av Forbrukerrådets sekretariat. Etter en tid i

---

¹⁷⁸ Brev til Dep. for familie- og forbrukersaker fra Gerd Benneche, Oslo 29.10.1957, mappe 003.2 klagesak Gerd Benneche, eske 7, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

¹⁷⁹ Notat til Dep. for familie- og forbrukersaker fra Bjørn Gulbrandsen 18.11.1957, mappe 003.2 klagesak Gerd Benneche, eske 7, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

¹⁸⁰ Avisoverskriftene ble sitert under behandlingen i protokollkomiteen av Peter Kjeldseth Moe, O.tid. 14.04.1959, s. 302.

permisjon sa Benneche opp. Inger Louise Valle, senere minister for familie- og forbrukersaker for Arbeiderpartiet, overtok stillingen.¹⁸¹

Saksbehandlingen i forbindelse med Cappelens avskjedssøknad og konstitueringen av Gulbrandsen ble tatt opp i Stortingets Protokollkomité. Komiteen beskrev saksbehandlingen som uheldig, men konkluderte med at det ikke var grunn til å bestride at avgjørelsen var tatt etter en objektiv vurdering. I forbindelse med behandlingen av protokollkomiteens innstilling argumenterte lederen av Arbeiderpartiets kvinnesekretariat, Rakel Seweriin, for en endring av representasjonen i rådet: "Når vi nå erfarer hvor store politiske bølger det kan skapes av representanter for såkalte "upolitiske" kvinneorganisasjoner, mener jeg det bør overveies om man ikke også bør gi de politiske partiers kvinneorganisasjoner den begunstigelelse det er å utpeke representanter til forbrukerrådet."¹⁸² Bondekvinne hadde reagert sterkt på behandlingen av Benneche i denne saken og trukket sin representant fra rådets møter i over halvannet år. Bondekvinneboikott gav arbeiderkvinnene en anledning til å sette spørsmålsteget ved regelen for representasjon.

Det er grunn til å tro at Arbeiderpartiets kvinnesekretariat så det som et betydelig nederlag at de ikke hadde fått representasjonsrett i rådet, særlig med tanke på at deres egen Aase Lionæs hadde ledet Forbrukerrådsutvalget. I de første utkastene til Forbrukerrådets sammensetning hadde kvinnesekretariatets organisasjon Hus og Heim vært med.¹⁸³ Det ble likevel ikke slik; organisasjonen ble lagt ned før Forbrukerrådet ble opprettet. Det kan tenkes flere grunner til at kvinnesekretariatet ikke ble gitt representasjon på annen måte. En årsak kan ha vært nødvendigheten av å møte kravene fra borgerlig side om at Forbrukerrådet skulle være et upolitisk organ. Husmorforbundet hadde lagt stor vekt på at Forbrukerrådet ikke måtte bli politisk, om de skulle kunne støtte en slik opprettelse.¹⁸⁴ Husmorforbundet var ikke alene om å kreve dette. Ute-lukkelsen av de politiske kvinneorganisasjonene ser ut til å ha vært et nødvendig kompromiss for å få til en bred oppslutning om et forbrukerråd. Om det var et nederlag for kvinnesekretariatet ikke å få representasjon, var det ingen stor sak for Arbeiderpartiet som helhet. Arbeiderpartiet hadde sikret seg innflytelse ved å få lederen, dessuten ble Landsorganisasjonen representert.

---

¹⁸¹ Inger Louise Valle ble minister for Departementet for familie- og forbrukersaker i 1971. Se kapittel 5.

¹⁸² Rakel Seweriin, O.tid. 14.04.1959, s. 321.

¹⁸³ St. prp. Nr. 1. Tillegg nr. 11 (1953), s. 11.

¹⁸⁴ Uttalelse av 25. mars 1953 fra Norges Husmorforbund, Innstilling fra Forbrukerrådsutvalget, vedlegg 2, St. prp. Nr. 1. Tillegg nr. 11 (1953), s. 46-48.

Til tross for vektleggingen av at Forbrukerrådet som et samlende, upolitisk organ ved opprettelsen, var det omstridt de første årene. De samme faktorene som gjorde Forbrukerrådet kontroversielt, ble også overført til spørsmålet om forskningen. Dette kom klart til uttrykk da konfliktene i Forbrukerrådet ble koblet til ryktene om nysatsingen på forskningsfronten. *Dagbladet* skrev om forbruksforskningskomiteens arbeid og planene om et eget forskningsråd for forbruksforskning. Avisen spekulerte i om lederen av selve rådsdelen i Forbrukerrådet, arbeiderpartimannen Ragnar Christiansen, hadde ambisjoner for egen del i saken. *Dagbladet* mente det var grunn til å tro at denne "Gerhardsens nye kronprins" siktet mot en stilling som direktør for "Forbrukernes Forskningsråd". Ettersom det ble antatt at enkeltpersoner i Arbeiderpartiet hadde styringen over Forbrukerrådet, ble det fryktet at forskningen skulle bli styrt på samme måte. "Det er all grunn til å følge komiteens arbeid med oppmerksomhet. Ragnar Christiansen har klart å ødelegge tilliten til Forbrukerrådet med sine Sørmarka-metoder. Det vil være ekstra uheldig om han nå skal oppnå også å ødelegge tilliten til norsk forbruksforskning."¹⁸⁵ Ved å vise til Sørmarka, hvor arbeiderbevegelsens kurs- og konferansesenter lå, ble det antydning at beslutningene i Forbrukerrådet ikke hadde blitt tatt i de formene de burde. Betegnelsen "Sørmarka-metoder" var en hentydning om at Forbrukerrådet ble styrt av og for Arbeiderpartiet.

Forbrukerspørsmålene var politisk betent, dermed ble også spørsmålet om forbruksforskningen problematisk. Den interne konflikten i Forbrukerrådet illustrerte dette og viste hvordan temaet ble gjort til gjenstand for spekulasjoner og mistro. Anklagene om politisering i behandlingen av forbrukerspørsmålene tiltok året etter, da regjeringen fattet en beslutning som berørte både husstell- og forbruksforskningen.

Husstellforskning til forbrukersektoren

Den 21. november 1958 vedtok regjeringen at Statens forsøksvirksomhet i husstell og Statens opplysningskontor i husstell, sammen med Statens veiledningstjeneste i husstell, skulle flyttes fra Landbruksdepartementet til Departementet for familie- og forbrukersaker.¹⁸⁶ Spørsmålet om husstellinstitusjonenes administrative tilknytning var til behandling i Stortinget på dette tidspunktet, og opposisjonen reagerte derfor kraftig på at regjeringen fattet vedtak

---

¹⁸⁵ *Dagbladet* 28.12.1957, artikkelen er også referert i Collett 1980, n.39.

¹⁸⁶ Kgl. res 21. november 1958.

i et spørsmål som Stortinget var bedt om å drøfte.¹⁸⁷ Regjeringens vedtak påvirket også den stadig arbeidende forbruksforskningskomiteen, der Statens forsøksvirksomhet i husstell var et sentralt tema. Hvorfor fattet regjeringen dette vedtaket før saken var avklart i Stortinget, og før komiteen for forbruksforskning hadde avlagt sin innstilling? Det kan være grunn til å se nærmere på tidspunktet og motivasjonen for denne overføringen.

Gerd Benneche gikk hardt ut mot regjeringens beslutning i *Dagbladet*.¹⁸⁸ Reaksjonen var representativ for hvordan beslutningen ble fremstilt i de borgelige avisene.¹⁸⁹ Benneche hevdet at overføringen alene ble gjort for å skaffe arbeidsoppgaver for Departementet for familie- og forbrukersaker, uten hensyn til hvilke konsekvenser dette ville få for husstellinstitusjonene:

Det skal bli til stor skade for husstellforskning og undervisning i årevis fremover, for i denne sak gir nok Regjeringen seg ikke. Eller kanskje Stortinget finner at grensen er nådd? Har det vært så vanskelig å skaffe det departement som det i sin tid hastet så ubegripelig med, noe å gjøre?¹⁹⁰

Ifølge Benneche var dette et ”regjeringsdiktat” som ”kullkastet” alt arbeidet som hittil var gjort på husstellområdet. Artikkelen var like mye en kritikk av regjeringens styringsmåte, som av behandlingene av denne konkrete saken. ”Regjeringen har fått en solid erfaring for at partifellene på Stortinget ikke våger å heve sin røst til kritikk hvilke krumspring regjeringens medlemmer samlet eller enkeltvis måtte gjøre.” At dette var en beslutning som ikke ble tatt for husstellinstitusjonenes skyld, understreket hun ved å påpeke på at de så langt ikke hadde vært på Arbeiderpartiets prioriteringsliste: ”Finner ikke Bjerkholt det pinlig å sitte som sjef for institusjonen hun på denne måten har neglisjert til det utrolige?” Regjeringens lovnad om fortgang i det videre arbeidet til forbruksforskningskomiteen hadde hun liten tro på: ”Spillfekteri! Vi behøver ingen utredning når Regjeringssjefen vil noe.”¹⁹¹

¹⁸⁷ Spørsmålet var oppe i forbindelse med stortingsbehandlingen av Husstellutvalgets innstilling. Stortinget skulle ta stilling til om Forsøksvirksomheten og Opplysningskontoret skulle flyttes til Kirke- og undervisningsdepartementet, slik flertallet i Husstellutvalget hadde gått inn for. Kritikk av regjeringens beslutning, se S.tid, 20.06.1959, s. 55- 101.

¹⁸⁸ Etter konflikten i Forbrukerrådet startet hun sin karriere som journalist i *Dagbladet*.

¹⁸⁹ Dette kommer frem i SIFOs klipparkiv.

¹⁹⁰ *Dagbladet* 22.11.1958, SIFOs klipparkiv.

¹⁹¹ *Dagbladet* 22.11.1958, SIFOs klipparkiv.

En utløsende årsak for overflyttingen av husstellinstitusjonen var helt klart behovet for å utvide ansvarsområdet til Departementet for familie- og forbrukersaker. Det hadde ikke blitt noen gradvis utvidelse av departementets arbeidsområde, slik planen hadde vært da det ble opprettet. De andre departementene hadde vist seg å være lite innstilt på å søke råd eller gi fra seg forvaltningen av relevante saksområder. Bjerkholt var selv svært opptatt av å få utvide departementets ansvarsområde. Da regjeringen i 1958 besluttet å overføre husstellinstitusjonene til Departementet for familie- og forbrukersaker, var det etter initiativ fra henne. I et fortrolig notat til regjeringen gikk hun så langt som å trekke hele departementets berettigelse i tvil dersom det ikke fikk mer å gjøre.¹⁹²

Allerede to år tidligere, i 1956, hadde Bjerkholt foreslått en flytting av disse institusjonene til sitt departement.¹⁹³ Tidligere hadde Arbeiderpartiet gått inn for å opprette et Hjemmenes forskningsinstitutt etter den svenske modellen, istedenfor å satse på de to husstellinstitusjonene i forbrukerspørsmål. Da Bjerkholt i 1956 likevel ønsket å overføre disse institusjonene til sitt departement, ser det ut til å være motivert av mer enn å utvide eget ansvarsområde. Forslaget var inspirert av arbeidene med å omorganisere Hemmens forskningssinstitutt i Sverige. Det svenske instituttet skulle gjøres om til Statens institutt för konsumentfrågor fra nyttår i 1957. Et av målene med den administrative nyordningen var å ta opp forbrukerspørsmål utover det husstellorienterte. Etter samme mønster foreslo Bjerkholt en utvidelse av fokus ved husstellinstitusjonene om de ble lagt til hennes departement. Hun nevnte familie- og forbrukerøkonomi, rasjonalisering, maskin- og vareprøving og hjemmeinnredning som nye områder.¹⁹⁴ Forslaget om overflyttingen tok utgangspunkt i en kursendring og ønske om å styre disse institusjonene i en annen retning enn den husstellprofesjonaliseringen de så langt hadde representert.

Forslaget fra Bjerkholt i 1956, ble satt på vent da komiteen for forbruksforskning ble satt ned. To år senere, i 1958, ønsket Arbeiderpartiet likevel ikke å vente på komiteen. Mulige årsaker til det kan ha vært at komiteens arbeid tok lenger tid enn antatt, og at samarbeidet innad i komiteen hadde vist seg å bli problemfylt. Dessuten kunne det se ut som om arbeidet ikke gikk helt i den retningen departementet og regjeringen kunne tenke seg. Forskningens repre-

---

¹⁹² Notat av Bjerkholt adressert "til Regjeringen", merket "strengt personlig", 05.06.1958, mappe 003.1, boks 5, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

¹⁹³ Notat til Regjeringen av Bjerkholt 07.02.1956, mappe 003.1, boks 5, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

¹⁹⁴ Notat til Regjeringen fra Bjerkholt 07.02.1956, mappe 003.1, boks 5, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

sentanter var, som vi har sett, mindre opptatt av forbruksforskningens praktiske nytte. Regjeringen, derimot, hadde nettopp en slik nytte som mål: Forbruksforskningen skulle danne et grunnlag for politiske beslutninger og forbrukeropplysning. I sitt langtidsprogram for perioden fra 1958 til 1961 hadde regjeringen gått inn for å styrke forbruksforskningen.¹⁹⁵ Beslutningen om å flytte husstellinstitusjonene til Departementet for familie- og forbrukersaker kan ha vært et ledd i dette arbeidet, da virksomheten i komiteen ikke gav resultater.

Da Departementet for familie- og forbrukersaker tok opp forslaget om flytting for annen gang, i 1958, var planene konkrete. Statens forsøksvirksomhet i husstell måtte utvides og knyttes nærmere den offentlige forbrukersektoren. Byråkrater internt i departementet argumenterte med at: "Denne virksomheten er den eneste statlige institusjon som arbeider utelukkende med forbruksforskning, og bør etter hvert utvides til å omfatte også forskningsoppgaver som ikke har tilknytning til undervisningen i husstell."¹⁹⁶ Tanken var at virksomheten fortsatte med de daværende oppgaver, med henblikk på en senere utvidelse til andre grener av forbruksforskningen. Det gjaldt undersøkelser av varer som ikke hadde tilknytning til husarbeidet. Initiativet om å la husstellinstitusjonene være utgangspunkt for å ta opp forbrukerspørsmål av mer allmenn karakter, var direkte inspirert av Sverige. Det norske forslaget var likevel mer forsiktig enn den svenske nyordningen. Det var tenkt som en gradvis utvidelse av området og ikke noen nedleggelse eller formell omdefinering av de to husstellinstitusjonene.

Når Bjerkholt ikke gikk inn for en mer grunnleggende omorganisering, slik som den i Sverige, kunne det ha flere årsaker. Det er grunn til å anta at et slikt forslag ikke bare ville møtt motstand i opposisjonen, men også internt i Arbeiderpartiet. Før overflyttingen hadde flere av partiets kvinnelige representanter lagt vekt på Forsøksvirksomhetens tilknytning til husarbeidet og husstellundervisningen. Man kan tenke seg at dette bidrog til å danne en ramme for hva Bjerkholt opplevde som mulig. Enkelte Arbeiderparti-representanters uttrykk for "overraskelse" etter at flyttingen var vedtatt, understreket ytterligere at Bjerkholt hadde flere hensyn å ta.¹⁹⁷

---

¹⁹⁵ St. meld. Nr. 67. (1957), kap. 15, s. 80.

¹⁹⁶ P.M. Forbrukersaker under landbruksdepartementet, av Bærøe, 09.06.1958, mappe 003.1, boks 5, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

¹⁹⁷ For eksempel Arbeiderpartiets Liv Tomter, saksordfører for denne saken i Stortinget, *Dagbladet* 26.11. 1958.

Flyttingen møtte motstand også fra de ansatte ved institusjonene som ble berørt. De hadde ikke blitt konsultert i saken. Da de ble kjent med planene, gav de klart uttrykk for misnøye med flyttingen. Husstallekspertisen mente en overføring var uheldig i hovedsak av to grunner. For det første ville tilhørighet til et annet departement enn Lærerinneskolen og husmorskolene svekke det de mente var en viktig forbindelse til husstellundervisningen. For det andre mente de det ville bryte en nødvendig tilknytning til landbrukssektoren. Ingrid Askevold, lederen av Opplysningskontoret, gikk imot en overflytting da hun var redd det ville bety at Opplysningskontoret ble lagt under Forbrukerrådet. Dette mente hun var uheldig fordi Opplysningskontoret, ifølge hennes argumentasjon, i første rekke var rettet mot bondehusmødre, mens Forbrukerrådet var et organ for byhusmødre. Bondehusmødrene trengte egen opplysning, ettersom de måtte produsere det byhusmødrene kjøpte ferdig.¹⁹⁸

Det kan være grunn til å stille spørsmål ved denne argumentasjonen mot en overflytting. Da initiativet til de to husstellinstitusjonene ble tatt i mellomkrigsårene hadde de delvis vært tenkt som sosiale støttetiltak for bondehusholdene. Likevel hadde ikke bondehusmødrene blitt noen hovedsatsing, og ved kontoret var det en kjent sak at forskjellen mellom bonde- og byhusholdene ble mindre. Man kan tenke seg at motstanden mot en overflytting egentlig handlet om noe annet. Husarbeid knyttet til landbrukssektoren ble tettere forbundet med egenproduksjon og behov for kompetanse. Kanskje ble det også ansett som gunstigere å være del av et større og tyngre departement, som Landbruksdepartementet var, både med hensyn til ressurser og status. Distanseringen fra det forbrukerorienterte husstellet i byene ville i tilfelle være et viktig argument for å understreke husstellinstitusjonenes tilknytning til produksjon og landbruksnæringen, og dermed Landbruksdepartementet.

Ved Departementet for familie- og forbrukersaker ble kritikken fra husstellmiljøet avvist. Påstandene om at Opplysningskontoret skulle være spesielt rettet mot landbruksnæringen, ble avfeid som grunnløse. Derimot mente departementet at alle de tre institusjonene hadde som oppgave å arbeide med rene forbrukerspørsmål, og at det ikke på noen måte var antydning at virksomheten skulle avgrenses til forbrukere innen jordbruksnæringen, eller at de skulle drive virksomhet som kom denne næringen spesielt til nytte.¹⁹⁹ Partene tolket husstellinstitusjonenes virksomhet i ulike retninger, avhengig av hvilke interesser de hadde knyttet til institusjonene.

---

¹⁹⁸ Notat til statsrådene fra Opplysningskontoret 12.03.57, mappe merket div, boks 0116, katalog 1260/14, Riksarkivet.

¹⁹⁹ P.M. Forbrukersaker under Landbruksdepartementet, mappe 003.1, boks 5, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

Ved nyttår 1959 trådte regjeringsvedtaket i kraft, og institusjonene ble en del av Departementet for familie- og forbrukersaker. Arbeiderpartiet hadde dermed til en viss grad lyktes i å fjerne institusjonene fra husstellprofesjonalismen. Hva førte denne administrative endringen til i praksis? Tok de to husstellinstitusjonene opp forbrukersaker utover det husstellorienterte?

Samordningsproblemer

Da overflyttingen av husstellinstitusjonene fra Landbruksdepartementet til Departementet for familie- og forbrukersaker var et faktum, var målet at de skulle drive forskning og opplysning med et bredere fokus enn det husstellorienterte. Det skulle vise seg problematisk. Potensialet for samordning av institusjonene i forbrukersektoren ble snarere svekket enn styrket i tiden etter overflyttingen. Forbrukerrådet og husstellekspertisen utviklet seg i helt ulike retninger i sine syn på forbruksforskningens formål og innhold.

De ansatte ved Forsøksvirksomheten og Opplysningskontoret anså husarbeidet som hovedtema for sine institusjoner og var skeptiske til å ta opp andre oppgaver. Da Bjerkholt bad om en orientering om institusjonenes virksomhet, poengterte lederen for Forsøksvirksomheten, Bergliot Qviller Werenskiold, at de mente å ha ”oppgaver å løse ikke bare i forhold til forbrukerne, men også i forhold til husstellpedagoger og deres spesielle problemer”.²⁰⁰ Forbrukerrådet, derimot, mente at husstell ikke burde ha noen forrang ved instituttet, og klarla sin posisjon med følgende vedtak: ”Det store behov for økt opplysning om forbruksvarenes kvalitets- og bruksegenskaper tilsier i første omgang en utbygging av Statens forsøksvirksomhet i husstell til en forbruksforskningsinstitusjon, med mulighet og kapasitet til å ta på seg forskning og prøvevirksomhet i langt større omfang, enn tilfellet er i dag”.²⁰¹ Husstellinstitusjonenes og Forbrukerrådets ulike syn på forbruksforskningens formål og innhold kom til syne i uenighet om opplysningsarbeidet, og om hvem forbrukeropplysningen skulle rettes mot.

Frem til 1958 hadde de to husstellinstitusjonene og Forbrukerrådet sammen utgjort et omfattende opplysningsapparat for ”riktig” forbruk. Målgruppen for opplysningsarbeidet hadde vært kvinner i rollen som husmødre. Slik hadde dannelsesprosjektet den rasjonelle forbrukeren, sammenfalt med et annet dan-

---

²⁰⁰ Brev til Statsråd Bjerkholt fra Qviller 03.07.1959, mappe 443.2, eske 179, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

²⁰¹ Rådsmøte i Forbrukerrådet, sak nr.29, møte nr. 2, 1959, Forbrukerrådets arkiv.

nellesprosjekt: Den kompetente husmoren. Mestring av oppgaven som rasjonell forbruker var en del av husmødrenes forventede kompetanse. Husmødrene ble samtidig tolket som den selvsagte målgruppen for forbrukeropplysningen. På et møte i 1958 gikk Forbrukerrådet inn for å utvide målgruppen for forbrukeropplysningen til også å gjelde menn og yrkeskvinner, og brøt dermed klart med denne felleslinjen.²⁰² Forbrukerrådet begrunnet beslutningen med at særlig yrkeskvinner og den mannlige delen av befolkningen hadde behov for forbrukeropplysning. Yrkeskvinnene, fordi de i større grad måtte basere husarbeidet på kjøp av ferdigvarer. Menn, fordi en del av de store og mer kostbare innkjøpene til huset ble foretatt som "fellesinnkjøp", der både mannen og kvinnen deltok i kjøpsbeslutningen. Dessuten mente Forbrukerrådet at det var grunn til å tro at mannen foretok en rekke av de store og viktige innkjøpene alene. Det gjaldt de "teknisk pregede varer", som radio, sykler, biler og husholdningsmaskiner. Forbrukerrådets nyorientering må sees i sammenheng med utviklingen på varemarkedet og sammensetningen av det private forbruket. Denne typen varige forbruksgoder, som i stor grad ble knyttet til et mannlig forbruk, utgjorde en langt større del av forbrukernes budsjett nå, enn ved opprettelsen av Forbrukerrådet.²⁰³

Denne endringen i synet på hvem forbrukeren var, kan sees som del av en generell tendens i vestlige land. Studier fra Canada, Sverige og England har vist at forbrukerinteressene i disse landene, slik de ble tolket i offentlig forvaltning fra slutten av 1950-tallet, ikke lenger var ensbetydende med kvinner i rollen som husmødre.²⁰⁴ Ved siden av kvinner, ble også menn tatt med i offentlige organer og utvalg som representanter for forbrukerinteressene. Denne utviklingen blir tolket som et uttrykk for at *forbrukeren* var i ferd med å bli oppfattet som en kjønnsnøytral størrelse. Da Forbrukerrådet i Norge ønsket å utvide målgruppen for forbrukeropplysningen utover husmorforbrukeren, var det et uttrykk for en tilsvarende tendens. Fortsatt var det likevel i all hovedsak de store kvinneorganisasjonene som representerte forbrukerne formelt i statsforvaltningen, gjennom Forbrukerrådet.

For å nå en større målgruppe enn de hjemmeværende kvinnene med forbrukeropplysningen, foreslo Forbrukerrådet å få i stand en sending i radioen om

---

²⁰² Rådsmøte i Forbrukerrådet, sak nr.71, vedlegg b, møte nr. 4, 1958/59, Forbrukerrådets arkiv.

²⁰³ Om menn som forbrukere, se Hilton 2003, s. 201; For den økonomiske veksten i Norge på 1950-tallet, se St. meld. nr. 60 (1960-61) s. 73-78.

²⁰⁴ Parr og Ekberg 1996; Hilton 2002.

forbrukerstoff på ettermiddagen eller kvelden.²⁰⁵ Forbrukerrådet sendte brev til NRK og bad dem vurdere en egen programpost med forbrukerstoff. Forbrukerrådet foreslo at programmet "Husmorens fem minutter" ble endret til et rent forbrukerprogram med fast sendetid om kvelden. Dermed var ikke Forbrukerrådets forslag bare et ønske om en bredere dekning av forbrukerstoff, det tok også sikte på å erstatte den husstellrettede forbrukeropplysningen som allerede ble sendt, der husstillekspertene hadde et hovedansvar. *Tidsskrift for husstellærerinner* gikk ut mot forslaget. De tolket det som et angrep på husstillekspertens opplysning. Tidsskriftet skrev at husmødrene ville være uinteressert i et program basert på Forbrukerrådets ideer og konkluderte med at en slik programpost antagelig ville gjøre like mye skade som gagn. "Det nytter ikke å gi folk aldri så meget bra opplysning hvis de ikke gidder å høre på den!"²⁰⁶ Husstillekspertenes motstand illustrerte at de fortsatt mente husmødrene burde være målgruppen for forbrukeropplysningen.

Utgivelsen av *Forbrukerrapporten* fra 1958 var et annet uttrykk for at Forbrukerrådet brøt felleslinjen med husstellinstitusjonene og ville satse bredere enn bare på husmødrene i forbrukeropplysningen. Tidligere hadde Forbrukerrådet sendt ut stensilerte meldingsblad til massemediene, organisasjoner og husmorskolene. Det var ikke tenkt at Forbrukerrådet skulle henvende seg direkte til forbrukerne med disse meddelelsene. Informasjonen var ubearbeidet og hadde vært grunnlag for stoff i aviser og radio, og del av husstellundervisningen ved husmorskolene. Det hadde vist seg at særlig de avisene som hadde en kvinnelig ansatt med ansvar for egne husmorsider, hadde benyttet dette materialet.²⁰⁷ Den nye satsingen med *Forbrukerrapporten* henvendte seg direkte til leserne og hadde hele befolkningen som målgruppe.

Utgivelsen av *Forbrukerrapporten* erstattet "Kjøpebøkene". Flere kjøpebøker hadde vært under forberedelse, men det ble klart at den raske tilveksten av nye varetyper og varianter, gjorde denne typen informasjon foreldet i løpet av kort tid. Kjøpebøkene som sjanger hadde rettet seg mot husmoren med opplæring og grunnleggende kompetanse i husstell og forbruk. *Forbrukerrapporten* fjernet seg fra idealet om inngående kjennskap til produksjonsprosessen, og tok i stedet utgangspunkt i kjøpsituasjonen. Den var ikke rettet spesielt mot husmødrene, heller ikke ble den formidlet av en kvinnelig husstillekspert. Utgivelsen symboliserte et syn på forbruk som kjøpekraft, heller enn en ferdighet

---

²⁰⁵ Forbrukerrådets Rådsmøte nr. 4, 1958/59, sak nr. 71, vedlegg b, Forbrukerrådets arkiv.

²⁰⁶ *Tidsskrift for husstellærerinner*, 1959 (1).

²⁰⁷ "10 år for forbrukerne - Forbrukerrådet 1953-63", årsmelding Forbrukerrådet 1962, s. 27.

og et kunnskapsfelt. I denne konteksten ble forbruk en kjønnsløs keynesiansk kategori, slik Ekberg og Parr har beskrevet det.²⁰⁸ Fortsatt var målet med forbrukeropplysningen rasjonelle og nøkterne forbrukere, men målgruppen ble ikke lenger avgrenset av kjønn og tilknytningen til arbeidslivet.

En viktig motivasjon for opprettelsen av *Forbrukerrapporten*, var ønsket om å publisere resultater av sammenlignende vareundersøkelser. Det sentrale ved disse undersøkelsene var fokuset på markedsplassen. Målet var å spre kunnskap om pris og kvalitet på ulike varemerker, slik at forbrukerne kunne ta rasjonelle valg. Forbrukerrådet la vekt på at Norge med *Forbrukerrapporten* var først ute i Norden med en systematisk publisering av slike sammenlignende vareundersøkelser.²⁰⁹ Aviser og ukeblader hadde i liten grad ønsket å trykke varenavn, i frykt for søksmål fra produsenter som fikk sine merkevarer omtalt på mindre positive måter. Slik omtale av varer var nettopp hensikten med å publisere de sammenlignende undersøkelsene.

Den første sammenlignende vareundersøkelsen ble presentert i første nummer av *Forbrukerrapporten*. Det var en test av kvaliteten på ulike kjøleskapsmerker i salg i norske butikker.²¹⁰ I USA hadde utførelse og publisering av denne typen undersøkelser foregått siden mellomkrigstiden, og man må anta at når Forbrukerrådet lot seg inspirere av amerikanske løsninger, så hadde det å gjøre med studieturen i 1957. Consumers' Unions magasin *Consumer Reports* ble brukt som teknisk mal for å utforme *Forbrukerrapporten*.²¹¹ Undersøkelsen av kjøleskapene var også delvis finansiert med midler fra USA.²¹² Når en rekke private og statlige forbrukerorganisasjoner som ble etablert i Europa etter krigen, startet med sammenlignende vareundersøkelser i 1950-årene, må det sees i sammenheng med velstandsveksten som hadde funnet sted og la grunnlaget for en masseproduksjon av standardiserte merkevarer. Det var i hovedsak varige forbruksvarer av ulike merker som ble testet i de disse vareundersøkelsene, og ikke det som kan beskrives som nødvendighetsvarer, slik som mat og klær.

De sammenlignende vareundersøkelsene erstattet Forbrukerrådets forsøk på direkte styring av produksjonen og illustrerte dermed en grunnleggende strategisk endring i utøvelsen av innflytelse på vegne av forbrukerne. Forbrukerrådet forlot målet om å påvirke produksjonsprosessen og vendte seg i stedet

---

²⁰⁸ Parr og Ekeberg 1996, s. 226.

²⁰⁹ Årsmelding Forbrukerrådet 1958-59.

²¹⁰ "10 år for forbrukerne - Forbrukerrådet 1953-63", årsmelding 1962, s. 47-48.

²¹¹ Årsmelding Forbrukerrådet 1957-58, s. 41-42.

²¹² "10 år for forbrukerne - Forbrukerrådet 1953-63", årsmelding 1962, s. 47-48.

mot markedsplassen, for å hjelpe forbrukeren med å velge mellom de ferdige produktene. Rådet hadde i 1957 konkludert med at verken samarbeid med vaskemaskinprodusentene eller arbeidet til utvalget for rasjonelle barneklær hadde vært særlig vellykket.²¹³ Folkevaskemaskinen hadde blitt solgt 120 kroner billigere enn standardmodellen, likevel var salget blitt beskjedent. Barndressene som til slutt ble satt i produksjon var blitt langt dyrere i utsalg enn det som hadde vært utgangspunktet da samarbeidet med fabrikkene ble innledet. Forsøkene på å få i stand et samarbeid med industrien hadde altså vist seg som en liten egnet arbeidsform.

Samordningsproblemene lå ikke alene i at Forbrukerrådet valgte en ny kurs. Husstellinstitusjonene gikk også i en annen retning. De var i ferd med å etablere en kritisk holdning til teknologi og ferdigproduserte varer. Dette var til forskjell fra begynnelsen av 1950-årene, da husstellekspertene hadde vært svært positive til ny husholdningsteknologi og ferdigvarer. Lederen for Statens lærerinneskole i husstell, Gudrun Akre, gav uttrykk for en slik skepsis da hun i 1958 advarte mot den tekniske utviklingen. Vel hadde hjelpemidler gjort husarbeidet lettere, men det var nødvendig å være på vakt:

Bli livet for meget teknikk, kan individene bli automater - følelser, tenkning og ansvar slappes fordi maskinene overtar så meget av arbeidet, og det personlige ansvar blir mer og mer borte.²¹⁴

Hvorfor dette skifte av ståsted? Var det en reell frykt for teknologiens negative virkninger på mennesket, eller handlet det om noe annet? Det kan være grunn til å se skepsisen i sammenheng med husstellærerinnen profesjonsinteresser. Ble husarbeidet for enkelt, ville det svekke den posisjonen de hadde bygget opp som forvaltere av kunnskapen om husarbeidet. Ved å legge vekt på at husarbeid krevde mer enn ny teknologi og lesning av bruksanvisninger, bygget hun opp under et fortsatt behov for husstellekspertene.

Uttalelsene til en representant for Forsøksvirksomheten i radioprogrammet *Hus og heim* i 1958, var et eksempel på den kritiske holdningen til teknologien. I programmet advarte hun mot farene den nye arbeidsbesparende teknikken representerte: "Det er ikke så lenge mellom hver gang vi leser eller hører

---

²¹³ Innstilling fra utvalg, satt ned på Forbrukerrådets rådsmøte 21.05.1957, for drøfting av adm. og org. for Rådets fremtidige virksomhet, mappe 1, saksarkiv D-0001, katalog 1305.1/10, Riksarkivet.

²¹⁴ Foredrag holdt på 9. internasjonale husstellkongress i USA 1958. Gjengitt i Tidsskrift for husstellærerinner, 1959 (10).

om triste ulykker som skyldes maskiner vi har anskaffet oss for å lette arbeidet i huset.” Hun oppfordret til forsiktighet: ”Før vi kjøper oss et nytt hjelpemiddel bør vi tenke over hvilke nye faremomenter vi samtidig bringer inn i hjemmet.”²¹⁵ Faren de tekniske apparatene representerte og deres funksjon i å lette husarbeidet ble klart koblet sammen. Den nær anti-modernistiske retorikken omkring forbruksvarer og teknologi forsterket avstanden til forbruker-sektoren.

Flyttingen av husstellinstitusjonene til Departementet for familie- og forbrukersaker førte ikke til noen samordning med Forbrukerrådet, verken i praksis eller oppfatning av forbruksforskningen. I stedet utviklet det seg to klare fronter, representert ved Forbrukerrådet og husstellmiljøet på Stabekk. Husstellinstitusjonenes store vekt på tilknytningen til husstellfeltet bremsede planene om å utvide virksomheten i retning av mer allmenne forbrukersaker. Forbrukerrådet, på sin side, utviklet seg i motsatt retning – bort fra husmorforbrukeren.

I Sverige var på dette tidspunktet både husstellfeltet og forbruksforskningen samlet i et nyopprettet ”konsumentinstitut”. Norske politikere så aktivt etter svenske løsninger i forbrukerpolitikken, og det er derfor interessant å se til Sverige for å undersøke hva som ble gjort annerledes der.

Hva med Sverige?

I Sverige hadde samordningen av husstell- og forbruksforskning fått en fast institusjonell ramme, med opprettelsen av Konsumentinstituttet og Konsumentrådet allerede i 1957. Hva var bakgrunnen for at man i Sverige valgte en slik løsning så tidlig, mens forbruksforskning i hovedsak fortsatte ved husstellinstitusjonene i Norge? Først er det på sin plass å merke seg at den svenske omstillingen ikke hadde vært problemfri. Dette kom frem i Nordisk komité for konsumentforskning, som hadde blitt opprettet i 1958, etter de skandinaviske ministrenes initiativ.²¹⁶ Der kunne Brita Åkermann fra Statens Konsumentråd fortelle at prosessen ved opprettelsen av Konsumentinstituttet hadde vært komplisert. Det hadde oppstått en konflikt som hadde ført til at husstelllærerinnene ble ”bitre”. Husstellekspertisen mislikte at andre yrkesgrupper

---

²¹⁵ Innslag i ”Hus og Heim” NRK 17.03.1958, Mappe Hus og Heim 1954-1962, eske 18.1, SIFOs arkiv.

²¹⁶ Medlemmene i den norske delen av komiteen ble Hans Georg Lindbom, byråsjef i Departementet for familie- og forbrukersaker, og Bergliot Qviller Werenskiöld lederen av Forsøksvirksomheten. Lederen av Forbrukerrådets sekretariat Bjørn Gulbrandsen ble utnevnt til felles varamann.

skulle drive denne form for arbeid.²¹⁷ Etter hvert skulle det vise seg at de svenske husstellærerinnene hadde lite å frykte. Det var i hovedsak husstellærerinner som ble nyrekruttert, og gamle oppgaver ble videreført ved det nye instituttet.²¹⁸ Likevel var selve opprettelsen av et institutt som hadde den allmenne forbrukeren som målgruppe, et uttrykk for at noe var i ferd med å skje. Opplysningsdelen ved Konsumentinstituttet skulle sikte bredere enn det husstellorienterte.

Da de to norske husstellinstitusjonene ble overført til Departementet for familie- og forbrukersaker, var det ikke aktuelt å omorganisere selve institusjonene eller å skifte navn, slik det ble gjort i Sverige. Likevel hadde målsetningen ved overflyttingen i stor grad vært den samme. Det vil si å utvide fokus fra husstellrelaterte til mer allmenne forbrukerspørsmål. Da det Svenske Konsumentinstituttet hadde fremstått som et forbilde i Departementet for familie- og forbrukersaker, kan det være grunn til å spørre hvorfor ikke den samme løsningen ble fulgt her hjemme. Flere ting kan bidra til å forklare dette. To faktorer var av særlig betydning.

For det første hadde svenske myndigheter i større grad hatt en dobbel agenda knyttet til husstellforskningen. Det var både et mål at den skulle legge forholdene til rette for de hjemmeværende kvinnene, og at den skulle bidra til at kvinner kunne delta i lønnet arbeid.²¹⁹ Dette kunne for alvor realiseres da HFI ble helstatlig, ved omorganiseringen til Statens institut för konsumentfrågor. I Norge var husstellforskningen rettet mot fulltidshusmødrene. Denne forskjellen hadde sammenheng med ulik holdning til kvinners rolle i arbeidsmarkedet. Ulla Rosén har vist at det i svenske folkhemspolitik tidlig ble et mål å frigjøre kvinner fra husarbeidet, for å øke mulighetene til produktivt arbeid i industri og offentlig sektor.²²⁰ Det betydde ikke at husmornormen ikke var den ledende også i Sverige. Satsingen på den kvinnelige arbeidskraften i Sverige var knyttet til deltidsarbeidet. Husmornormen var den dominerende for begge land i denne perioden, men likevel var det ulikheter. Gro Hagemann har argumentert for at den mannlige forsørgernormen stod sterkere i Norge.²²¹ Et uttrykk for dette var at svenske myndigheter ikke knyttet husstellforskning så tett til husstellprofesjonalisme og konservative ideer om den mannlige forsørgernormen, som i Norge. Dette gjorde overgangen til en utvidet forbruks-

---

²¹⁷ Referat fra møte i Nordisk komité for konsumentspørsmål, 15.05.1959, mappe 0115, eske 16, serie 1, katalog 1292/10. serie 1, Riksarkivet.

²¹⁸ Åkermann 1968, s. 102.

²¹⁹ Lövgren 1993, s. 119.

²²⁰ Rosén 1993, s. 237-240.

²²¹ Hagemann 2005b.

forskning enklere, og dermed mulig å få i stand allerede på slutten av 1950-tallet.

Den andre faktoren var at virksomheten som ble drevet under kategorien husstellforskning i Sverige i stor grad hadde tatt opp forbrukerspørsmål og involvert flere grupper enn husstellærerinnene allerede fra starten. Ved HFI hadde en rekke aktører uten tilknytning til husstellfeltet engasjert seg. Virksomheten ved Hemmens forskningsinstitut hadde i stor grad handlet om forbruksvarer, og det var bygget opp på et nært samarbeid med industrien. Institutet sprang ut av krigen og krisetiden og behovet for rasjonalisering av husarbeidet. Da instituttet ble lagt ned, hadde virksomheten blitt forskjøvet mer mot forbrukeropplysning i et samfunn preget av velferd.²²² Å sikte bredere enn husmødrene lå ikke så langt unna virksomheten som allerede ble drevet ved HFI. Dermed var ikke spranget fra husstell til forbrukerspørsmål så stort. Det var mer et skifte av tyngdepunkt, enn en ny retning.

En omlegging av to husstellinstitusjoner til en ny institusjon for forbruksforskning ville være mer radikalt i Norge. Både fordi det utfordret en politikk sterkere basert på en mannlig forsørgernorm, og fordi det innebar større endringer i praksis ved institusjonene. Det var i hovedsak husstellekspertisen og borgerlig kvinnebevegelse som hadde dominert dette feltet, og virksomheten var tett knyttet til husstellprofesjonaliseringen. Til forskjell fra Sverige hvor husstellforskningen hadde blitt koblet til det sosialdemokratiske rasjonaliseringsprosjektet.

Skifte av departement var et signal om en viss endring av kursen, men istedenfor omorganisering ville man satse på forbruksforskningen innenfor husstellinstitusjonens rammer. Dette var et kompromiss som bidrog til at Arbeiderpartiet hadde utsikter til å oppnå to ting. En husstellforskning med et utvidet fokus, nært knyttet til Forbrukerrådet. Samtidig slapp man problemene og motstanden som ville følge med en nedleggelse av de to husstelltableringene. Overføringen til forbrukersektoren viste seg i første omgang å gi svært få resultater i form av endret innhold i institusjonenes arbeid. Det skyldes uklare mål for hva den nye satsingen skulle innebære, samtidig som de ansatte var lite innstilt på en endring av kursen. Før Bjerkholt fikk satt i gang videre samordningstiltak, la komiteen for forbruksforskning frem sin innstilling. Hva den foreslo, og hvilke konsekvenser innstillingen fikk, vil bli undersøkt i neste kapitlet.

---

²²² Lövgren 1993, s. 156.

Sammenfatning

Opprettelsen av Forbrukerrådet i 1953 var politisk kontroversiell. Striden dreide seg om statlig styring, med de borgerlige partiene og Arbeiderpartiet på hver sin side. De samme spenningene ble overført til forbruksforskningen. Forbrukerrådet forsøkte de første årene å øve direkte innflytelse på industriens produktutvikling, men i andre halvdel av 1950-tallet ble denne strategien forlatt. Forbrukerrådet flyttet da fokus til markedsplassen og satset på sammenlignende vareundersøkelser. Resultatet fra undersøkelsene ble formidlet i det nye bladet *Forbrukerrapporten*, som ble gitt ut fra 1958.

Forbrukerrapporten viste ikke bare en forskyvning i synet på hvordan forbrukerens interesser skulle fremmes overfor produsentene, men også i definisjonen av hvem som var forbruker. Da Forbrukerrådet ble opprettet, hadde det vært bred enighet om at kvinner i rollen som husmødre spilte en hovedrolle som representanter for forbrukerinteressene. I andre halvdel av 1950-tallet definerte både Arbeiderpartiet og Forbrukerrådet forbrukerinteressene mye bredere, noe som ble synlig blant annet gjennom språkbruk og temavalg i den nye *Forbrukerrapporten*. Endringene i synet på forbrukeren fikk betydning for forbruksforskningen. Da regjeringen flyttet Statens forsøksvirksomhet i husstell og Statens opplysningskontor i husstell fra Landbruksdepartementet til det relativt nye Departementet for familie- og forbrukersaker i 1959, var hensikten at husstellinstitusjonene skulle ta opp forskning og opplysning med et videre siktemål enn husmødrene og det husstellorienterte. Overføringen var inspirert av en omorganisering på det samme feltet i Sverige. Ved siden av målene for forskningen, var denne flyttingen motivert av et politisk ønske om å styrke porteføljen til en statsrådspost som hadde vært omstridt siden etableringen i 1955. Flyttingen førte ikke med seg umiddelbare endringer i institusjonenes arbeidsfelt og målgrupper.

Flyttingen ble gjort til tross for at en komité som var satt ned for å strukturere forbruksforskningen, allerede var i arbeid. Da regjeringen ikke ville vente på denne komiteen, var det et tegn på at den ikke var tilfreds med verken retningen eller hastigheten den beveget seg i. Arbeidet tok tid, ettersom Forbrukerrådets og forskningens representanter i komiteen viste seg å være uenige om både formål for og organisering av forbruksforskningen. Forbrukerrådet ville at forskningen skulle fremme forbrukerinteresser, mens forskerne motsatte seg den typen politiske føringer. Da komiteen i 1960 la frem sin innstilling etter fire års arbeid, var alt den kunne enes om at det burde opprettes et bredt sammensatt koordinerende utvalg.

4 Opprettelsen av SIFV

1960-1970

I 1960 presenterte regjeringen forbruksforskning som et viktig satsingsområde.²²³ Forbruksforskningskomiteen la frem sin innstilling samme år, og slo fast at det var et stort behov for å bygge ut denne forskningen.²²⁴ Alt så ut til å ligge til rette for at forbruksforskningen nå skulle få en klarere organisering. Likevel tok det ti år før det gav seg utslag i varige resultater. Det skjedde først i 1970, da Statens institutt for forbruksforskning og vareundersøkelser (SIFV) ble etablert. SIFV bygget på en sam- og omorganisering av Statens søksevirkosomhet i husstell og Statens opplysningskontor i husstell.²²⁵ Dette kapittelet vil først undersøke hvorfor resultatene fortsatt lot vente på seg, og deretter hva det var som til slutt gjorde det mulig å få i stand en etablering i 1970, etter nesten 20 års famling.

Et ”forbrukernes kongedømme”?

Peder Aléx hevder at debatten om forbrukerpolitiske spørsmål i Sverige på 1960-tallet pendlet mellom to ytterpunkter. På den ene siden stod de som betonet forbrukernes svake stilling, på den andre siden de som la vekt på forbrukernes makt. De som tilhørte den første kategorien fremstilte markedet som mangfoldig og uoversiktlig, og mente samfunnet måtte gripe inn og verne om forbrukernes interesser. De som tilhørte den andre kategorien, mente marke-

---

²²³ St. meld. nr. 60 (1960-61), s. 78.

²²⁴ *Innstilling om forbruksforskning*, Oslo februar 1960.

²²⁵ Formelt skiftet Statens opplysningskontor i husstell navn til Statens veiledningstjeneste i heimstell i 1960. I kildene går det frem at det gamle navnet fortsatt ble benyttet i praksis, og for enkelthets skyld vil det bli brukt også i det følgende.

det fungerte til forbrukernes fordel, og la vekt på at forbrukerne la føringer på produksjonen via sin etterspørsel.²²⁶ Ved inngangen til 1960-årene kan Arbeiderpartiet og de borgerlige partienes syn på forbrukerpolitikken, litt forenklet, plasseres på hver sin side av et slikt skille. Arbeiderpartiet gikk inn for å beskytte forbrukerne, mens de borgerlige partiene, med Høyre i spissen, la vekt på forbrukernes mulighet til innflytelse gjennom etterspørsel.²²⁷ I denne første delen vil vi knytte dominerende strømninger i tenkningen omkring forbrukerpolitikken ved inngangen til 1960-tallet, til spørsmålet om forbruksforskningen.

Det kan se ut til at det hadde skjedd en forskyvning i Arbeiderpartiets syn på hvordan forbrukerinteressene best ble ivaretatt. Gjennom størstedelen av 1950-årene ble det lagt vekt på å integrere forbrukerens perspektiv i produksjonen, gjennom et samarbeid mellom forbrukerinteresser og industri. Nå skulle forbrukerne heller beskyttes i markedet, fra det som ble oppfattet som et mer grådigg og manipulerende næringsliv. I 1960 gikk Arbeiderpartiet inn for å øke satsingen på forbrukeropplysning, som en motstrategi mot reklame. For å kunne gjennomføre dette måtte også forbruksforskningen bygges ut. Statsråd for familie- og forbrukersaker, Aase Bjerkholt, gjorde det klart overfor resten av medlemmene i regjeringen at en satsing på forbrukeropplysningen var høyst nødvendig og ville kreve en betydelig økning i forbruksforskningen og vareundersøkelsene.²²⁸ Da regjeringen senere samme år la frem sitt langtidsprogram, ble forbrukeropplysning og forbruksforskning gitt en viktig plass og nettopp begrunnet med det økende omfanget av reklame.²²⁹

Målet om å nøytralisere reklamens budskap ved hjelp av objektiv vareinformasjon, var ikke nytt. Det hadde vært et av motivene for å opprette Forbrukerrådet i 1953. Det nye var at reklamen så ut til å bli oppfattet som mer aggressiv og virkningsfull. Det er grunn til å tro at dette hang sammen med oppmerksomheten rundt markedsførernes bruk av forskning, for eksempel fra psykologi og sosiologi. Vance Packards bok *The Hidden Persuaders*²³⁰ ble gitt ut i 1957 og utløste en omfattende reklamekritikk i USA og etter hvert i Vest-Europa. Boken handlet nettopp om hvordan samfunnsvitenskap ble kob-

---

²²⁶ Aléx 2001, s. 42-43.

²²⁷ For teorier om en sterk eller svak forbruker, se Geir Hovland 1983, *Endring og stabilitet: En studie av partienes forbrukerpolitiske profiler 1945-1977*. Hovedoppgave i statsvitenskap, Universitetet i Oslo.

²²⁸ Notat om finansiering av forbruksforskningen fra Bjerkholt til regjeringen, 27.06.1960, mappe 000.31, boks 2, katalog 1292/10, Riksarkivet.

²²⁹ St.meld. nr. 60 (1960-61), s. 78.

²³⁰ London: Longmans, 1957.

let til reklamen, med mål om å føre forbrukerne bak lyset.²³¹ Da Arbeiderpartiet gikk inn for å satse på forbrukeropplysningen i 1960, var det nettopp som en motstrategi mot denne typen avansert markedsføring. På samme måte som markedsførerne gikk regjeringen inn for å satse på samfunnsvitenskapelige metoder for å skaffe kunnskap om forbrukerne. På den måten skulle det sikres at forbrukeropplysningen virket. Perspektivet for forbruksforskningen ble utvidet fra varene til å omfatte også forbrukerne.²³²

Bjerkholt gav en nærmere redegjørelse for hvorfor det var viktig å satse på forbrukeropplysning i manuskriptet *Forbrukeren i det moderne samfunn*. Der lanserte hun utbygging av forbrukeropplysningen som en av departementets viktigste oppgaver i 1960-årene, og begrunnet det med at flere varer og økt bruk av reklame hadde ført til at forbrukerne nå ”stod hjelpeløse tilbake”. Her kom Forbrukerrådet inn. Ifølge Bjerkholt skulle Forbrukerrådet skape forbrukerbevisste mennesker som gjorde rasjonelle og riktige varevalg – ”mennesker som med kjølig hjerne kan vurdere for og imot og helst legge planer på lenger sikt.” På samme tid som det var et mål å legge føringer på forbrukerne, måtte forbrukeropplysningen ivareta en viss individuell valgfrihet. Statsrådets løsning på det potensielle dilemmaet var ”å gjøre fornuften spennende”.²³³

Forbrukerrådet hadde samme år slått fast at: ”Store bedrifter og reklamebyråer benytter i stadig større utstrekning psykologer, sosiologer og markedsførere ved opplegg, gjennomføring og etterundersøkelser ved store reklamekampanjer og salgsmøter”.²³⁴ Dette ble oppfattet som forsøk på å ”lure” forbrukerne: ”Moderne varemerkereklame tar tydeligvis sikte på å dressere forbrukere til automatiske reaksjoner. En kan få inntrykk av at etter annonsørens oppfatning er den ”ideelle” forbruker en person som automatisk strekker ut armen og plukker til seg varene når vedkommende ser et bestemt varemerke.”²³⁵ Forbrukerrådet foreslo å sende *Forbrukerrapporten* gratis ut til alle hjem, for å forebygge virkningen av reklamen. Vareundersøkelsene som ble presentert i *Forbrukerrapporten* var finansiert av statsmidler, og Forbrukerrådet brukte dette som et argument for at det måtte være ønskelig at flest mulig fikk tilgang til denne kunnskapen.²³⁶

---

²³¹ Myklebust 2004, s. 371-375.

²³² St.meld. nr 60 (1960-61), s. 78.

²³³ Aase Bjerkholt, ”Forbrukeren i det moderne samfunn”, udatert, mappe 40 generelt, eske 171, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

²³⁴ Forbrukerrådet, sak nr. 99, møte nr. 8, 1960, RM, Forbrukerrådets arkiv.

²³⁵ Rådsmøte i Forbrukerrådet, sak nr. 59, møte nr. 4, 1961, RM, Forbrukerrådets arkiv.

²³⁶ Vedtak 04.11.1958, Årsmelding Forbrukerrådet 1958/59.

Departementet stilte seg i utgangspunktet positivt til å øke *Forbrukerrapportens* utbredelse. Bjerkholt la forslaget frem for regjeringen og begrunnet det med forbrukernes svake stilling i markedet: ”Det kan hevdes at hver enkelt forbruker selv får sørge for å skaffe seg kjennskap til varene og velge etter eget skjønn. Det kunne lettere hevdes om ikke reklame for ca. 300 millioner kroner i året hadde fått øve sin påvirkning og ofte gjør det frie varevalg til en illusjon”. Hun viste videre til samfunnsøkonomien for å understreke verdien av en slik satsing: ”Når forbrukerne ikke effektivt kan oppfylle den funksjonen vårt økonomiske system forutsetter at de skal oppfylle, får det virkninger for hele landets økonomi.”²³⁷ En slik gratisutsendelse ville være kostbar og det ble bestemt å først gjøre et prøveprosjekt i fire kommuner, for å teste effekten av en slik ordning.²³⁸

Gratisutsendelse av *Forbrukerrapporten* var et av temaene som ble tatt opp under behandlingen av Forbrukerrådets budsjett i Stortinget samme år. Det åpnet for en debatt om forbrukernes stilling i markedet, og viste at representantene fra Arbeiderpartiet og de borgerlige partiene hadde ulike syn på saken. Stortingsrepresentant fra Arbeiderpartiet og tidligere leder av Forbrukerrådet, Ragnar Christiansen, tok først ordet:

Varetilgangen er stor, og vareutvalget er enormt. I et slikt samfunn blir det ofte hevdet at det er forbrukeren som er konge. [...] Når vi vet at varene i det moderne samfunn markedsføres med et enormt reklameoppbud, og at produksjon og omsetningsledd rår over statistikere, motivforskere, psykologer og andre spesialister, som hver i sær er travelt opptatt med å finne ut alt som er verdt å vite om den nye Konge, hva han tenker, føler og sier, og selvfølgelig hva han kjøper – ja, da er det all grunn til å sette et spørsmålsteget ved dette forbrukerens kongedømme.²³⁹

Christiansen mente det var stort behov for forbrukeropplysning. Samtidig gjorde han det til et poeng at forbrukeropplysningen måtte ha et vitenskapelig grunnlag. Derfor måtte det satses på forbruksforskningen.²⁴⁰ De borgerlige representantene så mindre behov for slike tiltak og behov for beskyttelse. Hans Borgen fra Senterpartiet videreførte konge-metaforen, og advarte om at man med offentlig satsing på vareundersøkelser og opplysning risikerte å ut-

²³⁷ Notat fra Statsråd Bjerkholt til regjeringen, 20.06.1960, mappe 000.31, boks 2, katalog 1292/10, serie 1, Riksarkivet.

²³⁸ Undersøkelsen ble utført av Fakta institutt for markedsføring.

²³⁹ Ragnar Christiansen 22.11.1960, S.tid, s. 882.

²⁴⁰ Ragnar Christiansen 22.11.1960, S.tid, s. 883.

styre "forbrukerkongen" med "kongens nye klær".²⁴¹ Den borgerlige motstanden mot statlige initiativ var koblet til troen på markedsløsninger og partiernes positive holdning til det private næringslivet.

Uenigheten mellom Arbeiderpartiet og de borgerlige partiene i synet på forbrukeropplysning kom enda tydeligere frem under en stortingsdebatt året etter. Det er grunn til å tro at Guttorm Granum fra Høyre siktet til Arbeiderpartiet og Forbrukerrådet med følgende uttalelse: "De fleste angrep på reklamen skyldes utvilsomt først og fremst for lite praktisk kjennskap til reklamens funksjon og manglede nasjonaløkonomisk innsikt."²⁴² Granum argumenterte for at reklamen på samme måte som forbrukeropplysningen var en informasjonskanal ved varevalget.

Ragnar Christiansen var ikke enig i dette og hevdet at informasjon via reklamen og forbrukeropplysningen ikke kunne sammenlignes. Forbrukeropplysningen handlet om objektiv informasjon og varens egenskaper, mens reklamen ofte spilte på egenskaper som ikke var relevante for bruk av produktene. Eksempel på dette hentet han fra såpe og vaskemiddelreklamene. Ingen produsenter averterte med spørsmål som: "Har de husket å vaske Dem? Vær renslig!" Nei, annonsene handlet heller om hvordan ulike merker ble brukt av ni av ti filmstjerner, mente Christiansen. Han viste til at Forbrukerrådet hadde foretatt en vitenskapelig analyse av de fleste såpemerker som var på det norske markedet. Da hadde det vist seg at "såpe er såpe" og at alle merkene var "fullt brukbare til å vaske seg med". I motsetning til reklamen om filmstjerner var det saklig opplysning om varene forbrukerne hadde bruk for.²⁴³ Christiansens perspektiv gjenspeilet måten vareundersøkelsene og forbrukeropplysningen hadde blitt drevet på så langt. De hadde vært svært nøkterne og nytteorienterte. Varene som ble undersøkt, var praktiske nyttegenstander, og faktorer som form og farge var ikke en del av kvalitetsvurderingen. Via opplysningen ble forbrukerne oppfordret til ikke å sløse og å tenke seg nøye om før de handlet

Granum holdt fast på reklamens positive funksjon, og svarte Christiansen med å påpeke at "det hjelper ikke hvor mye vi produserer, hvis vi ikke også kan selge det".²⁴⁴ Med denne formuleringen satte han fingeren på en tvetydighet i Arbeiderpartiets økonomiske politikk: Målet om økt produksjon og nøysomme forbrukere. Det som hadde bundet denne tilsynelatende motsetningen

---

²⁴¹ Hans Borgen 22.11.1960, S.tid, s. 884-885.

²⁴² Guttorm Granum, 27.11.1961, S.tid. s. 754.

²⁴³ Ragnar Christiansen, 27.11.1961, S.tid. s. 757.

²⁴⁴ Guttorm Granum 27.11.1961, S.tid. s. 757.

sammen så langt, hadde vært tanken om at forbrukerne ikke skulle bruke inntekten på ”unyttige” ting eller ”luksusvarer”, slik at de fikk nok til det nødvendige. I tillegg ville en slik etterspørselen føre til at de ”nyttige” varene ble prioritert av produsentene. I løpet av det forrige tiåret hadde det skjedd en betydelig velstandsvekst, og de aller fleste hadde dekket de behovene som så langt ble definert som nødvendige. En fortsatt vekst og økt produksjon måtte bety et forbruk som gikk utover dette. Hvordan dette virket inn på spørsmålet om forbruksforskningen og opplysningen, vil vi se nærmere på i dette kapitlet. Det var et spørsmål om hvilken plass forbrukerpolitikken skulle ha i et velstandssamfunn.

En annen faktor som påvirket spørsmålet om forbruksforskningen i 1960, var hvem som ble regnet som forbrukere. Da Forbrukerrådet ble opprettet i 1953, hadde husmødrene stått i forgrunnen. I det langtidsprogrammet regjeringen la frem i 1960, var fokuset på husmorforbrukeren borte. Programmet tok utgangspunkt i forbrukeren i markedet, uten å knytte forbrukeroppgavene til husmorens arbeid i hjemmet. I den grad husarbeidet ble gitt en plass, var det i beskrivelsen av hvordan forbruksutviklingen gikk i retning av å lette dette arbeidet. Det ble lagt vekt på at stadig flere husholdninger fikk innlagt vann og elektrisitet, noe som lettet arbeidet i seg selv. I tillegg ble det mulig å benytte husholdningsteknologi som krevde vann og strøm, og som lettet arbeidet ytterligere. Velstandsveksten hadde gjort anskaffelse av disse varene mulig. I 1960 hadde omkring en million husstander vaskemaskin, og nesten like mange hadde kjøleskap. I 1950 hadde dette vært helt uvanlig å ha disse apparatene i norske hjem. I tillegg økte salget av varer som krevde mindre etterarbeid, slik som ”ferdigsydde klær” og ”gryteferdig mat”.²⁴⁵

Endringer i forbruksmønstrene var med på å svekke husmødrenes dominans i regjeringens behandling av forbrukerspørsmålene. Varer knyttet til fritid ble viktigere, fra 1960 ble bilen og fjernsynsapparatet fristilt. Ettersom det private forbruket økte, hadde utgiftene til mat, drikke, klær og skotøy fått en mindre dominerende plass på forbrukernes budsjett, mens mer av inntekten ble brukt på bolig, møbler, elektriske husholdningsartikler, radio, tv, sportsartikler og motorkjøretøyer.²⁴⁶ Kjøp av disse varene var ikke så tett knyttet til det daglige husarbeidet. Dermed var ikke husmødrene den naturlige målgruppen. Dette påvirket hvilke varer som skulle bli undersøkt og utfordret husstellinstitusjonenes virksomhet som tilstrekkelig for å dekke forbruksforskningens mange områder.

---

²⁴⁵ St. meld. nr. 60. (1960-61), s. 3 og 75.

²⁴⁶ St. meld. nr. 60. (1960-61), s. 3.

Komiteen for forbruksforskning, som hadde vært i arbeid fra 1956, slo i sin innstilling i 1960 fast at det var et stort behov for utbygging av forbruksforskningen.²⁴⁷ Regjeringen, med sine ambisjoner om forbrukerbeskyttelse i markedet, ønsket det samme og regnet dermed med at dette ville kunne skje forholdsvis raskt.²⁴⁸ Det skulle likevel vise seg å bli problematisk. I det neste avsnittet vil vi følge utviklingen fra innstillingen ble lagt frem, til Utvalg for forbruksforskning ble opprettet, og til dette la ned seg selv i 1965.

Utvalg for forbruksforskning

Komiteen for forbruksforskning hadde gjort et stort forarbeid, da den etter fire års utredning la frem *Innstilling om forbruksforskning* 10. februar 1960. I innstillingen på 135 sider ble det redegjort for hvordan forbruksforskningen var organisert i andre land, og det ble gitt en oversikt over forskningsprosjekter som kunne falle under betegnelsen hjemme i Norge. Innledningsvis ble det også gjort et forsøk på å beskrive hva feltet forbruksforskning rommet:

Det som i første rekke kjennetegner forbruksforskningen, er at problemstillingen og målsetningen tar sitt utgangspunkt i forbrukernes og familiens spesielle behov med naturlig hovedvekt på de materielle behov samt i deres økonomi.²⁴⁹

Forbruksforskningen ble definert ved at den angrep tema ut fra forbrukernes synsvinkel. Ifølge innstillingen kunne det være flere formål med denne typen forskning. Den kunne danne grunnlag for forbrukeropplysning, for økonomisk-politiske tiltak av betydning for forbrukerne, og den kunne brukes til å påvirke produksjonen. Da det gjaldt det som var gjort på området her i landet, hadde komiteen kommet til at en rekke enkeltprosjekter falt under betegnelsen, men at bare en institusjon var ”direkte engasjert” i forbruksforskning.²⁵⁰ Dette var Statens forsøksvirksomhet i husstell. Samtlige medlemmer i komiteen var enig om at det var et stort behov for å satse på forskningsgrenen. Likevel hadde arbeidet i komiteen blitt preget av uenighet om hva dette skulle in-

---

²⁴⁷ *Innstilling om Forbruksforskning*, Oslo februar 1960.

²⁴⁸ Notat Finansiering av forbruksforskningen, 27.06.1960, mappe 000.31, boks 2, serie, 1katalog 1292/10, Riksarkivet.

²⁴⁹ *Innstilling om forbruksforskning*, Oslo, februar 1960, s. 4.

²⁵⁰ *Innstilling om forbruksforskning*, Oslo, februar 1960, s. 63.

nebære i praksis.²⁵¹ Dette kom til å prege det videre arbeidet med innstillingen.

Det som hadde skapt hovedkonflikten i komiteen, var at Forbrukerrådet og Departementet for familie- og forbrukersaker ønsket et eget forskningsråd for forbruksforskning, mens representantene for forskningsrådene ville organisere forskningen innenfor den eksisterende rådsstrukturen. Da innstillingen ble lagt frem, hadde medlemmene i komiteen fortsatt ikke klart å komme til enighet i dette spørsmålet, og de delte seg derfor i et flertall og et mindretall. Representantene for forskningsrådene utgjorde flertallet og gikk inn for å etablere et utvalg for forbruksforskning under Forskningsrådenes fellesutvalg. På mindretallets side stod Forbrukerrådet og representanten for Departementet for familie- og forbrukersaker. De hadde moderert kravet om et eget forskningsråd og sluttet seg til opprettelsen av et utvalg, men under forutsetning av at sekretariatet ble underlagt Departementet for familie- og forbrukersaker.²⁵² Denne uenigheten handlet om mer enn det rent administrative. Det var et spørsmål om hvem som skulle ha innflytelse over og styre forskningsfeltet.²⁵³

John Peter Collett har sett på denne konflikten i et forskningspolitisk perspektiv. Ifølge Collett fryktet representantene for forskningen at forbrukerinteressene skulle få gjennomslag for sin løsning, selv om de utgjorde mindretallet i komiteen. Collett mener en grunn til dette var at Departementet for familie- og forbrukersaker var på den siden. Han har vist hvordan kontorsjefen ved Forskningsrådenes fellesutvalg, Kjell Eide, kontaktet Finansdepartementet og Kirke- og undervisningsdepartementet for å legge frem sin motstand mot forslaget om å legge utvalget under departementet. I sin argumentasjon la Eide vekt på at en slik organisering ville kunne få store følger, da den utfordret den etablerte forskningsorganisasjonen i Norge. Eides initiativ gav resultater. Da spørsmålet om utvalget skulle opp i regjeringen, hadde saken blitt overført fra Departementet for familie- og forbrukersaker til Kirke- og undervisningsdepartementet. Etter behandlingen i Regjeringen gav Kirke- og undervisningsdepartementet i 1961 sin tilslutning til Fellesutvalgets forslag til ordning av forbruksforskningen. Utvalget ble organisert under Forskningsrådenes fellesutvalg.²⁵⁴

---

²⁵¹ Se kapittel 1.

²⁵² Brev fra Forbrukerrådet til Departementet for familie- og forbrukersaker, 24.06.1960, mappe 012.4, eske 29, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

²⁵³ Notat 22.10.1960, mappe 012.4 forbruksforskningskomiteens forarbeider, boks 29, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

²⁵⁴ Collett 1980, s. 20.

Innstilling om forbruksforskning hadde slått fast at forbruksforskningen først og fremst burde finansieres over statsbudsjettet.²⁵⁵ I tillegg foreslo den å utrede om særavgifter på reklame kunne være egnet til finansiering av forskningen.²⁵⁶ Departementet for familie- og forbrukersaker var klar over at en slik ordning ville bli oppfattet som kontroversiell. Da spørsmålet ble tatt opp i departementet under arbeidet med innstillingen, ble det gjort til et poeng at pressen ikke skulle få kjennskap til et eventuelt utredningsarbeid. Forslaget ble ikke fulgt opp. Det ble oppfattet som et såpass betent og krevende å gjennomføre at departementet heller ønsket full statsfinansiering.²⁵⁷

Utvalg for forbruksforskning holdt sitt første møte 5. januar 1962. Dermed var det tatt et stort steg på veien mot en satsing på forbruksforskningen. Utvalget ble satt sammen av seksten medlemmer, med forskningen, forbrukerne, regjeringen, handel og industri representert. Forskningsrådene fikk to representanter hver, Forbrukerrådet tre, Departementet for familie- og forbrukersaker to, Kirke- og undervisningsdepartementet en, Industriforbundet en og Handelsstandsforbundet en.²⁵⁸ Formannen ble oppnevnt særskilt, og forskningssjef ved Statistisk sentralbyrå (SSB) Odd Aukrust fikk stillingen. Fra Departementet for familie- og forbrukersaker hadde det vært et ønske å få en kvinne som leder. Da dette ikke hadde lyktes, ble det oppnevnt et verv som viseformann. Harriet Holter fra Institutt for samfunnsforskning ble utnevnt til stillingen. Både Aukrust og Holter hadde gitt viktige bidrag til utformingen av Arbeiderpartiets ideologiske grunnlag. De tre representantene fra Forbrukerrådet var også arbeiderpartifolk. Det betydde at partiet hadde sikret seg stor innflytelse i utvalget.

---

²⁵⁵ For en grundig og detaljert fremstilling av de forskningspolitiske sidene av finansieringss spørsmålet, se Collett 1980.

²⁵⁶ *Innstilling om forbruksforskning* 1960, s. 88-89.

²⁵⁷ Organisering av forbruksforskningen, notat til statsråden 22.10.1960, mappe 012.4, eske 29, serie 1, katalog 1292/10 Riksarkivet.

²⁵⁸ Forskningssjef Odd Aukrust (formann), forskningsstipendiat Harriet Holter (viseformann), professor Ragnar Nicolaysen (NAVF), professor Torstein Eckhoff (NAVF), direktør Lars S. Spildo, professor Ottar Dybing (NLVF), laboratoriesjef Ole Løkke (NTNF), direktør Einar Bergve (NTNF), Forbrukerrådets formann Ebba Lødden (Forbrukerrådet), sekretær Ragna Karlsen (Forbrukerrådet), sekretariatsleder Bjørn Gulbrandsen (Forbrukerrådet), disponent Th. W. Holmsen (Norges industriforbund), disponent Per Kolseth (Norges Handlestands Forbund), ekspedisjonssjef Rolf H. Bærøe (Departementet for familie- og forbrukersaker), forsøksleder Bergliot Qviller Werenskiold (Departementet for familie- og forbrukersaker), avdelingssjef Jon Rikvold (Kirke- og undervisningsdepartementet).

Utvalget for forbruksforskning fikk et svært bredt mandat. Det skulle holde oversikt over forbruksforskningen, trekke opp retningslinjer for videre satsinger, fungere som rådgiver ved fordeling av offentlige midler, ta initiativ til iverksetting av forskningsoppdrag, finne frem til oppgaver, legge forholdene til rette for forbruksforskere og medvirke til offentliggjøring av resultatene. Alt så ut til å ligge til rette for at forbruksforskningen nå skulle få en gjennomført organisering, men allerede 9. mars 1965 besluttet medlemmene å legge ned utvalget. Før vi ser nærmere på hvorfor utvalget avsluttet sin virksomhet etter så kort tid, vil vi undersøke hva det til da hadde utrettet.

Noe av det første som ble gjort, var å sende et brev til Departementet for familie- og forbrukersaker, med et krav om utbygging av Statens forsøksvirksomhet i husstell. Det ble understreket at denne institusjonen var viktig for forbruksforskningen og at det var et stort behov for utbygging: ”Det er særlig naturlig for dette utvalg å peke på at svært mange av de oppgaver Uvalget er pålagt i sitt mandat, vil kreve medvirkning av et institutt av den type som Forsøksvirksomheten representerer og vanskelig vil kunne løses uten en slik medvirkning.”²⁵⁹ For å underbygge kravet ble det vist til utbygging av tilsvarende institusjoner i Sverige og Danmark. Utvalget oppfordret departementet om å gi denne saken en meget høy prioritet.

Mer usikkert var det hva de ulike medlemmene i komiteen ønsket av en utbygging. Man må anta at konflikten mellom Forbrukerrådet og husstellinstitusjonene, som beskrevet i det forrige kapittelet, ble tatt med inn i det nye utvalget. Uenigheten hadde handlet om hvorvidt Statens forsøksvirksomhet i husstell skulle drive vareundersøkelser og forskning om tema som ikke var direkte knyttet til husarbeidet. Forbrukerrådet hadde gått inn for en utbygging av Statens forsøksvirksomhet i husstell under forutsetning av at institusjonen tok opp mer allmenne forbrukerspørsmål. Dette hadde lederen for Statens forsøksvirksomhet i husstell, Bergliot Werenskiold Qviller, gått sterkt imot. Hun mente institusjonens hovedoppgave var knyttet til husstell og at målet med forskningen var å danne husstellekspertisens kunnskapsgrunnlag.

Også en annen motsetning lå under arbeidet i utvalget. Den handlet om forskningsgrener. Interesser som representerte den teknisk-naturvitenskapelige forskningen stod mot den samfunnsvitenskapelige forskningen. Det var den teknisk-naturvitenskapelige forskningen som hadde dominert satsingen på forbruksforskningen så langt, i form av vareundersøkelser. Den samfunnsvitenskapelige forskningen hadde blitt nevnt ved en rekke anledninger, men lite

---

²⁵⁹ Brev fra utvalg for forbruksforskning til Departementet for familie- og forbrukersaker 20.02.1962, mappe 4.1, boks 0108, D-saksarkiv, 1251.7/18, Riksarkivet

var gjort. Også i utvalget var det i begynnelsen den teknisk-naturvitenskapelige forskningen som stod i fokus. Det fremgår av møtereferatene at flere av representantene uttrykte skepsis til den samfunnsvitenskapelige forbruksforskningen. Ut fra de teknisk-naturvitenskapelige representantenes egeninteresse, er det rimelig å tenke seg at motstanden i alle fall til dels var motivert av et ønske om å sikre fortsatt satsing på deres fagfelt.

Harriet Holter stod sentralt da den samfunnsvitenskapelige forbruksforskningen etter hvert ble en prioritet i utvalget. På et møte i 1963 la Holter frem en artikkel om formål og problemstillinger i sosiologisk og psykologisk forbruksforskning. Det ble et vendepunkt i holdning til den samfunnsvitenskapelige forskningen.²⁶⁰ Artikkelen ble innledet med å konstatere at verken hun eller noen andre norske sosiologer eller psykologer hadde publisert arbeider på dette området. Dette hadde ført til en stor mangel på litteratur i norske bibliotek. Det hadde ikke lyktes henne å få tak i noen av de mest sentrale utenlandske standardverkene på området. For å skrive artikkelen hadde hun måttet få tilsendt litteratur fra kollega Carin Boalt i Sverige. Etter at Holter la frem artikkelen, bestemte utvalget at det ville utrede den samfunnsvitenskapelige forbruksforskningen nærmere. Berit Ås fikk oppdraget, og i 1964 la hun frem rapporten *Forbrukeren i det moderne samfunn*.²⁶¹ Rapporten ble tilsynelatende tatt godt imot. Ås sitt arbeid skulle likevel i første omgang vise seg å få begrenset praktisk betydning. Utvalget gikk mot nedleggelse.

Det var medlemmene i utvalget som selv som besluttet at det skulle legges ned. Lederen, Aukrust, ønsket ikke å opprettholde utvalget og begrunnet det med at utvalget hadde tatt få initiativ og utrettet lite. Riktignok mente han at utvalget hadde vært egnet til å være rådgivende i spørsmål om bevilgninger til forbruksforskningen, men det hadde vært få slike saker. Bærøe, som representant for departementet, var skeptisk til en nedleggelse. Han vedgikk at utvalget hadde utrettet forholdsvis lite, men mente man burde finne ut hva dette kom av og advarte mot å avvikle uten tilstrekkelig vurdering. Han viste til at det svenske Konsumentrådet, som hadde et budsjett på 1 million, ikke synes å ha noen problemer med å finne oppgaver å bruke penger på.²⁶²

---

²⁶⁰ ”Sosiologisk og Psykologisk forbrukerforskning. Formål, problemstillinger, metoder”, av H. Holter, vedlegg til Melding 2-63, mappe 1.3, møter 1962-64, eske 0107, D-saksarkiv, 1251.7/18, Riksarkivet. Artikkelen ble senere omarbeidet og trykt i Tidsskrift for samfunnsforskning, 1963, s. 73-96.

²⁶¹ Senere omarbeidet til bok (Universitetsforlaget, 1967).

²⁶² Referat møte i fagutvalget 11.06.1964, mappe 1325.155, boks 0067, D-saksarkiv, 1251.7/18, Riksarkivet.

Hvorfor hadde ikke det norske utvalget klart å finne frem til oppgaver? Som antydning ser det ut til at forbruksforskningens tverrfaglighet kompliserte arbeidet. Interesser knyttet til teknisk-naturvitenskapelig forskning og samfunnsvitenskapelig forskning var vanskelig å forene. Det ser også ut til å ha vært spenninger innenfor det samfunnsvitenskapelige miljøet. Ifølge Ås hadde Aukrust gjort det klart at om det skulle satses på samfunnsvitenskapelig forbruksforskning, så skulle det skje ved SSB, som allerede drev forbruksøkonomiske studier. Dette ville kompliserte en bred samfunnsvitenskapelig satsing ettersom sosialøkonomene i SSB og ved Universitetet i Oslo hadde vist seg lite innstilt på å samarbeide med andre samfunnsvitenskapelige disipliner.²⁶³

En annen faktor som kan forklare vanskelighetene med å komme frem til oppgaver, var at det aldri ble endelig avklart hva målet med forbruksforskningen var. Et eksempel på dette var at representantene fra industri og handel ønsket mer fokus på industriforskning.²⁶⁴ Argumentet var at industriell nytteforskning i mange tilfeller også ville komme forbrukerne til gode. Det var et brudd på den definisjonen av forskningen som representantene fra forbrukerinteressene opererte etter. De baserte forskningsgrenen på at selve utgangspunktet for forskningen skulle være å komme forbrukerne til gode. Representantene for forskningsråden på sin side problematiserte forbrukerinteressenes normative tilnærming til forskningen. Hvordan visste man egentlig hva som var i forbrukernes interesse, hvem definerte det? Representantene for forskningen kritiserte representantene for forbrukerne for ikke å lansere forslag til konkrete oppgaver. De på sin side hadde pekt på området det var behov for kunnskap om, men mente det måtte være forskerne som best viste hvilke oppgaver som egnet seg å ta opp til vitenskapelig undersøkelse.²⁶⁵

Collett har pekt på at den manglende enigheten mellom de som representerte forskningen og forbrukerinteressene, førte til at utvalget ikke fungerte som organisasjon. I motsetning til et administrativt organ som fungerer om det kan sette opp budsjetter, fordele bevilgninger og ta stilling til innkomne forslag, er en organisasjon avhengig av flere faktorer. Praktisk forskningsvirksomhet på forbruksforskningsområdet forutsatte at forbrukerinteressene og forskere møttes i en felles forståelse av mål og oppgaver. En slik felles forståelse ble aldri etablert. Utvalget hadde derfor dårlige forutsetninger for å bygge opp en leve-

---

²⁶³ Collett 1980, s. 29-30.

²⁶⁴ Eks. Kolseth i møte i UFF 05.01.1962, melding 8-62, mappe 1.4, boks 0107, D-saksarkiv, 1251.7/18, Riksarkivet

²⁶⁵ De ulike synene kommer ved gjentatte anledninger til syne i møtereferatene til Utvalget.

dyktig forskningsorganisasjon. Mangelen på en felles oppfattelse om hva forbruksforskningen skulle innebære, førte til at organisasjonen ikke kom i gang med konkrete forskningsprosjekter. De ulike synene lot seg ikke forene i Utvalg for forbruksforskning.²⁶⁶

På utvalgets avsluttende møte var alle enige om at forbruksforskningen burde fortsette, men det var usikkerhet om hvordan. Qviller påpekte at Statens forsøksvirksomhet i husstell hadde hatt forbruksforskningsoppgaver på programmet siden opprettelsen. Om institusjonen fikk bevilgninger og personale kunne denne virksomheten fortsette der.²⁶⁷ Holter mente at for den samfunnsvitenskapelige forskningen var det nødvendig å gå nye veier. Det måtte diskuteres en mer effektiv form for utvalg. For å øke interessen for forbruksforskningen blant studenter og unge forskere, foreslo hun å starte med gjesteprofessorer og seminarer. Å gi stipender ville være en annen måte å få frem forskere på feltet.²⁶⁸ Et annet forslag var å opprette en ny institusjon: Statens institutt for forbruksforskning. Hva dette skulle innebære var mer uklart. Spørsmålet om den videre satsingen på forbruksforskningen ble stående ubesvart da utvalget besluttet nedleggelse av seg selv. Ved siden av rapporten fra Berit Ås, var initiativet til nedsettelsen av en plankomité det mest konkrete resultatet som kom ut av utvalgets arbeid. Plankomiteen skulle undersøke mulighetene for en arealutvidelse for Statens forsøksvirksomhet i husstell. I det neste avsnittet vil vi se nærmere på dette arbeidet. Byggesaken er viktig fordi den underveis endret innhold og ble til noe mer enn en utvidelse av lokaler.

Fra nybygg til nytt institutt

I februar 1963 ble det satt ned en komité for å utrede behovet for å utvide lokalene til Statens forsøksvirksomhet i husstell. Fem år senere, 1. november 1968, la Departementet for familie- og forbrukersaker frem en stortingsmelding der saken ble tatt opp igjen, men da i forbindelse med opprettelsen av en ny institusjon.²⁶⁹ Statens forsøksvirksomhet i husstell og Statens opplysningskontor i husstell skulle sam- og omorganiseres til det nye SIFV. Arkivene gir få svar på hva som lå bak denne beslutningen. Her vil vi først følge de sporene saksgangen gir.

---

²⁶⁶ Collett 1980, s. 25-26.

²⁶⁷ Møtereferat utvalg for forbruksforskning, 09.03.1965, mappe ffu komité for forbruksforskning F009.82.1, katalog 1251.7/18, Riksarkivet.

²⁶⁸ Referat fra møte i fagutvalget, 30. 11.1964, mappe 1325.155, eske 0067,D-saksarkiv, katalog 1251.7/18, Riksarkivet

²⁶⁹ St. meld nr 13, (1968-69).

Plankomiteen fra 1963 bestod av bygningskyndige ved siden av ledelsen ved Statens forsøksvirksomhet i husstell. Komiteen skulle se på arealspørsmålet og ikke ta stilling til innholdet i institusjonens arbeidsområde.²⁷⁰ I juni 1963 avga den sin innstilling. Den slo fast at Statens forsøksvirksomhet i husstell hadde behov for betydelig større lokaler. Komiteen foreslo et nytt bygg på Stabekk, slik at samarbeid med Statens lærerinneskole i husstell kunne videreføres.²⁷¹ På dette tidspunktet forelå ingen planer om endret innhold i institusjonenes arbeidsområde. Innstilling ble levert Departementet for familie- og forbrukersaker samme år, og forslaget om et nytt bygg på Stabekk ble sendt på høring. I 1965 var Statens bygge- og eiendomsdirektorat ferdig med å utarbeide en romplan. I 1966 så alt ut til å ligge til rette for et nybygg på neste års budsjett. Slik ble det ikke. Det ble isteden bestemt at plasseringen skulle opp til ny vurdering. Regjeringen ønsket en plassering utenfor Oslo-området. Dermed måtte alternative tomter utredes nærmere før byggingen kunne starte.

Det var en borgerlig koalisjonsregjering som tok denne beslutningen. Med unntak av Lyng-regjeringens fire uker i 1963 hadde de borgerlige partiene utgjort opposisjonen under hele etterkrigsperioden. De hadde vært kritiske til mange av Arbeiderpartiets prioriteringer i forbrukerpolitikken. Dette gjaldt særlig opprettelsen av Departementet for familie- og forbrukersaker, som hadde ansvaret for forbrukersektoren. Memoarene til John Lyng kan tyde på at skepsisen til dette departementet ikke var blitt mindre med årene: "Vi slapp å overta Familie- og forbrukerdepartementet" skrev han om forhandlingene om departementene.²⁷² Departementet ble likevel beholdt som det var, og det spilte en viktig rolle for å få regjeringsskabelen til å gå opp.²⁷³ Kristelig Folkeparti fikk ministerposten. Sett på bakgrunn av partiets interesse for familie-spørsmål, er det grunn til å anta at det var mer positivt innstilt til departementet enn de andre partiene i regjeringen. Elsa Skjerven overtok statsrådsposten, noe som gav et signal om at dette fortsatt var et "kvinnedepartement".

Utsettelsen av byggesaken i 1966 fikk Martha Johannessen fra Arbeiderpartiet til å reagere. Johannessen, som var leder for Kirke- og undervisningskomiteen, tok saken opp i Stortinget. Utvidelse av denne institusjonen hadde vært planlagt i flere år, og regjeringens planer om å finne en ny tomt førte ifølge Johannessen til at Forsøksvirksomheten var ute i en ny "ørkenvandring". Ut-

---

²⁷⁰ Komiteen bestod av professor Steinar Hauge, avdelingsarkitekt Olav Bergkvam, fru Ebba Lodden, arkitekt Sven Erik Lundeby og forsøksleder Bergliot Qviller Werenkiold.

²⁷¹ Innstilling fra Plankomiteen for Statens forsøksvirksomhet i husstell 09.07.1963.

²⁷² Lyng 1976, s. 42.

²⁷³ Kobbestad 1979, 6.26.

viklingen stagnerte, viktige arbeidsoppgaver måtte vente, og plass- og personalmangelen var blitt sterkt følbart, mente Johannessen.²⁷⁴ Johannessens engasjement må sees på bakgrunn av at Kirke- og undervisningskomiteen nylig hadde vært på befaring på Stabekk. Elsa Skjerven startet sitt svar med å antyde at dette besøket nok hadde hatt den effekten de ansatte ved Forsøksvirksomheten ønsket: ”Jeg skjønner at komiteen er blitt godt orientert da den var ute og så på forsøksvirksomheten”.²⁷⁵ Når det gjaldt nybygg, sa hun seg enig i at det var behov for en utbygging så snart som mulig. Likevel var det distriktspolitiske målet om å flytte ut statsinstitusjoner viktigere. I regjeringen hadde det ifølge Skjerven vært mye snakk om utflytting av statsinstitusjoner, og når man nå planla et nybygg, var det ekstra god anledning til å flytte virksomheten. Hun kunne fortelle at det ble arbeidet intenst med å finne en egnet byggeplass. Når hun som vi skal se endte med å foreslå flytting til sin hjemby Trondheim, er det rimelig å tenke seg at hun kan ha ønsket institusjonen dit allerede på dette tidspunktet.²⁷⁶

Planen om å plassere nybygget utenfor Oslo-området ble fremstilt som et ledd i Regjeringens distriktspolitikk, men plasseringsspørsmålet handlet om mer enn geografi. Både Forbrukerrådet og Statens Husstellærerinner gikk imot å flytte institusjonen ut av Oslo-området. Forbrukerrådet gikk inn for en plassering på Blindern, mens Statens husstellærerinner gikk inn for en plassering på Stabekk. Det handlet om hvilken retning den fremtidige virksomheten skulle ta. Forbrukerrådet ønsket ikke å videreføre den sterke husstellorienteringen av forskningen, derfor var det et poeng å bryte forbindelsen til Stabekk. Statens Husstellærerinner ville beholde denne forbindelsen, og derfor også beliggenheten. De ansatte ved Forsøksvirksomheten hadde sterk tilknytning til husstellmiljøet og var av personlige grunner lite innstilt på å flytte på seg og sine familier. Ønsket om å fortsette ved Stabekk ble gjort klart for departementet. De ansatte informerte om at ingen kom til å følge med dersom institusjonen ble flyttet ut av Oslo-området. For å understreke at en flytting ville være uhensiktsmessig også av andre grunner, viste de til kontaktnettet som var skapt med fabrikanter, importører, Forbrukerrådet og husstellundervisningen i Oslo-området.²⁷⁷

---

²⁷⁴ Martha Johannessen, 21.11.1966, S.tid. 859-860.

²⁷⁵ Statsråd Elsa Skjerven 21.11.1966, S. tid. s. 861.

²⁷⁶ Skjerven hadde hatt plass i Trondheim bystyre siden 1959 og var formelt i denne stortingsperioden vararepresentant for KrF fra Sør-Trøndelag.

²⁷⁷ Brev fra forsøksvirksomheten ved Werenskiold, 18.05.1965, mappe 003.2 utbygging av SF, eske 9, katalog 1292/10, serie 1, Riksarkivet.

På Regjeringskonferansen 20. mai 1968 ble byggesaken igjen tatt opp, men da handlet det om mer enn et nytt bygg. Det handlet om opprettelse av SIFV. Hva som hadde skjedd i departementet i mellomtiden, går ikke frem av kildene. Det som var klart, var at den nye institusjonen skulle bygge på en sammenslåing og utbygging av Statens forsøksvirksomhet i husstell og Statens opplysningskontor i husstell. Tanken om å slå sammen Forsøksvirksomheten og Opplysningskontoret til en institusjon hadde en lang forhistorie. Både Landbruksdepartementets *Innstilling om korte husstellkurser* m.v fra 1936 og det samme departementets forslag om Statens Husstellinstitutt fra 1949, hadde bygget på en slik ordning. På samme måte som for nybygg til Forsøksvirksomheten gikk regjeringen inn for en plassering utenfor Oslo-området. Det var klart at en tomt stod klar i Trondheim, ved Norges tekniske høgskole. Regjeringen besluttet å forelegge Stortinget det nye forslaget i form av en melding.²⁷⁸ Meldingen om SIFV ble lagt frem for Stortinget i 1968.

Lite går frem av de papirene som er etterlatt fra regjeringskonferansen, om hva målene for denne sam- og omorganiseringen var. I tillegg var den påfølgende stortingsmeldingen vag i sin definisjon av den nye institusjonens virkeområde, noe følgende formulering understreker: ”Departementet finner det ikke hensiktsmessig å trekke opp alt for bestemte grenser for institusjonens virksomhet (...).”²⁷⁹ Dette gjør det vanskelig å si hva som lå bak planene. Det kan være hensiktsmessig å se meldingen i en større ramme for å få klarhet i hva som var målet med den. På de neste sidene vil vi først sette den i en større sammenheng med arbeidsmarkedspolitikken og likestilling, for slik å undersøke i hvilken grad SIFV var tenkt som et brudd med eller en videreføring av den husstellorienterte forbruksforskningen. Deretter vil vi sette den i forhold til Forbrukerrådets og Stortingets tenkning om forbrukerpolitikken i bred forstand på denne tiden.

Husstellforskning med ny mål

Forslaget om SIFV må her sees i sammenheng med tilstøtende politiske områder, særlig de som angikk kvinners forhold til arbeidslivet og til hjemmet. Samme år som regjeringen la frem stortingsmeldingen om SIFV, viste den med sin melding om arbeidsmarkedspolitikken at den for alvor var i ferd med å vende oppmerksomheten mot husmødrene som ubrukt arbeidskraftressurs.

---

²⁷⁸ Notat til regjeringsmedlemmene 20.05.1968, mappe 000.31 regjeringskonferanser, boks 2, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

²⁷⁹ St.meld. nr. 13 (1968-69), s. 21.

At kvinner skulle ta lønnet arbeid, var et av hovedmålene i meldingen: ”Dette er av vesentlig betydning både for den enkelte kvinne og for utviklingen av forholdene i vårt samfunn. Utviklingen av muligheten for arbeid for kvinner er også av stor betydning for landets næringsliv og for samfunnsøkonomien”.²⁸⁰ Meldingen var et uttrykk for en arbeidsmarkedspolitikk som ikke lenger tok utgangspunkt i en mannlig forsørgermodell. De samme argumentene som tidligere hadde blitt brukt om betydningen av kvinners rolle i hjemmet, ble nå knyttet til lønnsarbeidet. Vektleggingen av husmoren og husarbeidet var borte. Det er grunn til å anta at denne endringen av fokus også virket inn på myndighetenes mål for husstellforskningen.

Da Statens forsøksvirksomhet i husstell og Statens opplysningskontor i husstell ble opprettet, hadde ambisjonen vært å profesjonalisere husmorarbeidet via vitenskapen. Det skulle gi husmoren status og underbygge den politikken som gav menn førsteretten på arbeidsmarkedet. I den konteksten hadde forbruk vært en del av kvinners ansvar for hjem og familie. Husmorens forbruk ble presentert som en motsats til mannens lønnsarbeid. Som forbrukere skulle husmødrene være med å styre produksjonen og gis medbestemmelse i forbrukerpolitiske spørsmål. Arbeidsmarkedsmeldingen som ble lagt frem i 1968, forsøkte ikke å bygge opp under den kvinnelige forbrukeren eller kunnskapen om husarbeidet. Det kunne se ut som om tiden for de to statlige husstellinstitusjonene, og dermed også den husstellorienterte forbruksforskningen, var i ferd med å renne ut. Dette hadde vel å merke vært en gradvis prosess. Som beskrevet i kapittel to, hadde Arbeiderpartiet allerede fra begynnelsen av 1950-tallet fjernet seg fra den husstellprofesjonalismen disse husstellinstitusjonene representerte og ønsket en annen kurs for institusjonenes virksomhet.

Et tydelig signal om at SIFV var tenkt som et brudd med husstellprofesjonalismen de to husstellinstitusjonene hadde representert, var at Likelønnsrådet ble konsultert i planleggingen av det nye instituttet, mens Statens husstellærerinner ble holdt utenfor.²⁸¹ Likelønnsrådet støttet forslaget om SIFV, under forutsetning av at den nye satsingen innebar en radikal korrigerende av kursen. Det nye instituttet måtte ikke ta utgangspunkt i den tradisjonelle familiens

---

²⁸⁰ St. meld. nr. 45 (1968-69).

²⁸¹ Likelønnsrådet var et statlig organ som ble opprettet i forbindelse med ratifisering av ILO-konvensjon nummer 100, om lik lønn for kvinner og menn for arbeid av lik verdi, i 1959. Likelønnsrådet arbeidet hovedsaklig for likelønns spørsmålet, men ifølge § 3c) i rådets vedtekter, skulle det også arbeide for tiltak som kunne gjøre det enklere for kvinner å delta i arbeidsmarkedet, ved å skaffe tilstrekkelig yrkesopplæringsmuligheter for kvinner, tiltak for utvikling av daginstitusjoner for barn, og ved rasjonalisering av husarbeidet.

behov, der én person i familien hadde husarbeid som sin hovedfunksjon. Den nye institusjonen kunne slik bli et redskap for å legge til rette for likestilling mellom kjønnene, også i hjemmet. Likelønnsrådet satte opp en rekke forslag til oppgaver for den nye institusjonen, som å undersøke muligheten for å flytte en del oppgaver ut av hjemmet og over til profesjonell behandling. Matlaging, vask og stell av tøy og rengjøring var slike oppgaver som kunne utføres utenfor familien. Å gjøre forsøk med kollektivhus var et annet forslag. Ideen bak kollektivhus var å overføre husholdningsfunksjonene fra husets beboere til et sentralt apparat i huset. Barnepass, resepsjonsservice og innkjøp kunne organiseres sentralt på denne måten. Slike kollektivhus hadde blitt bygd i Danmark og Sverige, men ikke i Norge.

Likelønnsrådet trakk også frem forholdet mellom hjemmene og industrien. Det hadde blitt satset sterkt på rasjonalisering i industrien, mens lite var skjedd i hjemmene.²⁸² Krav om rasjonalisering av husarbeidet etter mønster av industrien kunne vært hentet fra mellomkrigstidens rasjonaliseringsdebatt.²⁸³ Det hadde vært et av hovedmotivene for opprettelsen av Forsøksvirksomheten og Opplysningskontoret, og rasjonalisering hadde hele tiden stått sentralt ved de to institusjonene. Forskjellen var at de to husstellinstitusjonene tok utgangspunkt i at husarbeidet var en viktig oppgave og en fulltidsbeskjefligelse for kvinner. Målet med rasjonaliseringen var å øke kvaliteten på arbeidet og bidra til fritid for husmødrene. Likelønnsrådet derimot, tok utgangspunkt i at både mannen og kvinnen hadde lønnsarbeid. Med det som utgangspunkt ble husarbeidet et hinder som måtte overvinnes og deles, for at forholdene skulle ligge til rette for delt lønnsarbeid. Målet var at rasjonaliseringen skulle redusere tiden som ble brukt på arbeidet i hjemmet.

Den borgerlige regjeringens melding om SIFV var langt mindre radikal enn det Likelønnsrådet la opp til. Det var lite direkte å finne om likestilling. Likevel var det en del som tydet på at det lå et likestillingsperspektiv bak utformingen av meldingen. I meldingen gikk det frem at husarbeid skulle videreføres som tema ved SIFV, men uten å være knyttet til den statlige husstellundervisningen på Stabekk. Det ble lagt vekt på at økning i vareutvalget, bruk av tekniske hjelpemidler i husarbeidet, ferdigmat og gifte kvinners økende deltakelse i arbeidslivet hadde endret vilkårene for husstellinstitusjonenes arbeidsfelt.²⁸⁴ Det kan tolkes som et uttrykk for at målet med kunnskapen om husstellet ikke skulle være profesjonalisering, men rasjonalisering. At meldingen ble

---

²⁸² Brev fra Likelønnsrådet til dep. for familie- og forbrukersaker av 09.05.1969. mappe 012 likelønnsrådet, eske 26, katalog 1292/10, Riksarkivet.

²⁸³ Se kapittel 2.

²⁸⁴ St.meld. nr. 13 (1968-69), s. 7-8.

lagt frem i en kontekst der kvinner hadde endret status fra husmødre til lønnsarbeidere, og likestilling var blitt det dominerende kjønnspolitiske regimet, styrker dette videre.²⁸⁵ Det ble også foreslått å ansette en egen økonomisk konsulent med sikte på å drive økonomisk forbrukerveiledning.²⁸⁶ Det var SIFVs rolle i den statlige forbrukersektoren som ble vektlagt, og kvinner i rollen som husmødre var ikke lenger den selvsagte størrelsen i forbrukerpolitikken.

Det var fortsatt de store kvinneorganisasjonene som dominerte Forbrukerrådet, og slik representerte forbrukerinteressene i statsforvaltningen. Det ble vel og merke stilt spørsmålsteget også ved dette. I 1965 hadde Forbrukerrådets sammensetning blitt drøftet innad i Departementet for familie- og forbrukersaker. Kanskje var tiden inne for å gi flere grupper enn kvinnene medbestemmelse i kraft av deres rolle som forbrukere? En rekke forbrukergruppers manglende representasjon ble satt på dagsorden. Fiskeribefolkningen, arbeidstakere utenom LO, ungdom, pensjonister, og ikke minst ”mannlige forbrukere” ble trukket frem som forsømte grupper.²⁸⁷ Det ble med drøftingene. Det var likevel et uttrykk for at synet på hvem som representerte forbrukerinteressene, var under endring. Forslaget om SIFV må sees på bakgrunn av dette. Målgruppen for institusjonen skulle ikke alene være husmødrene.

Da Forbrukerrådet hadde støttet planene om en utbygging av Forsøksvirksomheten sent på 1950-tallet, hadde det nettopp vært under forutsetning av at institusjonen utvidet fokus fra den husstellorienterte forbruksforskningen, til allmenne forbrukerspørsmål. Dermed så det ut til at forslaget om SIFV var en foreløpig seier for den linjen som Forbrukerrådet hadde ønsket for forbrukerforskning og forbrukeropplysningen. Temaene var utvidet fra det rent husstellorienterte, og målgruppen skulle favne bredere enn til husmødrene.

Utvidet forbrukerperspektiv

Var SIFV et forsøk på å møte Forbrukerrådets behov for en forskningsinstitusjon? I meldingen gikk det frem at den nye institusjonen skulle utvide samarbeidet med Forbrukerrådet.²⁸⁸ Likevel viste Forbrukerrådet på dette tidspunkt

---

²⁸⁵ Mellom 1960 og 1970 ble andelen gifte kvinner i arbeid fordoblet fra 10% til 20%, se Blom og Sogner (red.) 1999, s. 312-313.

²⁸⁶ St.meld. nr. 13 (1968-69), s. 3.

²⁸⁷ Notat Forbrukerrådets sammensetning, 16.11.1965, mappe 011.1, eske 11, katalog 1292/10, serie 1, Riksarkivet.

²⁸⁸ St. meld. nr. 13 (1968-69), s. 24.

tet få tegn til å være opptatt av hva en eventuell sammenslåing ville innebære. Det er vanskelig å spore noen betydelig debatt rundt planen om den nye institusjonen i årsmeldingene og møteprotokollene til Forbrukerrådet.²⁸⁹ Man kan spekulere i om forslaget om SIFV rett og slett ikke ble ansett som spesielt vesentlig. En forklaring på dette kunne være at Forbrukerrådet tolket forslaget om SIFV som en videreføring av den husstellorienterte forbruksforskningen. En annen grunn kunne ha vært at Forbrukerrådet anså ordningen med å henvende seg til ulike forskningsinstitusjoner for å få utført sine vareundersøkelser, som tilfredsstillende, slik at behovet for SIFV ikke opplevdes som presserende.²⁹⁰ Det er også mulig at Forbrukerrådet ikke lenger anså vareundersøkelsene, som ut fra meldingen så ut til å bli SIFVs hovedbidrag til forbruksforskningen, som det mest sentrale i tiden fremover. Vi vil se nærmere på den siste forklaringen.

I 1964 hadde Den internasjonale organisasjonen for forbrukerorganisasjoner (IOCU) holdt sitt årsmøte i Oslo. Lederen for den britiske forbrukerorganisasjonen Consumers' Association (CA), holdt da et innlegg det kan være grunn til å stoppe opp ved. Michael Young fokuserte på begrensninger ved "comparative testing consumerism" og spurte hvilken retning konsumerismen burde ta i fremtiden:

Are we in the consumers' organisations no more than servants of the washing machine? A sort of human appendage to the machine age? Is our ideal, our picture of Utopia, a housewife in a great suburban house fitted from one end to the other with humming machinery, rushing frantically from one gadget to another, rearranging the piles of treasured consumer reports from one table to another?²⁹¹

Young satte spørsmålsteget ved forbrukerorganisasjonenes ensidige fokus på det materielle, og han utfordret forestillingen om husmorforbrukeren, slik Forbrukerrådet gjennom sin praksis allerede hadde gjort i flere år. Videre presenterte han naturvern som et felt som forbrukerorganisasjonene burde se på i fremtiden. Det norske Forbrukerrådet hadde fra slutten av 1950-tallet brukt mye ressurser på sammenlignende vareundersøkelser.²⁹² Slik plasserte det seg

²⁸⁹ Tidligere hadde samarbeidet med husstellinstitusjonene særlig blitt omtalt i årsmeldingene.

²⁹⁰ Blant institusjonene Forbrukerrådet ofte kjøpte vareundersøkelser fra, var Norges tekniske høgskole, Norges elektriske materiellkontroll, Norges byggforskningsinstitutt, Statens teknologiske institutt, Oslo materialprøveanstalt, Hermetikkindustriens kontrollinstitutt og Statens forsøksvirksomhet i husstell.

²⁹¹ Referert i Hilton 2003, s. 242.

²⁹² For mer om IOCU, se Hilton 2003, kap. 11.

som en del av den tradisjonen Young kritiserte. Vareundersøkelsene var fortsatt en sentral del av Forbrukerrådets virksomhet da forslaget om SIFV ble lagt frem og omfattet alt fra vaskepulver, møbler, frysere, vaskemaskiner, kjøleskap, hytteutstyr, bruktbiler, fiskestenger og skikjelker.²⁹³ Dette var tydelig i *Forbrukerrapporten*, der de sammenlignende undersøkelsene fortsatt dominerte.

Flere trekk pekte likevel i retning av at Forbrukerrådet utvidet sin agenda i siste del av 1960-årene. Det året meldingen om SIFV ble lagt frem, uttalte Forbrukerrådet seg om tre lovutkast om naturvern.²⁹⁴ Det samme året ble også kvaliteten på det norske trygdesystemet undersøkt. Det hadde ifølge Forbrukerrådet interesse for alle "forbrukere av statens goder".²⁹⁵ Ved å gjøre velferdsgodene til gjenstand for undersøkelse på denne måten, ble medborgerlige rettigheter i bred forstand gjort til forbrukerspørsmål. Året etter kunne Forbrukerrådets årsmelding fortelle at: "[...] Selve "forbrukerbegrepet" er utvidet til ikke bare å gjelde varer og tjenester, men også omsorgen for grupper av svake forbrukere og fremfor alt vårt livsmiljø i hele dets omfattende betydning."²⁹⁶

Tverrpolitisk fellesforståelse

Tross den betydelige utvidelsen av det Forbrukerrådet oppfattet som sitt virksomhetsområde, som i sitatet om "alt vårt livsmiljø" ovenfor, stod de sammenlignende vareundersøkelsene fortsatt sentralt i stortingspolitikernes oppfatning av målet med forbrukerpolitikken.

Den politiske debatten hadde på dette tidspunktet ikke tatt opp i seg de nye strømningene fra Forbrukerrådet. Opplysning om de beste varekjøpene var hovedtemaet i forbrukerpolitisk debatt i Stortinget og dermed også et hovedpremiss for behandling av forbruksforskningen.

I 1968 var spørsmålet om å sende *Forbrukerrapporten* gratis til alle husstander nok en gang oppe i Stortinget, etter at det tilsvarende initiativet ved inngangen av 1960-tallet ikke var blitt fulgt opp. Denne gangen var det Torild Skard, vararepresentant på Stortinget for Sosialistisk Folkeparti, som i et brev

---

²⁹³ Årsmeldinger Forbrukerrådet 1960-1968.

²⁹⁴ Årsmelding Forbrukerrådet 1968, s.5.

²⁹⁵ Årsmelding Forbrukerrådet 1968, s. 17.

²⁹⁶ Årsmelding Forbrukerrådet 1969, s. 5.

til regjeringen foreslo å sende Forbrukerrådets informasjon ut til alle husstander. Ikke nødvendigvis hele rapporten, ettersom hun mente den ville være vanskelig tilgjengelig for store deler av befolkningen.²⁹⁷ Det skapte igjen diskusjon rundt spørsmålet om vareundersøkelsenes formål og forbrukeropplysningens forhold til reklame.

Siden debatten om det samme spørsmålet i 1960 hadde det skjedd viktige endringer i forbrukeropplysningens innhold. *Forbrukerrapporten* hadde tatt steget bort fra det strengt nøkterne og nytteorienterte perspektivet. Dette kom til uttrykk ved at form, farge og estetikk ble tatt med i vurdering av varene. I tillegg var mange av gjenstandene som ble undersøkt, knyttet til fritidsbruk. Forbrukeropplysningen var tilpasset et varemarked med et stort utvalg og skiftende varianter.

Representantene fra borgerlig side var fortsatt skeptiske til forslaget om å sende rapporten ut til alle husstander. Det handlet om hvor stor rolle staten skulle spille og hvor mye offentlige ressurser som skulle brukes. Det var igjen et spørsmål om i hvilken grad staten skulle øve innflytelse på varevalget. Da spørsmålet ble drøftet, hevdet flere borgerlige representanter at forbrukeropplysningen i økende grad handlet om smaksopplæring. Paul Thynnes fra Høyre mente at en del av stoffet som etter hvert hadde fått plass i rapporten ikke hørte til der. Han viste til rikt illustrerte artikler om hjemmeinnredning, hageanlegg og smaksbedømmelse av glass og porselen: "Det kunne muligens være ønskelig å påvirke folks smaksretting og kjøpevaner, men det er tross alt ikke en offentlig oppgave."²⁹⁸

Forbrukerrapportens utforming ble også diskutert. Det var ikke bare innholdet i opplysningen som hadde endret seg, selve *Forbrukerrapporten* hadde fått en annen profil. Halfdan Hegtun fra Venstre hadde inntrykk av at rapporten de siste årene hadde utviklet en noe overdreven sans for "fiffig" "lay out" og at det ble gitt plass til "unødige tegninger og fiksfakseri".²⁹⁹ Paul Thyness fra Høyre sa seg enig. Rapporten var blitt så flott at den lå helt på linje med vanlig ukepresse. Selv kunne han enkelte ganger få mer følelsen av å lese et "propagandablad" enn et "informasjonsblad".³⁰⁰ Paul Thyness gjorde også *Forbrukerrapportens* "ustoppelige krig mot reklamen" til et poeng.³⁰¹ Thyness mente dette førte til en fiendtlighet overfor produsenter og distributører

---

²⁹⁷ Torild Skard 10.11.1967, S.tid. s. 825.

²⁹⁸ Paul Thyness 25.05.1968, S.tid. s. 3862.

²⁹⁹ Halfdan Hegtun 25.05.1968, S.tid. s. 3862.

³⁰⁰ Paul Thyness 25.05.1968, S.tid. s. 3862.

³⁰¹ Paul Thyness 25.05.1968, S.tid. s. 3863.

det ikke var grunnlag for. Det kunne også skape motvilje blant mange av leserne. Denne argumentasjonen reflekterte motsetningen i synet på forholdet mellom stat og marked og den vedvarende striden om rekkevidden av statlig virksomhet. Samtidig hadde den borgerlige kritikken mot Forbrukerrådet i all hovedsak stilnet. I sitt innlegg understreket også Thynnes at Forbrukerrådet og *Forbrukerrapporten* hadde en viktig samfunnsoppgave som ”veilednings- og informasjonstjeneste”.³⁰² Det kan tenkes flere årsaker til at Forbrukerrådet ikke lenger ble oppfattet som like kontroversielt. En forklaring er å finne i konteksten rundt Forbrukerrådet. Planøkonomidebatten var ikke lenger dominerende. I tillegg hadde Arbeiderpartiets styringshegemoni falt, noe som betydde at det ikke lenger alene la premissene for forbrukersektoren. De borgerlige partiene satt med stortingsflertall og regjeringsmakt. Forbrukerrådet hadde forlatt den radikale kursen fra 1950-tallet, med lite vellykkede forsøk på å styre produksjonen, og produktutviklingen. Isteden hadde rådet satset på sammenlignende vareundersøkelser og påfølgende opplysning.³⁰³ Denne typen objektiv vareinformasjon var i tråd med de borgerlige partienes syn på en forbrukerorganisasjons oppgaver. Nærmere deres ønske kunne man ikke komme med et statlig finansiert Forbrukerråd. I tillegg var det etter deres hjerte når Forbrukerrådet med en mer individuell enn kollektiv orientering fokuserte på å gi hver enkelt forbruker mer verdi for pengene. Selv statens varer og tjenester ble testet i et slikt markedsorientert perspektiv, som ved undersøkelsen av trygdesystemet og i en undersøkelse av telefoni i 1965.

Det borgerlige målet om en forbrukerpolitikk basert på objektiv vareinformasjon hadde kommet til uttrykk i Hovedkomiteen for varedeklarasjoner og kvalitetsmerking. Komiteen skiftet navn til Varefakta-komiteen i 1965.³⁰⁴ Arbeidet med varedeklarasjonene hadde ikke gått så raskt som man kunne tenke seg. I 1968 var det bare utformet 30 deklarasjoner, og disse ble benyttet av 103 produsenter. Til sammenligning var de tilsvarende tallene for Sverige 142 og 531.³⁰⁵ Det var flere grunner til at varemerkingen hadde gått sakte. For det første var selve merkingen en frivillig ordning som forutsatte enighet mellom forskning, industri, handel og forbrukere. De måtte enes om utformingen av såkalte varedeklarasjonsformularer, som inneholdt bestemmelser om hva som skulle med i merkingen og hvordan dette skulle testets. I tillegg manglet det forskningsmetodikk for å teste varene, noe som kan sees i sammenheng med

---

³⁰² Paul Thyness 25.05.1968, S.tid. s. 3863.

³⁰³ Innstilling om Forbrukerrådets oppgaver sammensetning og org. mv. 18.06.1971, mappe 444, eske 356, katalog 1289.1/15, Riksarkivet.

³⁰⁴ Bergliot Qviller Werenskiold hadde vært leder av Varefakta-komiteen fra 1961.

³⁰⁵ St.meld. nr. 43 (1967-68) Varefakta-komiteens fremtidige oppgaver og organisasjonsform, s. 3-6.

de generelle vanskelighetene med å definere forbruksforskningen. Dette var i mindre grad et problem i Sverige, noe som bidrog til at merkingen hadde kommet lenger der.

En ny lov om merking av forbruksvarer, som hadde vært under forberedelse siden midten av 1950-årene, ble vedtatt 10. mai 1968. I motsetning til varefakta-komiteens arbeid, som baserte seg på frivillig merking, var det i dette tilfellet snakk om å påby merking av enkelte varer. Det ble foreslått at Varefakta-komiteen skulle være med på å administrere håndhevelsen av loven. Det kan sees som et uttrykk for Arbeiderpartiets ambisjon om å beskytte forbrukerne i markedet. Ragnar Christiansen hadde ledet Stortingets arbeid med loven. På tilsvarende måte som i 1960 påpekte han skillet mellom de som mente forbrukerne hadde en sterk og de som mente forbrukerne hadde en svak stilling i en situasjon med økende vareutvalg: "I slike samfunn blir forbrukeren, den kjøpende kvinne og mann, av enkelte betegnet som forsøkskanin for et skruppelløst og pågående næringsliv og av andre som tidens konge - næringslivets herre." Christiansen hørte til de som mente det første og la en stor del av skylden på salgssidens omfattende markedsføringsapparat: "Den intense påvirkning av forbrukerne sammen med deres egen manglende evne både til å vurdere de forskjellige varers kvalitet og kanskje særlig forholdet mellom pris og kvalitet, og også til å vurdere sine egne behov, fører utvilsomt til at forbrukerne er den svake part i forhold til det vareproduserende og vareselgende næringsliv."³⁰⁶ Når den borgerlige flertallsregjeringen, som i utgangspunktet ikke fulgte Arbeiderpartiets beskyttelseslinje, godtok å legge føringer på markedet gjennom denne loven, må det sees i sammenheng med at formålet med merkeordningen var opplysning, og at påleggene til industriene ble mindre enn Christiansen og Arbeiderpartiet ønsket.

Den styrkede enigheten om virkemidlene i forbrukerpolitikken og den tverrpolitiske fellesforståelsen av forbrukerens behov for opplysning er begge faktorer som bidrar til å forklare at forslaget om SIFV tilsynelatende ble ønsket velkommen av både Arbeiderpartiet og de borgerlige partiene. Forbruksforskningen ble ikke lenger oppfattet som kontroversiell på Stortinget, slik den hadde vært på 1950-tallet.

---

³⁰⁶ Ragnar Christiansen, 03.05.1968, O.tid. s. 317-318.

Stortingsdebatten

I Stortinget var det enighet om opprettelsen av SIFV. Likevel var det uklart hva dette faktisk skulle innebære. Skulle det være en nedleggelse av to husstellinstitusjoner og dermed den husstellorienterte forbruksforskningen, eller var det en styrking av denne? Innenfor rammen av stortingsmeldingen var det mulig å slutte opp om forslaget både om man representerte dem som ønsket å videreføre den gamle virksomheten, eller om man tilhørte dem som ønsket noe helt nytt. Dermed tjente uklarheten regjeringen på en slik måte at man må spørre om det kan ha vært hensikten ved utformingen av meldingen, slik at den ville være lettere å få igjennom. Det kunne også være fordi planene fortsatt var uferdige. Ingen av partiene hadde noen klar linje i dette spørsmålet, og det er vanskelig å avgjøre om de som tok ordet under debatten snakket på egne vegne eller hadde hele partiet med seg.

Guri Johannessen fra Arbeiderpartiet, ordfører for saken, innledet med å knytte forslaget til nye tanker om likestilling:

Det har vore og er delvis enno i dag ein tendens i vårt samfunn til å betrakte saker som direkte vedkjem heim og husstell, som typiske kvinnesaker. Heldigvis går det no meir og meir i den retning at menn med eit moderne syn på heim og familieliv ser på dette som viktige familiesaker som både menn og kvinner bør ha interesse for. Den saka vi har for oss i dag, er etter mi mening ei slik familiesak og ei viktig samfunnsak.³⁰⁷

Hun koblet sam- og omorganiseringen med en ny forståelse av ansvaret i familien. Denne familieordningen var basert på likt ansvar mellom kvinner og menn, der arbeidet skulle deles mellom de to. Det var uttrykk for et endret innhold i familiepolitikken, og pekte fremover mot 1970-årene. Om toinntektsfamilien gikk mot å bli normen, hadde Johannessen selv ikke helt sluppet taket på husmorfamilien. Hun la vekt på husmorens viktige samfunnsrolle, særlig som forbruker. Derfor mente hun at det tradisjonelle heim og husstell måtte fortsette å ha en sterk stilling innenfor det nye instituttet. Uttalelsen må sees på bakgrunn av at de fleste gifte kvinner fortsatt var hjemme i rollen som husmødre, til tross for at prosenten gifte kvinner i lønnet arbeid hadde fordoblet seg i løpet av 1960-tallet.³⁰⁸ Forståelsen av kvinner som husmødre og for-

---

³⁰⁷ Guri Johannessen, 14.04.1969, S.tid. s. 3064.

³⁰⁸ Mellom 1960 og 1970 ble andelen gifte kvinner i arbeid fordoblet fra 10 til 20 %, se Blom og Sogner (red.) 1999, s.312-313.

brukere var fortsatt tilsted, og det måtte også være et poeng å ikke støte de hjemmевærende kvinnene fra seg.

Ved siden av betydningen for den enkelte familie la Johannessen vekt på den samfunnsøkonomiske konsekvensen av et slikt institutt. Hun mente det ville lønne seg å satse mye mer på forbruksforskning og forbrukeropplysning, enn det som hittil var gjort. Derfor var hun fornøyd med at det nye opplegget i sterkere grad skulle omfatte en satsing på økonomisk forskning. Med det utvidede arbeidsfeltet mente hun at navneendringen var på sin plass. Sett under ett gir Johannessens innlegg likevel inntrykk av at hun oppfattet endringen som en videreføring av husstellsiden. Dette var hun ikke alene om. Fra Høyre la Berte Rognerud sterk vekt på at institusjonene var en del av husstelltradisjonen og at det var husstellærerinner som hadde stått bak opprettelsen for 30 år siden. Hun tolket SIFV som en nødvendig utbygging av husstellinstitusjonene.

At flere av representantene la vekt på husstelltradisjonen må sees på bakgrunn av at husstellekspertisen hadde satt mye inn på å få sitt syn gjennom og få innflytelse over nyetableringen. De ansatte ved Forsøksvirksomheten og Opplysningskontoret, sammen med ansatte ved lærerinneskolen, hadde mobilisert sterkt mot den omleggingen som var i ferd med å skje. Husstellekspertisen hadde møtt opp i Stortinget, og Sosialkomiteen hadde vært på besøk på Stabekk. Husstellekspertisen hadde fått stort gjennomslag i komiteen. Et uttrykk for dette var at Sosialkomiteens flertall tok hensyn til flere av husstellekspertisens ønsker, blant annet mente man at husstellekspertisens innvendinger svekket departementets argumentasjon for å etablere virksomheten i Trondheim.³⁰⁹

Et gjennomgående trekk ved argumentasjonen til flere av representantene var at de forsøkte å oppnå to ting samtidig med SIFV. De ville noe helt nytt, som ikke ble definert helt klart, samtidig som de ville videreføre satsingen på tradisjonell husstellkompetanse og opplæring. Dette kom blant annet til uttrykk i innlegget til Venstres Halfdan Hegtun. Først la han vekt på at stigende levestandard og økende kjøpekraft ville føre til at spørsmål om kjøpevaner og riktig valg av varer ble viktige politisk oppgaver. Forbruksforskning og veiledning overfor "det kjøpende publikum" var viktigere enn aldri før, hevdet han. Hegtun mente SIFV kunne bli en sentral brikke i en fremtidig forbrukerpolitikk, med et helt annet utgangspunkt enn tidligere. I den forbindelse viste han verken til husmorforbrukeren eller husstellundervisningen:

---

³⁰⁹ Inst. S. nr. 151, jfr. St. meld. Nr. 13 (1968-69).

Vi lever i et samfunn og en tid med stadig økende vareflom, med en stadig mer omfattende og pågående reklame og med enkelte nokså krasse tendenser til ensidig vekt på materielle goder. Jeg tror derfor det er en meget betydningsfull nyskaping som det er lagt opp til i denne stortingsmeldingen.³¹⁰

Han beskrev det nye instituttet som en nyskaping, men senere i sitt innlegg understreket han betydningen av å ivareta husstelltradisjonen. Bakgrunnen for dette må blant annet tillegges påvirkningen fra husstellekspertisen. Han kunne selv fortelle at delegasjonene fra Forsøksvirksomheten, Opplysningskontoret og Lærerinneskolen hadde overbevist ham om at Stabekk var det riktige valget for plassering av den nye institusjonen. En annen årsak til at han mente Stabekk var det beste valget, kunne være at Hegtun representerte Akershus, og at det var under et halvt år til neste stortingsvalg.

Olaf Kortner fra Venstre satte fokus på et spørsmål som er sentralt for denne oppgaven. Hvorfor hadde dette tatt så lang tid? Kortner viste til komiteen for forbruksforskning som ble satt ned allerede i 1956 og som hadde avgitt sin innstilling i 1960, Plankomiteen sitt arbeid som var ferdig i 1963, og nå var man altså kommet til 1969. Han var ”forbauset” over hvor lite det var gjort på forbruksforskningsfeltet i Norge. Samtidig var han påpasselig med å understreke at dette ikke var en kritikk av de institusjonene som har arbeidet med disse sakene. Det var samfunnet som ikke hadde gitt institusjonene bedre muligheter, mente han, og gav uttrykk for at nå var han optimistisk. Stortingsmeldingen var første skritt for å rette på det begrensede arbeidet som var gjort. Han la vekt på at et nytt institutt ville ha stor samfunnsnytte, ved å beskytte forbrukerne mot ”tilfeldige og dårlige innkjøp”.³¹¹

Uavhengig av om man ønsket en videreføring av det gamle, noe helt nytt, eller begge deler med SIFV, var det en bred enighet i Stortinget om å bygge ut og slå sammen. Det som skapte diskusjon og direkte uenighet, var spørsmålet om hvor institusjonen skulle ligge. Tre alternativer hadde stått mot hverandre: Stabekk, Blindern og Trondheim. Det hadde vist seg at det ikke var noen ledig tomt i Blindern-området, derfor ble det i praksis et spørsmål om Trondheim eller Stabekk. I Sosialkomiteen var det bare Kristelig Folkeparti sin representant, Nikolai Molvik, som i samsvar med sin minister hadde gått inn for en plassering i Trondheim. Under stortingsdebatten påpekte Molvik at spørsmålet om beliggenhet handlet om hvilken retting SIFV skulle ta: ”Vi må ha klart for oss om vi ønsker en nyordning, en ny giv, et nytt og utvidet institutt, der forskningen får de beste vekstvilkår, eller om vi i hovedsak ønsker en ny byg-

³¹⁰ Halfdan Hegtun, 14.04.1969, S. tid, s. 3070-3071.

³¹¹ Olaf Kortner, 14.04.1969, S.tid. s. 3071-3072.

ning og ellers en institusjon som først og fremst tar sikte på å være en hjelpevirksomhet for en skole.³¹² ”Beliggenheten handlet med andre ord om hvilken retning satsingen skulle ta. Statsråd Skjerven gjorde det klart hva departementet mente om denne saken.

Statsråden innledet med å slå fast at: ”I de senere år har det funnet sted en stadig økning i interessen for forbrukeropplysningen og forståelsen for dens betydning i vårt industrialiserte samfunn er blitt enda mer utbredt.” SIFV oppgave skulle ligge her. Ifølge Skjerven var det da behov for å gjøre noen endringer: ”Forbrukeropplysning må bygge på fakta og vareundersøkelser, og forskning danner forutsetningen for opplysningsarbeidet”.³¹³ Skjerven mente det var behovet for å styrke det faglige nivået på forbruksforskningen og gikk inn for at SIFV ble plassert i et forskningsmiljø. Slik skulle det bli mulig å besette de ledende stillingene med personer med universitets- eller høyskoleutdanning. Da valget stod mellom Stabekk og Trondheim, måtte det ifølge Skjerven bli sistnevnte. I forhold til den kontinuerlige driften var det selvsagt en ulempe at personalet ikke ønsket å flytte med. Likevel mente hun at det man kunne oppnå i et forskningsmiljø, med hensyn til samarbeid, utbytte av erfaringer og felles bruk av kostbare apparater var av større betydning.³¹⁴

Det ser ut til at Skjerven ikke ville at husstellekspertene skulle fortsette å ha regien innenfor dette feltet. Hun ville tone ned forbruksforskningens tilknytning til husstellsektoren. Det samarbeidet som hadde funnet sted mellom Forsøksvirksomheten og Statens lærerinneskole i husstell beskrev hun som beskjedent og regnet med at det også ville ha liten betydning i fremtiden. Dette var det motsatte av hva flere stortingsrepresentanter hadde uttrykt. Skjerven skilte seg ut i debatten ved å uttale seg forholdsvis entydig om hvilken retning hun ønsket at den nye institusjonen skulle ta. Nedtoningen av husstellsektoren kan forstås som noe overraskende, med tanke på at Skjerven ved tiltredelse som statsråd hadde vært åpen for å innføre et frivillig tiende skoleår for jenter, for å gi grunnleggende innføring i husstell. Argumentet da hadde vært knyttet til husstellprofesjonalisering med vekt på at husmødre som alle andre yrkesgrupper trengte fagopplæring.³¹⁵ I behandlingen av meldingen om SIFV, mente Skjerven at det vesentlige var koordinering og utbygging av forsknings- og opplysningsarbeidet innenfor forbrukersektoren. Kunnskap om husarbeid stod ikke på prioriteringslisten. Det er vanskelig å måle i hvilken grad utsiktene til etablering i Trondheim spilte inn på en slik prioritering, men det ville i alle

---

³¹² Nikolai Molvik, 14.04.1969, S.tid. s. 3067.

³¹³ Elsa Skjerven 14.04.1969, S.tid. s. 3074-3075.

³¹⁴ Elsa Skjerven 14.04.1969, S.tid. s. 3074-3075.

³¹⁵ Elsa Skjerven til Arbeiderpressen, 29.12.1965.

fall vært vanskelig for Skjerven å fremheve husstelletts betydning og samtidig argumentere for flytting fra Stabekk. Hun avsluttet med å uttrykke glede over den brede enigheten det var om selve utbyggingen, som hun mente var et bevis på stor interesse rundt tiltak til hjelp for forbrukerne.³¹⁶

Den 14. april 1969 vedtok Stortinget opprettelsen av SIFV, men med nybygget plassert på Stabekk.

SIFV opprettet

”I dag er forbrukeren for lengst gått ut av kjøkkenet, ja ut av huset også for den saks skyld.” het det i *Forbrukerrapporten* i 1970.³¹⁷ Bildet av forbrukeren som hadde gått ut av kjøkkenet var illustrerende for overgangen fra Statens forsøksvirksomhet i husstell og Statens opplysningskontor i husstell til Statens institutt for forbruksforskning og vareundersøkelser. Det som ikke passer med bildet, men som nettopp er så bemerkelsesverdig med denne sam- og omorganiseringen, var at den ikke hadde skjedd ”for lengst”.

Den lange tiden dette hadde tatt, var et uttrykk for den lave prioriteten denne saken hadde hatt. Ingen av partiene hadde noen klar linje i dette spørsmålet, og det var heller ingen enkeltpolitikere som engasjerte seg sterkt nok til å drive den helt frem. Lav prioritet kan ha medvirket til at andre hensyn, som distriktspolitikk, ble satt foran en etablering. I tillegg hadde målene for forbruksforskningen endret seg underveis, og det hadde ytterligere bidratt til å forsinke saken. Når saken med jevne mellomrom ble tatt opp, ble den offer for sin forbindelse til kontroversielle temaer som økonomisk politikk og forholdet mellom kjønnene.

At det i 1970 omsider var mulig å få i stand denne satsingen, kan tolkes som et uttrykk for at forbruksforskningens var i ferd med å bli avpolitisert. Planøkonomidebatten var ikke lenger dominerende. Husarbeidet var blitt en mer nøytral kompetanse, ettersom likestillingen var blitt det dominerende kjønnspolitiske regimet. Likevel var ikke SIFV noen entydig løsning på problemene som hadde knyttet seg til forbruksforskningen. Opprettelsen ble et kompromiss, som alle forutgående beslutninger om forbruksforskningen. På den ene siden var nedleggelsen av Forsøksvirksomheten og Opplysningskontoret et uttrykk for en ny familiepolitikk, der myndighetene hadde tatt steget fra å tolke kvinner som representanter for forbrukerinteressene i kraft av sin

---

³¹⁶ Elsa Skjerven 14.04.1969, S.tid. s. 3074-3075.

³¹⁷ Sitert i Årsmelding Forbrukerrådet 1970, s. 20.

posisjon som husmødre, til en politikk der menn og kvinner delte ansvar for forbruk og lønnsarbeid. På samme tid tyder den fortsatte tilknytning til Stabekk på at husstelltradisjonen skulle videreføres.

Det er vanskelig å komme nærmere konkrete svar på hva som lå bak sammenslåingen uten at det kommer frem ytterligere dokumentasjon fra de konkrete prosessene. At meldingen ikke staket ut noen klar kurs, kan også tyde på at motivene for satsingen var uklare. Det neste kapittelet vil undersøke hva sammenslåingen førte med seg i praksis. Hva bestod opprettelsen av den nye institusjonen SIFV faktisk i? Fikk det betydning for institusjonene da Arbeiderpartiet gjenvant regjeringmakten og lanserte en helt ny linje for forbrukerpolitikken i 1971?

Sammenfatning

Tanken om at forbrukerne måtte beskyttes mot forskningsbasert markedsføring, stod sentralt i Arbeiderpartiets ambisjon om å satse på forbruksforskningen ved inngangen til 1960-tallet. Som en slags motvekt skulle forbruksforskningen skape balanse på markedsplassen, som var blitt den prioriterte arenaen i kampen for forbrukernes interesser, etter at strategien med å øve direkte innflytelse på selve produksjonen hadde blitt forlatt midt på 1950-tallet. Høyre delte ikke Arbeiderpartiets mål om å arbeide mot reklamen, men støttet satsingen på opplysning.

Innstilling om forbruksforskning ble lagt frem i 1960 og ledet til opprettelsen av Utvalg for forbruksforskning. Dette utvalget la seg selv ned i 1965 uten å ha utrettet særlig mye. Det hadde ikke lyktes medlemmene fra de representerte sektorene å komme frem til en felles forståelse av hva forbruksforskningen skulle omfatte. Nedleggelsen var et tydelig uttrykk for de ulike spenningene som knyttet seg til feltet. I andre halvdel av 1960-tallet fant det sted en rekke endringer i konteksten rundt spørsmålet om forbruksforskningen, som kan bidra til å forklare at opprettelsen av SIFV ble mulig i 1970. Likestilling ble det dominerende kjønnspolitiske regimet. Dette betydde at myndighetene knyttet nye mål til husstellforskningen, og at to institusjoner rettet mot den hjemmeværende husmoren var tydeligere ute av takt med den rådende politikken og voksende strømninger i samfunnet. Arbeiderpartiet og Høyre hadde fortsatt ulike syn på forbrukernes rolle i markedet, og dermed rekkevidden av de forbrukerpolitiske tiltakene, men planøkonomidebatten stod ikke like sentralt, og de borgerlige partiene satt med regjeringmakten. Den tverrpolitiske enigheten om behovet for en statlig institusjon for forbruksforskning må sees i sammenheng med at sammenlignende vareundersøkelser var blitt hovedsat-

singen innenfor denne forskningen, hvor formålet var objektiv vareopplysning rettet mot den individuelle forbruker. Når en bred enighet om opprettelsen av SIFV var mulig, skyldtes det også at verken departementet eller Stortinget sørget for noen avklaring i striden mellom de som ønsket fortsatt prioritering av husstell og de som ville ha en grunnleggende nyorientering i forbruksforskningen. Dermed ble de gamle spenningene med inn i den nye institusjonen, som i navnet tok et skritt vekk fra husstellet, men som i den fortsatte lokaliseringen på Stabekk beholdt de samme forbindelsene. Opprettelsen av SIFV i 1970 var et vesentlig administrativt gjennombrudd for forbruksforskningen, men mangelen på politiske avklaringer og den vedvarende tilknytningen til husstellet begrenset potensialet for nyorientering i den nye institusjonen.

5 Nyetablering og nyorientering?

1970 - 1983

---

1. januar 1970 begynte Statens institutt for forbruksforskning og vareundersøkelser (SIFV) sin virksomhet. Et institutt for forbruksforskning var etablert. Betydde det at konfliktene som knyttet seg til denne forskningen nå var løst? Dette kapitlet tar for seg perioden fra 1970 til innføringen av nye vedtekter for SIFV i 1984. Målet er fortsatt å studere forbruksforskningen, men på en mindre bredt anlagt måte enn i kapitlene fra 1939 til 1970. Hensikten er her å følge to hovedlinjer som hadde satt preg på feltet i flere tiår. Den ene er forbruksforskningens forhold til husstellet, den andre er debatten om statens rekkevidde på dette feltet.

Forbrukerpolitikk med nytt perspektiv

Da Arbeiderpartiet overtok regjeringsmakten i 1971, varslet det en utvidet og endret forbrukerpolitikk. Ifølge trontalen presenterte regjeringen en forbrukerpolitikk ”med et helt annet perspektiv og et helt annet omfang enn tidligere”.³¹⁸ Hva var dette nye og hva var bakgrunnen for at det ble ansett som nødvendig med en kursendring? I hovedsak var det et brudd med den ensidig produktorienterte politikken. Forbrukerspørsmålene ble gitt et bredere anslag, klart beslektet med strømningene som var synlige i Forbrukerrådet mot slutten av 1960-tallet.³¹⁹ Inger Louise Valle, statsråd for familie- og forbrukersaker i den nye regjeringen, formulerte det slik:

---

³¹⁸ Trygve Bratteli i Stortinget 18.10.1971- Rikets tilstand, Mappe 000.28 Regjeringens virksomhet 1968-69, boks 2, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

³¹⁹ Beskrevet i kapittel 4.

Med forbrukerpolitikk forstod en for ikke så lenge siden vareopplysning og vareinformasjon. Det var Forbrukerrapportens vareorienteringer og kjøleundersøkelser, varefakta på dynetrekk og laken og varedeklarasjoner på syltetøy og saft. Flere og flere erkjenner imidlertid i dag at forbrukerpolitikk har et langt videre perspektiv. Det er spørsmål om en politikk som skal vende og styre industrisamfunnets vare og tjenesteproduksjon i en retning som ikke bare fyller forbrukerens materielle behov, men også fremmer det enkelte menneskets psykiske og sosiale velbefinnende. (...) ³²⁰

Nyorienteringen må sees i sammenheng med nye forbrukerpolitiske utfordringer. En viktig faktor i den forbindelse var knyttet til gifte kvinners økende deltakelse i arbeidslivet. Toinntektsfamilien hadde gjort det mulig for den enkelte familie å øke sin levestandard, samtidig stilte den andre krav til organisering av familielivet.

Valle mente at familie- og forbrukerpolitikken gled over i hverandre. Forbrukerpolitikken tok utgangspunkt i husholdningenes situasjon, og det var et skjønsspørsmål om man ville kalle det ene eller det andre. ³²¹ Dette var ikke nytt. Tidligere hadde det også vært nære bånd mellom familie- og forbrukerpolitikken. Det nye var målsetningen for de politiske prioriteringene. I etterkrigsårene hadde forbrukerpolitikken i stor grad tatt utgangspunkt i og bygget opp under den mannlige forsørgermodellen. Kvinner i rollen som husmødre ble gjort til utgangspunkt for de forbrukerpolitiske satsingene. Gjennom offentlige utvalg og organer ble de også gitt medbestemmelse i kraft av sin rolle som forbrukere. Nå tok forbrukerpolitikken utgangspunkt i toinntektsfamilien. I denne modellen delte menn og kvinner rollene som arbeidstakere og forbrukere.

Innenfor rammen av den nye politikken ville Valle forene forbruks- og likestillingsspørsmål. Under trontaledebatten i 1971 uttalte hun at å medvirke til likestilling var en sentral forbrukerpolitisk oppgave. ³²² Likestillingstiltak var en forutsetning for utformingen av en forbrukerpolitikk med utgangspunkt i toinntektsfamilien. Barnehager og rasjonalisering av husarbeidet var ikke bare sosialpolitikk, men forbrukerpolitikk. Ved flere anledninger satte Valle spørsmålsteget ved den store satsingen og de høye standardene som ble satt for hu-

³²⁰ Inger Louise Valle, Trontaledebatten, 18.10.1971, Mappe 000.28, boks 2, Katalog 1292/10, Riksarkivet.

³²¹ Foredrag av Valle, på konferanse arrangert av Likelønnsrådet, 15-17. november 1971, mappe 000.34 Statsråden 1964-72, boks 4, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

³²² Trontaledebatten, 18.10.1971, Mappe 000.28, boks 2, katalog 1292/10, Riksarkivet.

sarbeidet.³²³ Det underbygget en modell der kvinnen var hjemme, mens mannen var i arbeid. Valle mente en slik arbeidsdeling ikke lenger hadde en funksjon i et moderne forbrukersamfunn, oppgavene i hjemmet var egentlig ikke store nok. I et foredrag i 1971 spurte hun om det ikke hadde utviklet seg krav til rengjøring, stell av klær og matlaging som var mer begrunnet i å skaffe beskjefteigelse for husmoren, enn egentlig å være av noen verdi for familiens øvrige medlemmer.³²⁴

Selv om tonen var spørrende, var ikke Valles uttalelser til å misforstå. Hun mer enn antydte at kunnskap om husarbeidet hadde utspilt sin rolle som politisk satsingsområde. Likevel var hun oppmerksom på å ikke støte fra seg velgere ved å nedvurdere det arbeidet som hadde blitt, og fortsatt ble gjort, i hjemmet. Det ville føre for langt innenfor rammene av denne rapporten å undersøke i hvilken grad Valle på dette tidspunktet hadde resten av partiet med seg. Det som likevel er klart, er at et skifte av politikk kom til uttrykk i de offentlige beslutningene. Begynnelsen av 1970-årene ble slutten for en rekke av de statlige husstelltableringene. Husarbeid som kunnskapsfelt ble definert ut. Statens forsøksvirksomhet i husstell og Statens opplysningskontor i husstell ble gjort om til SIFV. Husmorskolene forsvant som selvstendig skoleslag.³²⁵ Statens veiledningstjeneste i husstell gikk inn som en del av Forbrukerrådet. Dette var etableringer som hadde vært sentrale i forbrukerpolitikken. En stor del av deres virksomhet hadde handlet om husmorens rolle som forbruker, mens forbrukerpolitikken nå ble koblet med likestillingspolitikken.

Uten at det alene kan tilskrives den kursendringen Arbeiderpartiet varslet, skulle 1970-tallet vise seg å bli tiåret for de store administrative endringene i forbrukersektoren. Etter opprettelsen av SIFV fulgte en rekke omorganiseringer og nyetableringer. Først ble Varefakta-komiteen omorganisert og knyttet nærmere staten. Deretter ble Departementet for familie- og forbrukersaker lagt ned i 1972, og de fleste oppgavene overført til det nye Forbruker- og administrasjonsdepartementet.³²⁶ Opprettelsen av Forbruker- og administrasjonsdepartementet kan tolkes som nok et uttrykk for at vekten ble lagt på markedet, fremfor den kobling mellom husstell og forbruk som Departementet for familie- og forbrukersaker hadde representert. Lovgivning ble også en viktig faktor i dette tiåret. I 1972 kom Markedsloven, og i kjølvannet av den fulgte to nye etableringer: Forbrukerombudsmannen og Markedsrådet. Disse in-

---

³²³ Se mappe 00.34 Statsråden 1964-72, boks 4, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

³²⁴ Pressemelding 15.11.1971, mappe 008.1 Info til presse og kringkasting, eske 10, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

³²⁵ Lov om videregående skole (1974), se Fuglerud 1980, s. 145.

³²⁶ En del oppgaver ble også overført til Kirke- og undervisningsdepartementet.

stansene markerte et skifte i forbrukerpolitikken som Eivind Stø har beskrevet som at regulering av markedet kom i tillegg til opplysning om markedet.³²⁷

Den forandringen som gav tydeligst uttrykk for en større endring i forbruker-sektoren, var omorganiseringen av Forbrukerrådet. Fra 1973 ble et landsmøte gjort til rådets øverste myndighet. Hele 16 organisasjoner, mot tidligere 7, fikk rett til å sende til sammen 20 delegater til landsmøtet. I tillegg fikk fylkene en representant hver, Forbruker- og administrasjonsdepartementet åtte representanter, mens de ansatte i Forbrukerrådet fikk rett til å oppnevne fire. Til sammen fikk landsmøtet 51 delegater med stemmerett.³²⁸ Forbrukerrådets åtte medlemmer ble valgt av Landsmøtet. Denne omorganiseringen betydde at Forbrukerrådet fikk en bredere interesserepresentasjon. Det svekket samtidig kvinneorganisasjonenes dominans, og dermed det formelle uttrykket for kvinner som representanter for forbrukerinteressene i statsforvaltningen. Opprettelsen av SIFV kan tolkes som et uttrykk for tilsvarende utvikling.

Forbruksforskning, nok en gang

I trontaledebatten i 1971 lanserte Valle utbyggingen av forbruksforskningen som en hovedbetingelse for fremtidens forbrukerpolitikk. Hun gjorde det klart at det var et område regjeringen ville satse på. Det var ikke første gang en satsing på forbruksforskningen hadde blitt lovet. Denne gangen ble det raskt klart at det lå vilje til handling bak løftet. Det ble opprettet et nytt kapittel i Forbruker- og administrasjonsdepartementets budsjett, til forskning på forbruker- og familiesaker. Bevilgningen på en halv million kroner var uttrykk for at forskningen nå ble prioritert, også i praksis. Ved å formidle pengene gjennom departementet ville det være mulig å styre forskningen politisk. Nettopp dette hadde vært et kjernepunkt i konflikten mellom Arbeiderpartiet og de borgerlige partiene i synet på organiseringen av forbruksforskningen. De borgerlige partiene ønsket mindre offentlig innblanding, og de kritiserte Arbeiderpartiet

---

³²⁷ Stø 1979, s. 28. Eivind Stø er i dag forskningssjef ved SIFO.

³²⁸ Ensliges Landsforbund 1, Landsorganisasjonen 3, Nasjonalforeningen for folkehelsen 1, Norges Bondekvinnelag 1, Norges Fiskarlags Kvinnegruppe, Norges Handikapforbund 1, Norges Husmorforbund 1, Norges Idrettsforbund 1, Norges Kooperative Landsforening 1, Norges Leieboerforbund 1, Norges Naturvernforbund 1, Norsk Bonde- og Småbrukarlags Kvinnegruppe 1, Norsk Lærerlag 1, Norsk Pensjonistforbund 1, Norske Kvinners Nasjonalråd 2, Statens Ungdomsråd 2, Alle fylker 1 delegat hver, Forbruker- og administrasjonsdepartementet 8, Forbrukerrådets sekretariat 2, Forbruker- og heimstellkontorene i fylkene 2.

for å legge føringer på forskningen, og for å bruke den som et politisk styringsredskap.

Det ble tydelig at Arbeiderpartiet og de borgerlige partiene fortsatt stod mot hverandre i synet på statens rolle i forhold til forskning som berørte forbrukerne, da forslaget om et merkantilt forskningsfond ble diskutert i Stortinget samme år.³²⁹ Det merkantile fondet skulle være et tiltak til støtte for handelsstanden. Handelsdepartementet hadde satt ned en komité, som argumenterte for at et slikt fond var nødvendig ved å vise til at stadig hyppigere lansering av nye produkter og modeller gav varenes "image" større betydning for salget. Komiteen mente det hadde gjort kunnskap fra sosiologer, psykologer og markedsføringsfolk nødvendig for handelsstanden i markedsføringen.³³⁰ Innad i komiteen var man forberedt på reaksjoner fra "ytterste venstre", ettersom initiativet ble tatt av handelsstanden, og forslaget hadde blitt frontet av en borgerlig regjering.³³¹ Ganske riktig møtte forslaget motstand. Forbrukerrådet og Norsk Studentunion gikk ut mot opprettelsen. De fryktet at forskningen ville bli brukt til å lure og utnytte forbrukerne. Da fondsforslaget skulle behandles i Stortinget, hadde den borgerlige regjeringen blitt skiftet ut med en Arbeiderparti-regjering. Venstresiden i Arbeiderpartiet var bekymret for at handelsnæringen skulle bruke denne forskningen til å "manipulere" forbrukerne. De var også skeptiske til selve fondsløsningen, ettersom det ville gi mindre mulighet for politisk innflytelse. Arbeiderpartiet gikk inn for forslaget etter å ha styrket forbrukerinteressenes plass i det foreslåtte fondet.³³² I denne sammenheng er det mest interessante ved fondet de reaksjonene som ble skapt i Stortinget.

Under stortingsdebatten om fondet kom det til uttrykk et veldig engasjement for forbruksforskning. Fondet ble oppfattet som en motsats til forbruksforskningen, og mange av innleggene handlet mer om behovet for å satse på for-

---

³²⁹ I 1966 hadde Norges Handelstandsforbund henvendt seg til regjeringen og lagt frem behovet for forskning som kunne komme varehandelen til gode. Argumentet var at industrien hadde fått store bevilgninger til forskning, mens bevilgningene til handelsstanden var små. Først da Kåre Willoch engasjerte seg i saken, begynte ting å skje, og i 1969 oppnevnte Handelsdepartementet en utredningskomité. For mer, se Emblem 1998.

³³⁰ Referert i Betenkning om forskningsområder og organisering av forskning på familie- og forbruksforskningssektoren, 26.10.1971, mappe 441.0, Forskning generelt 1971-1972, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

³³¹ Brev fra Holbæk-Hansen til Dep. For familie- og forbrukersaker, 06.08.1970, mappe 011.4, eske 11, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

³³² Emblem 1998.

bruksforskning enn om det merkantile forskningsfondet. Gunnar Skaug fra Arbeiderpartiet oppsummerte det slik:

Det er etter hvert blitt mange som med rette hevder at forbruksforskningen alt for lenge har fått en stemoderlig plass i bildet. Forbruksforskning er i virkeligheten et sørgelig forsømt område her i landet, og det ligger foreløpig et enormt område åpent for forskning her.³³³

Fondet for markeds- og distribusjonsforskning ble vedtatt opprettet, samtidig som det var klart at oppslutningen var stor omkring en satsing på forbruksforskningen. Valles bevilgning på en halv million kroner til forbruksforskningen samme år viste at en satsing nå var i ferd med å komme på plass. Da kunne man antatt at bevilgningen til forbruksforskningen var tiltenkt det nyooprettede SIFV, men slik var det ikke. Bevilgningen ble ikke øremerket SIFV på noen måte. En konsekvens av dette var det at forbruksforskning ble drevet flere steder, uten at det vokste frem et samlet fagmiljø. SIFV representerte i første omgang ingen løsning for forbruksforskningen.

Venting og videreføring

Svært lite skjedde de første årene etter opprettelsen av SIFV. Det ble ikke utarbeidet noen formålsparagraf eller retningslinjer for det nye instituttet. SIFV fikk ikke den økningen i vitenskapelig personell som stortingsmeldingen hadde foreslått, og planene om et nytt bygg ble ikke realisert. Virksomheten slik den hadde blitt drevet før sammenslåingen, ble i all hovedsak videreført. Det ble mer et skifte av navn enn noe annet. Som vi har sett, er det likevel klart at selve navneendringen var et uttrykk for at de verdiene husstellinstitusjonene representerte, var i ferd med å tape terreng. Fremming av husmorens kompetanse stod ikke på Valles agenda. Like fullt fortsatte de ansatte med sine tidligere oppgaver i bygget til Statens lærerinneskole på Stabekk.

Valle hadde ikke lagt skjul på at bak bevilgningene til forbruksforskningen lå det ambisjoner på likestillingsområdet. I en pressemelding kunne hun fortelle at bevilgningene særlig var gitt med tanke på å få frem prosjekter som kartla husholdningenes situasjon og kvinners stilling.³³⁴ Arbeidspresset i ”den nye husmorrollen” skulle kartlegges. Fra Sverige kom det rapporter som tydet på

---

³³³ Gunnar Skaug 19.04.197, S.tid. s. 2451-2468.

³³⁴ Pressemelding 13.03.1972, mappe 008.1, eske 10, katalog 1292/10 Riksarkivet.

at alt ikke var som det burde. Rapportene viste at ”den nye husmorrollen”, som bestod i en kombinasjon av den tradisjonelle husmoraktiviteten og yrkesaktivitet, førte til stress for mange kvinner. Ettersom familiene ble vant med en høyere levestandard når de hadde to inntekter, ville det være vanskelig å løse dette problemet ved å unnvære tilleggsinntekten. Løsningen syntes å ligge i at også mannen deltok fullt ut i hjemmearbeidet, slo man fast i departementet. Om ikke noe ble gjort, kunne det føre til et stort omfang av slitasjesykdommer blant kvinner. Særlig ble de psykiske belastningene ved dobbeltarbeidet trukket frem.³³⁵

Selv om SIFV hadde stor kompetanse på husarbeid, ser det ikke ut som om Valle anså en husstellrasjonaliserende satsing der som et selvsagt virkemiddel. Det kan ha skyldtes husstellekspertisens fortsatt sterke stilling, som bidrog til en videreføring av profesjonaliseringslinjen ved SIFV.

Tross flere endringer i SIFVs administrasjon og ledelse, ble ikke husstelletts posisjon reelt utfordret. I 1973 gikk Bergliot Qviller Werenskiold av som direktør, etter å ha ledet Forsøksvirksomheten siden den ble opprettet før krigen. Den nye direktøren ble sivilingeniøren Elsa Blegen.³³⁶ Samme år fikk SIFV eget styre. Det bestod av fem medlemmer og ble ledet av Kaare Norum. Han ble valgt som styreleder på bakgrunn av sin tilknytning til ernæringsfeltet, som professor ved Ernæringsinstituttet ved Universitetet i Oslo. Ernæring var et område som hadde stått sentralt ved husstellinstitusjonene fra opprettelsen. Leif Holbæk-Hansen, professor ved Norges Handelshøyskole, hadde blitt spurt om å ta formannsvervet i 1970. Han takket nei, fordi han hadde sittet i komiteen som arbeidet med forslaget om Fondet for markeds- og distribusjonsforskning. Han var redd det kunne oppfattes som en interessesammenblanding å sitte i styret for en institusjon for forbruksforskning.³³⁷ Anton Skulberg, stortingsrepresentant for Senterpartiet med bakgrunn fra næringsmiddelforskning, sa seg deretter villig til å ta formannsvervet.³³⁸ Regjerings-skiftet i 1971 kom i veien, og saken ble utsatt. Forsøkene på å finne en formann ble ikke tatt opp igjen før i 1973. Fra mars 1974 ble instituttets navn

---

³³⁵ Betenkning om forskningsområder og organisering av forskning på familie- og forbrukerforskningssektoren, mappe 441.0, Forskning generelt 1971-1972, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

³³⁶ Elsa Blegen hadde vært ansatt ved Forsøksvirksomheten fra 1965.

³³⁷ Brev fra Leif Holbæk-Hansen til Departementet for familie- og forbrukersaker, 06.08.1970, mappe 011.4, eske 11, serie 1, katalog 1292/10, Riksarkivet.

³³⁸ Notat om SIFVs styre, 16.03.1973, mappe 011.4, eske 11, 1292/10 Riksarkivet.

forkortet til Statens institutt for forbruksforskning (SIFO). Bak navneendringen lå det ikke mer enn et ønske om en forenkling av navnet.³³⁹

På dette tidspunktet var det fortsatt ingen klar felles oppfattelse av forbruksforskningens tema og formål. Til tross for vedtekter og eget styre representerte fortsatt ikke SIFO noe svar på forbruksforskningens mange spørsmål. Departementet møtte det uavklarte på samme måte som de hadde gjort gjentatte ganger tidligere: Det ble satt ned en arbeidsgruppe. Denne gruppen skulle drøfte prinsipielle synspunkter innenfor forbrukersektoren generelt og forbruksforskningen spesielt. Gruppen ble satt sammen av representanter fra Forbruker- og administrasjonsdepartementet, SIFO, Varefakta-komiteen og Forbrukerrådet. I 1974 la den frem resultatene av arbeidet i form av *Program for forbruksforskning*. Den samfunnsvitenskapelige forbruksforskningen ble viet stor plass i programmet. Det ble gjort til et sentralt punkt at teknisk-naturvitenskapelig forskning på varekvalitet måtte suppleres med satsing på sosiologi, psykologi og økonomi. Samtidig måtte forskningens fokus utvides fra den enkelte husholdning til å omfatte de større samfunnsspørsmål og sees i en global ramme. Innflytelsen fra den utvidede forbrukerpolitikken, som blant andre Valle hadde gått inn for, var tydelig. Forskningen ble knyttet til verdens ressursfordeling, miljø og likestilling. I 1950- og størstedelen av 1960-årene hadde forbruksforskningen vært basert på en politikk hvor økt produksjon var et gode. Da hadde varenes kvalitet vært det sentrale spørsmålet. Motreaksjonene mot vekst- og forbrukersamfunnet kom til syne der programmet fra 1974 hevdet at ”en uhemmet vekst i produksjon og konsum i mange tilfeller har hatt negativ effekt på forbrukernes fysiske, psykiske og sosiale velbefinnende”.³⁴⁰

Til tross for oppmerksomheten rundt behovet for den samfunnsvitenskapelige forbruksforskningen, ble det ikke satset på dette området ved SIFO.³⁴¹ Det var flere årsaker til dette. Manglende ressurser satte en stopper for de nye ansettelsene som ville vært nødvendige. Samtidig arbeidet krefter i husstellmiljøet aktivt mot at det skulle drives samfunnsvitenskapelig forbruksforskning ved instituttet. Dette kommer blant annet til uttrykk så sent som på begynnelsen av 1980-tallet, da styret ved høgskolen på Stabekk argumenterte overfor departementet for at disse oppgavene burde utføres ved andre forskningsinstitusjoner. Det ble begrunnet med at man måtte prioritere de knappe ressursene slik

---

³³⁹ Det nye navnet vil brukes i resten av rapporten.

³⁴⁰ Program for forbruksforskning, avgitt 22.11.1974, trykt i St.meld. nr.38 (1975-76), s. 175.

³⁴¹ Det ble ansatt en forsker med samfunnsvitenskapelig bakgrunn i 1972 og senere kom nok en stilling, men satsingen ble ikke fulgt opp.

at fagkompetansen på husstell ikke ble utvannet.³⁴² Ved instituttet var det mange som hadde bakgrunn fra dette feltet og dermed interesse av et slikt argument.

Et veiskille?

Arbeiderparti-regjeringen fremmet i 1977 forslag om å slå sammen de fire forbrukerinstitusjonene, SIFO, Forbrukerrådet, Varefaktakomiteen og Forbrukerombudet til ett organ.³⁴³ Forslaget vakte sterk motstand på instituttet. På et seminar om omorganiseringen av forbrukerarbeidet i Norge i 1977, hevdet Kaare Norum at man stod ved et veiskille. Nå måtte man bestemme seg. Skulle man ha en offentlig støttet forbruksforskning, eller skulle man det ikke?³⁴⁴ Var det virkelig et realistisk alternativ å gi opp den offentlige forbruksforskningen? Antagelig ikke. Norums utsagn må tolkes som en spissformulering for å fremme instituttets interesse. Aldri tidligere hadde den politiske interessen og oppmerksomheten rundt behovet for en slik type forskning vært tydeligere. Spørsmålet var heller om den instituttformen som hadde blitt valgt i form av SIFO, burde videreføres.

Ved SIFO ble rollesammenblanding mellom instituttets forskningsoppgave og Forbrukerrådets interessefunksjon brukt som argument mot en sammenslåing. Det borgerlige flertallet på Stortinget gikk imot med samme begrunnelse. Departementet arbeidet videre med planene om sammenslåing og sendte et nytt forslag ut på høring. Etter høringsrunden la regjeringen i 1981 et revidert forslag frem for Stortinget, med anbefaling om å etablere to institusjoner.³⁴⁵ Forbrukerombudet skulle beholdes som egen institusjon. De tre andre institusjonene skulle slås sammen til et nytt organ under navnet Forbrukerrådet. Inspirasjonen ble hentet fra Sverige, hvor Statens konsumentråd, Varudeklarationsnämnden og Statens institut för konsumentfrågor i 1973 hadde blitt slått sammen til Konsumentverket.

De borgerlige partiene sa igjen nei til sammenslåing. Lå det mer enn en bekymring for rollesammenblanding bak motstanden? Den kan tolkes som et uttrykk for en generell misnøye med det offentlige forbrukerapparatet. De uli-

---

³⁴² Brev referert i St.prp.nr.80 (1982-83), s. 29.

³⁴³ St.meld.nr.44 (1977-78)

³⁴⁴ Innlegg ved seminar om omorganisering av forbrukerarbeidet i Norge 15.03.1977, ved Kaare Norum, mappe foredrag 1970-1970, eske 18.5 Foredrag, kongresser og seminarer, SIFOs arkiv.

³⁴⁵ St.meld. nr.63 (1980-81).

ke forbrukerorganene var i hovedsak etablert etter Arbeiderpartiets initiativ. De borgerlige partiene ønsket å styre forbrukerpolitikken i en annen retning. Det handlet om hvor mye staten skulle styre. Spenningen mellom det frie marked og statlige reguleringer hadde fulgt området siden etableringene på 1950-tallet. Arbeiderpartiets tidligste ambisjoner om statlig styrt produksjon hadde ikke blitt gjennomført i særlig utstrekning. Forbrukerpolitikken hadde i hovedsak dreid seg om opplysning, en linje også de borgerlige partiene hadde kunnet støtte. Ideelt sett ønsket de borgerlige partiene likevel mindre offentlig innblanding. Det bekreftet de under behandlingen av Arbeiderparti-regjeringens stortingsmelding om forbrukerpolitikken våren 1981. Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet fremmet forslag om å utrede muligheten for å gjøre om Forbrukerrådet til et uavhengig organ, i tilknytning til en forbrukerbevegelse basert på medlemskap.³⁴⁶

Regjeringsskiftet i 1981 kom i veien for gjennomføring av Arbeiderpartiets forslag. Det gav de borgerlige partiene, i første omgang Høyre, mulighet til å sette sitt preg på forbrukerpolitikken og forbruksforskningen.

Høyrepolitikk og forbruksforskning

Kåre Willoch og Høyre overtok regjeringsmakten i oktober 1981, med friere konkurranse og en redusert statlig rolle i økonomien som sentrale politiske mål.³⁴⁷ Regjeringen gikk inn for å effektivisere og rasjonalisere offentlig sektor, inkludert forbrukerfeltet, som skulle avgrensnes i forhold til andre politikk-områder. Fokus skulle legges på kjøpsbeslutninger i markedet og publikumsvennlighet i det offentlige, ikke på u-landsproblematikk og miljø. Den nye ministeren for Forbruker- og administrasjonsdepartementet, Astrid Gjertsen, hadde markert seg som en sentral skikkelse i debatten om norsk forbrukerpolitikk både som stortingspolitiker og tidligere som medlem av Forbrukerrådets styre.

Starten på 1980-tallet ble preget av høy temperatur i diskusjonen om forbrukerpolitikken, igjen med statens rolle som stridens kjerne. Arbeiderpartiet beskrev Høyres forbrukerpolitikk som en rasering og et forsøk på å rive ned det som var bygget opp siden krigen, ved at markedskreftene og næringslivet

---

³⁴⁶ Forbrukerpolitikken, utredning av arbeidsgruppe oppnevnt av FAD, avgitt september 1982.

³⁴⁷ For to ulike tolkninger av regjeringsskiftets betydning og innhold, se Berge Furre *Norsk historie 1905-1990* (1992) og Francis Sejersted "Norge under Willoch" i artikkel-samlingen *Norsk idyll* (2000).

skulle få råde. Høyre på sin side beskyldte Arbeiderpartiet for å ha drevet en politikk basert på barnepikementalitet og formynderskap.

Den 9. februar 1982 satte Astrid Gjertsen ned en arbeidsgruppe for å se nærmere på forbrukersektoren. Nok en gang skulle feltet utredes. Det skulle vise seg at forbruksforskningen ble et av områdene gruppen foreslo de største endringer for. Lederen for arbeidsgruppen var statssekretær og tidligere banksjef Halvor Stenstadvold. I tillegg bestod gruppen av Egil Bakke, direktør i Norges Industriforbund og høyesterettsadvokat Else Bugge Fougner.

Da forbrukersektoren var tema i Stortinget våren 1982, gikk representanter fra Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti hardt ut mot arbeidsgruppen. En ting var at det hadde tatt fire måneder fra Regjeringen tiltrådte til gruppa ble utnevnt. En annen ting var sammensetningen gruppa hadde fått. Stein Ørnhøi fra Sosialistisk Venstreparti påpekte at ingen fra forbrukerinstitutionene var representert. Mest kritikkverdig mente han likevel det var at Egil Bakke satt i utvalget: "(...) hvorfor i all verden er så Industriforbundets mest innsiktløse person når det gjelder forbrukerspørsmål plassert i utvalget? Hvorfor har en oppnevnt Egil Bakke?" Videre spekulerte han i hvem det var meningen at Bakke representerte. "Er det Industriforbundet som er representert i utvalget, eller er det Bakkes personlige mangel på innsikt? Eller er det kanskje av alt i verden Arbeiderpartiet som er ment representert gjennom Egil Bakke. Bakke – og her kommer jeg til dette med hans mangel på innsikt – er nemlig den som offentlig har forelått Forbrukerrådet nedlagt."³⁴⁸

I bladet *Økonomisk Rapport* hadde Bakke i 1980 argumentert for å legge ned Forbrukerrådet i sin daværende form. Han ønsket heller en forbrukerbevegelse basert på individuelt medlemskap. *Forbrukerrapporten* plasserte han på grunnlag av dette som del av et "felttog mot dem som hadde satt seg som mål å bevare forbrukernes interesser".³⁴⁹ Når det gjaldt partitilknytning, hadde Bakke gjort sitt medlemskap i Arbeiderpartiet kjent, men det var flere enn Ørnhøi som mente at han som leder for den økonomisk-politiske avdelingen i Norges Industriforbund hadde gjort lite som vitnet om sosialdemokratiske sympatier. Han var blitt kjent for å handle ut fra en sterk tro på verdien av fri konkurranse og at markedskreftene måtte tas i bruk som et ledd i styringen av samfunnet.³⁵⁰ En rekke representanter fra opposisjonen mer enn antydte at sammensetningen av arbeidsgruppa viste at Gjertsen hadde vært mer opptatt

---

³⁴⁸ Stein Ørnhøi 28.04.1982, S.tid. s. 3084.

³⁴⁹ *Forbrukerrapporten* nr 10, 1980.

³⁵⁰ Ustvedt 1991, s. 134-135.

av hensynet til næringslivet enn til forbrukerne.³⁵¹ Ørnhøi tolket nedsettelsen av gruppen som et "[konkret] utslag av Høyres mangeårige uvilje mot forbrukerinstitutionene."³⁵²

Astrid Gjertsen på sin side hevdet at det ikke kunne forbause noen at Regjeringen ønsket å gjennomføre en organisering av forbrukerinstitutionene basert på de borgerlige partiers syn. Gruppens sammensetningen hang sammen med at det ikke skulle være et offentlig utredningsutvalg, men en intern arbeidsgruppe, forklarte hun. Den ble ledet av statssekretæren, mens de to andre medlemmene ikke satt der som representanter for andre, men "i kraft av egen person og god kjennskap til offentlig politikk og offentlig forvaltning."³⁵³ Hensikten med gruppens arbeid var å komme frem til en effektiv forbrukerpolitikk, basert på en "rasjonell utnyttelse" av midlene som ble satt inn på arbeidsfeltet.

I september 1982 avga Stenstadvold-utvalget sin rapport.³⁵⁴ Når det gjaldt forbruksforskningen, hadde gruppen endret oppfatning underveis. I utgangspunktet var holdningen at SIFO skulle beholdes som en selvstendig institusjon, uten å inngå i et utbygget Forbrukerråd, slik Arbeiderpartiet hadde gått inn for. Isteden foreslo rapporten en gradvis omdisponering av forbruksforskningen til oppdragsforskning, og åpnet for muligheten av en gradvis nedleggelse av SIFO. Dette ble begrunnet med at instituttet ikke hadde tilpasset seg endrede samfunnsforhold som kvinners yrkesdeltagelse og nye forbruksmønstre. Dessuten dekket SIFO kun i beskjeden grad den samfunnsvitenskaplige forskningen. Instituttet bandt store deler av midlene til forbruksforskning, mens det bare dekket en liten del av feltet. Ved å organisere forbruksforskningen gjennom oppdragsforskning, ønsket Stenstadvold-utvalget å oppnå større fleksibilitet. Utvalget foreslo å koordinere forskningsmidlene via et samarbeidsorgan mellom FAD og Forbrukerrådet.³⁵⁵

Rapporten ble raskt kritisert av opposisjonen for å ta mer hensyn til marked og handelsnæring enn til forbrukerinteresser. Det var også mye i den som lå nært en omfattende fellesuttalelse om forbrukerpolitikken som Norges Handelsstands Forbund, Norges Industriforbund og Norges Markedsforbund

---

³⁵¹ F.eks Arne Nilsen fra Arbeiderpartiet 28.04.1982, S.tid. s. 3090.

³⁵² Stein Ørnhøi 28.04.1982, S. tid. s. 3084.

³⁵³ Astrid Gjertsen 28.04.1982, S.tid. 3092-3093.

³⁵⁴ Forbrukerpolitikken, utredning av arbeidsgruppe oppnevnt av FAD, avgitt september 1982.

³⁵⁵ Forbrukerpolitikken, utredning av arbeidsgruppe oppnevnt av FAD, avgitt september 1982.

sammen hadde sendt til Forbruker- og administrasjonsdepartementet i april 1982. Der ble det blant annet argumentert for å legge ned SIFO og å overføre oppgavene til andre forskningsinstitusjoner.³⁵⁶ Også på andre punkter lå Stenstadvold-rapporten nær handels- og næringslivsorganisasjonenes ønsker. Når det gjaldt Forbrukerrådet, foreslo ikke bare utvalget å åpne for individuelt medlemskap, men også for å gi næringsorganisasjonene representasjon i rådet.

For de ansatte ved SIFO var forslagene dramatiske. Opplevelsen kan ikke ha blitt mindre truende av at rapporten ble lagt frem på en pressekonferanse uten at ledelsen eller de ansattes representanter var informert om innholdet på forhånd. Dermed ble flere først gjort kjent med forslaget om å legge ned SIFO gjennom pressen. Reaksjonene ble sterke. De ansatte mobiliserte i mot nedleggelse og bad om et møte med Stenstadvold.³⁵⁷

Torsdag 28.oktober 1982 stilte Stenstadvold på SIFO, for å klargjøre institusjonens videre skjebne. Han innledet med å understreke at FAD enda ikke hadde tatt noe standpunkt i saken, og at det han ville si representerte arbeidsgruppens syn. Han forsikret dessuten at SIFO under enhver omstendighet ville bestå i lang tid fremover. Gruppen hadde ikke sett for seg noen umiddelbar avvikling av institusjonen eller forskningsmiljøet. Flere av de ansatte mente dette var en mildere versjon en det som hadde kommet frem i media, og spurte om han ikke hadde gått hardere ut muntlig og til pressen. Til dette svarte Stenstadvold noe unnvikende at han ikke hadde ment å gjøre det, men at man kunne oppfatte ting forskjellig. Det var dessuten vanskelig å alltid uttrykke seg helt korrekt. Kanskje hadde han brukt uheldige uttrykk og vendinger. Når det gjaldt spørsmål rundt offentliggjøringen av rapporten, ville han derimot ikke ta kritikk. Gruppen hadde gjort så godt den kunne. Det var i praksis bortimot umulig å orientere alle som ville bli berørt ved offentliggjøring av slike saker, hevdet han

Selv om det ikke ville komme til en umiddelbar nedleggelse var situasjonen fortsatt usikker for de ansatte. De krevde et konkret tidsperspektiv for en eventuell nedleggelse. Ville det ta fem, to, eller mange år? Dette ville ikke Stenstadvold svare på, da han mente det kun ville bli spekulasjoner.

---

³⁵⁶ Kursending i forbrukerpolitikken, brev om uttalelse av 05.05.1982, fra Industrieforbundets servicekontor ved Karl Evang, mappe 82/5 (x-ordinært møte)- oppfølging, boks 02.022 SIFOs styremøter 1982-1983, SIFOs arkiv.

³⁵⁷ Protokoll fra ekstraordinært styremøte for SIFO, onsdag 20.10.1982, mappe 82/5, boks 02.022 styremøter 1982-83, SIFOs arkiv.

Helga Kringlebotn Emanuelsen, direktør ved SIFO fra 1979, pekte på at nettopp usikkerheten som i flere år hadde knyttet seg til institusjonens fremtid virket nedbrytende. Det var over fem år siden Arbeiderpartiet hadde presentert det første forslaget til omorganisering av forbrukerorganene, og saken hadde rullet siden. Det var grenser for hvor lenge forskere vil være med på nye skisser, forslag og planer uten å vite om de ville bli gjennomført. Det opplevdes som en "hengemyr" og et "Sisyfos-arbeid", mente hun. At de ansatte i tillegg hadde ventet på nye lokaler siden 1960-årene, hadde gjort det vanskelig å oppfylle kravene fra departement og Storting.

Stenstadvold svarte at han forstod dette problemet, og ville arbeide for å forene effektivitet og forandring. Behovet for endring begrunnet han med at nye tema og områder hadde fått liten innflytelse ved institusjonen, som fortsatt var sterkt husholdningsorientert. Dette hadde gått ut over satsingen på andre områder, som samfunnsvitenskapelig forskning. Denne ensidigheten hadde blitt forsterket ved at samspillet med andre institusjoner var begrenset, mente Stenstadvold.

Helga Kringlebotn Emanuelsen ville ikke gå med på at SIFO hadde forsømt sitt arbeidsfelt. Ifølge henne var samfunnsvitenskapelig forskning rett og slett ikke innenfor SIFOs område. Hun hevdet at stortingsbehandlingen hadde gjort dette klart, og viste til stortingsmeldingen fra 1969. I følge denne meldingen, som lå til grunn for opprettelsen av SIVF, skulle ikke instituttet drive med sosiologisk-økonomisk forskning, argumenterte hun. SIFO hadde likevel hatt en konsulent på området, men det var tross for at det ikke var stillinger til dette. Når det gjaldt samarbeid med andre, mente hun det hadde vært på plass hele tiden. Om Stenstadvold ikke var klar over dette, kunne det være et uttrykk for at arbeidsgruppen hadde vært for lukket.

Kringlebotn argumenterte mot nedleggelse ved å fokusere på de negative konsekvensene det ville få for "arbeidsplassene i hjemmet". Dette må ses i sammenheng med hennes bakgrunn. Kringlebotn var utdannet husstellærerinne og hadde vært ansatt ved Statens forsøksvirksomhet i husstell siden før 2. verdenskrig. Hennes syn på institusjonens område ser ut til i stor grad å ha vært formet av dette. Hun fokuserte på forbruksforskningens forbindelse til husarbeidet, og viste til hjemmets viktige rolle i krisetider. Videre understreket hun at instituttet ivaretok forbrukernes interesser og at industrien og næringsorganisasjonene ikke tok disse alvorlig. Til dette svarte Stenstadvold at dette var mulig også for andre, og at det ble vanskelig om man forutsatte at det var utenkelig at andre enn eget miljø kunne tenke ut fra forbrukerinteresser. Stenstadvold mente det ville bli viktig å gi bevilgninger som fikk i gang tverr-

faglige og tverrinstitusjonelle prosjekter.³⁵⁸ Innholdet i meningsutvekslingen på møte illustrerte svært ulike syn på hvordan den videre satsingen på forbruksforskning skulle foregå.

”Røre i forbrukerkretser”?

Temperaturen i den forbrukerpolitiske debatten steg da Stenstadvold la frem sin rapport. Den møtte så sterk kritikk at Gjertsen i en pressemelding gikk ut og tilbakeviste at regjeringen førte en politikk som gikk imot forbrukerhensynene.³⁵⁹ Skepsisen til regjeringens varsel om en ny forbrukerpolitikk var særlig stor i det statlige forbruckerapparatet. Betegnende var det derfor at *Forbrukerrapporten* trykket et fem siders intervju med statsråden, med tittelen ”Skal forbrukerpolitikken raseres, statsråd Gjertsen?”³⁶⁰ I intervjuet understreket statsråden at det ikke var snakk om rasering, men en annen forbrukerpolitikk, mer i overensstemmelse med tiårene man gikk inn i. Ettersom Stenstadvold-utvalgets rapport skulle ut på høring, ville hun ikke gå inn på den, utover å si at hun delte de forbrukerpolitiske prinsipper som lå til grunn for utredningen. Hun uttalte seg derimot mer generelt om forbrukerpolitikken.

Gjertsen ønsket mindre statlig innblanding i folks forbruk. Forbrukerrådets vurdering av ulike vareslags nytteverdi var hun derfor sterk kritisk til: ”Hadde man hatt en slik debatt for 30-40 år siden, ville man knapt fått vaskemaskinen eller dypfryseren inn i huset.” Nettopp tilgjengeligheten til husholdningsteknologi som kunne lette husarbeidet, var viktig for Gjertsen, som på samme måte som Valle la vekt på forbrukerpolitikkenes forbindelse til likestillingspolitikken: ”(...) i likestillingens navn vil jeg påstå at ting som oppvaskmaskin, vaskemaskin og dypfryser har representert en revolusjon for kvinnefrigjøring og likestillingspolitikk.” Nå stod nye utfordringer for tur, fremholdt Gjertsen, og sa at hun ville forene forbrukerpolitikk og likestillingsarbeid ved å endre butikkenes åpningstider. Slik skulle det bli enklere å forene et lønnsarbeid med innkjøpsoppgaver. Da *Forbrukerrapporten* fulgte opp med spørsmål om ikke det kunne være slik at både kvinner og menn ønsket kunnskap om nytten av ulike vareslag, svarte Gjertsen at ”(...) det må aldri komme så langt som til at et eller annet vesen skal fortelle oss at det og det klesplagget trenger du ikke! Selvsagt trenger man ikke dusinvis av dresser. Men har du anledning til å kjøpe det, bør du etter mitt syn gjøre det også!”

---

³⁵⁸ Referat fra møte med Stenstadvold, 28.10.1982, boks 01.2 Langtidsprogrammet 1980-1985, SIFOs arkiv.

³⁵⁹ Orientering til pressen om Stenstadvold-utvalgets innstilling 27.09.1982.

³⁶⁰ *Forbrukerrapporten* nr. 1, 1983, s. 27-31.

Arbeiderbladet laget en artikkel som bygget på intervjuet i *Forbrukerrapporten*, med overskriften ”Forvirring om forbruk”.³⁶¹ Den ble innledet med en rekke spørsmål rundt Høyres forbrukerpolitikk:

Vil Regjeringen opprettholde forbrukerorganisasjonene slik de er i dag? Vil de gå inn for en total omlegging, for eksempel organisert som private foretak? Hvor langt vil Regjeringen gå i å begrense Forbrukerrådets handlefrihet som interesseorgan for forbrukere? Og: Hvor langt vil de strekke seg for å tilpasse forbrukerpolitikken etter næringslivets ønsker?

Mye av ansvaret for forvirringen lå ifølge avisen hos statsråden. ”Astrid Gjertsen er blant dem som i en årrekke har prediket frihet i forbrukerpolitikken, og blant annet brukt dette som argument for en omlegging i retning av private forbrukerorganisasjoner”. Gjertsen hadde også vist en ”tendens til å ville latterliggjøre forbrukerveiledningen”. Dette, sammen med hennes fortid som forbrukerpolitiker, skapte ifølge avisen ”røre i forbrukerkretser”. Stenstadvold-utvalgets ”tildels kontroversielle forslag om forbrukerpolitikk”, viste at en omlegging var på trappene, uten at forbrukerorganisasjonene hadde vært involvert i saksbehandlingen, hevdet avisen, som mente organisasjonene nærmest var redusert til høringsinstanser. Avisen mente de ansatte i forbrukersektoren hadde god grunn til å reagere. *Arbeiderbladets* utfall mot Gjertsen må både sees som et symptom på de tradisjonelle motsetningene mellom Høyre og Arbeiderpartiet i forbrukerpolitikken, og den høye temperaturen Stenstadvold-utvalgets rapport skapte.

Ny kurs

Da departementet la frem proposisjonen ”Om forbrukerpolitikken” 25. mars 1983, lå innholdet et godt stykke fra Stenstadvold-utvalgets forslag.³⁶² Departementet foreslo verken å åpne for individuelt medlemskap i Forbrukerrådet, eller å gi næringsorganisasjonene representasjon. Når det kom til forbruksforskningen, gikk departementet inn for å beholde SIFO som selvstendig forskningsinstitutt, samtidig som det ville satse på flere forskningsmiljøer. Departementet var usikkert på om SIFO var det rette stedet for en satsing på samfunnsvitenskaplig forbruksforskning.³⁶³ Forslaget om å beholde instituttet

---

³⁶¹ *Arbeiderbladet* 14.01.1983.

³⁶² St.prp. nr. 80 (1982-83).

³⁶³ St.prp.nr.80 (1982-83).

må ses på bakgrunn av de mange høringsuttalelsene som hadde gitt bred tilslutning til fortsatt drift.³⁶⁴ Det arbeidet SIFOs styre hadde satt inn på å styrke instituttets stilling, gjennom ”Langtidsprogram for forbruksforskning i 1980-årene”, må også ha virket inn på denne beslutningen. Det viste at instituttet tok initiativ til handling og nytenkning.

SIFO hadde fått nytt styre sommeren 1981, etter at oppnevningstiden for det gamle styret løp ut. Den nye styreformannen, sosiologen Brit Denstad, tok da straks initiativ til å få laget dette langtidsprogrammet.³⁶⁵ Programmet skulle kartlegge fremtidens behov for forbruksforskning og hvilken rolle SIFO kunne ha. I den anledning ble det satt ned en arbeidsgruppe med representanter fra SIFO, Forbrukerrådet, Forbrukerombudet, Varefakta-komiteen og Forbruker- og administrasjonsdepartementet. Initiativet ble tatt før regjeringsskiftet og dermed i god tid før Stenstadvold-utvalget ble satt ned. Det betydde at utforming av et langtidsprogram ikke først og fremst var en respons på Høyres forbrukerpolitikk. Da arbeidet med langtidsprogrammet for forbruksforskning kom igang, hadde imidlertid Høyre tatt over regjeringmakten. Dermed var det Høyres arbeidsprogram og budsjett, og ikke noe materiale fra andre partier, som ble delt ut i arbeidsgruppa som ”materiale om den politikk som skal føres på forbrukerområdet”.³⁶⁶

”Langtidsprogram for forbruksforskning i 1980-årene” skulle møte endringene som var på trappene i forbrukersektoren. Det er grunn til å tro at det nye styret så behovet for tildels omfattende endringer om SIFO skulle ha noen sjanse til å opprettholdes, i møtet med de planene som Arbeiderpartiet la for omorganiseringen av forbrukersektoren. Ved å ta initiativ og regi over feltet kunne programmet bidra til å styrke instituttets posisjon. Kanskje hadde styret fått signaler fra departementet, eller politisk ledelse, om at noe måtte gjøres? Det kan også tenkes at Denstad så på forbruksforskningen og instituttet med andre øyne, med sin bakgrunn som samfunnsforsker. Forslagene i det nye langtidsprogrammet stod i sterk motsetning til instituttets egen langtidsplan fra juni 1981.³⁶⁷ Styrets initiativ til nytt program ble tatt bare noen måneder

---

³⁶⁴ Inst. S. nr. 217 (1982-83), s. 8.

³⁶⁵ Funksjonstiden for alle i det tidligere styret gikk ut 14.06.1981, og fra 15.07.1981 ble det valgt ny formann og tre nye medlemmer. To av de tidligere styremedlemmene ble gjenoppnevnt. Nytt styre bestod av Brit Denstad, Liv Andersen, Eli Bergan, Sigrid K. Helstad, Oskar Kvåle og Gro Hillestad Thune.

³⁶⁶ Høyres program, med påskrift ”delt ut på møtet 09.03.1982” av O.E. Yrvin, Liste over underlagsmateriale av Ole-Erik Yrvin 09.03.1982, Mappe Langtidsprogrammet 1980-1985- Langtidsprogrammet, boks 012, SIFOs arkiv.

³⁶⁷ Statens institutt for forbruksforskning, Langtidsplan for perioden 1981-1986, juni 1981, boks 01.2 Langtidsprogrammet 1980-1985, SIFOs arkiv.

etter at denne langtidsplanen forelå. Det tyder på et klart og bevisst ønske om en ny kurs.

Den første planen videreførte den etablerte virksomheten, mens den andre både hadde et bredere perspektiv og foreslo store endringer. De store forskjellene må ses i sammenheng med hvem som utarbeidet dem og sammenhengende ble til i. Det første var et internt arbeidsdokument av og for instituttet. Det andre var utarbeidet av en gruppe som delvis bestod av representanter utenfra, med mandat til å tenke nytt og se instituttet i større sammenhenger. Styret var initiativtager, noe som betydde at arbeidsgruppen ikke var så nært knyttet til den daglige ledelsen ved instituttet.

Husstellprofesjonalismen dominerte i planen fra 1981. I omtalen av forbrukerne kan det virke som det fortsatt var husmødrene de henvendte seg til, men altså nå med benevnelsen forbruker. Planen legger vekt på arbeidet i hjemmet, med en tradisjonell tilnærming til dette. Tar man utgangspunkt i denne langtidsplanen, ser instituttet ut til å være ute av takt med sin samtid. Toinntektsfamilienes utfordringer var påfallende ute av syne. SIFO ville fremme og bevare kunnskapen om husarbeidet innenfor en tradisjonell ramme:

Vi mener denne aktiviteten er viktig og den må gis muligheter for videreutvikling. I husholdene som ellers i arbeidslivet, er det en målsetning å utføre et bestemt arbeid for å få frem et ferdig produkt. Arbeidet i hjemmet har videre en sosial og pedagogisk betydning for familien (...) ³⁶⁸

Dette var formuleringer som kunne vært hentet fra arbeidsprogram flere tiår tidligere. Det var likevel en bevissthet rundt de endrede forutsetningene for husarbeidet:

Sammenlignet med tidligere tider, er arbeidet i dagens hushold betydelig forenklet i og med alle våre tekniske hjelpemidler. Samtidig er det et stadig større forbruk av ferdig bearbejdede varer og kjøp av tjenester til erstatning for husholdsarbeidet/-produksjon. SIFO mener at også i fremtiden er det viktig å ta vare på interessen og muligheten for å utføre arbeidet i hjemmet. ³⁶⁹

Det kan se ut til at de oppfattet sin posisjon som noe truet, ettersom det ble brukt en del plass på å legitimere denne innfallsvinkelen. Av foreslåtte forsk-

³⁶⁸ Statens institutt for bruksforskning, Langtidsplan for perioden 1981-1986, s. 20.

³⁶⁹ Statens institutt for bruksforskning, Langtidsplan for perioden 1981-1986, s. 20

ningsprosjekter kan nevnes ”arbeidsmetodikk ved matlaging”. Det ble beskrevet som følger:

”Det er viktig at matlaging i hjemmet kan foregå rasjonelt. God planlegging, kjennskap til tillagingsmetoder, nødvendig utstyr og gode arbeidsforhold er viktig for å oppnå dette. Det er derfor ønskelig å studere forskjellige tillagingsmetoder for mat. Vi vil vurdere tidsbruk, energibruk og rasjonaliseringsmuligheter, samtidig som vi vil vurdere matens ernæringsmessige og sensoriske kvalitet.”³⁷⁰

Igjen ligger fokuset på rasjonelt, kompetansebasert hjemmearbeid. Et av de planlagte prosjektene handlet om forenkling av hjemmebaking, ”Brødbaking oppfattes av mange som tidkrevende og tildels tungt. Det er derfor behov for å forenkle metoden uten at det går ut over brødetts kvalitet. SIFO vil derfor arbeide med å finne frem til forenklete metoder som krever mindre tid og krefter, samtidig som en vil studere innvirkningen av de forskjellige metodene på brødkvaliteten.” På samme måte som tidligere ble målet med rasjonaliseringen knyttet til husarbeid av bedre kvalitet. Det var selve husstellet og det praktiske arbeidet i hjemmet som stod i fokus. Denne planen videreførte dermed i stor grad den gamle husstellinjen ved SIFO.

Det nye langtidsprogrammet, derimot, foreslo omfattende kursendringer da det ble lagt frem i september 1982. Et hovedpoeng var at et personale med samfunnsvitenskapelig bakgrunn burde ansettes så snart som mulig, og institusjonen burde ta opp forskning ikke bare om varer, men også om tjenester. Endringene ble begrunnet med endrede trekk ved samfunn og økonomi. Langtidsprogrammet tok også opp mer generelle spørsmål rundt forbruksforskningen, som hvorfor det ikke hadde utviklet seg et samlende, livskraftig forbruksforskingsmiljø. Det kom til at det blant annet hang sammen med den lave statusen forbruksforskningen hadde i visse deler av forskningsmiljøet. Den faglige fordypelsen i dette typisk anvendte forskningsfeltet var for liten til å få status i universitetsmiljøene. Samtidig tilhørte temavalget myke og kvinnedominerte områder som familie, hjem og barn, i motsetning til såkalte harde og mannsdominerte områder som industri, olje og anlegg, hevdet programmet.³⁷¹

Ser man på det nye programmet, er det tydelig at mye fortsatt var vanskelig når det gjaldt denne forskningen. Hva bestod den egentlig i, og hva skulle

---

³⁷⁰ Statens institutt for forbruksforskning, Langtidsplan for perioden 1981-1986, s. 12.

³⁷¹ Langtidsprogram for forbruksforskning i 1980-årene, september 1982, SIFOs bibliotek.

være dens målsetning? Det fantes fortsatt ikke noe enkelt svar på disse spørsmålene, som hadde fulgt debatten rundt dette forskningsfeltet gjennom hele etterkrigstiden. Ikke bare var det slik at det knyttet seg ulike interesser til forskningen, men forholdene som den skulle beskrive, var i stadig utvikling. Nå stod et stadig mer differensiert varemarked, økende fritid og høyere kvinnelig arbeidsdeltagelse for andre realiteter og problemer enn 20, eller 10, år tidligere.

I arbeidet for å opprettholde SIFO tok også den daglige ledelsen etter hvert initiativ til å tenke nytt. Da den skulle redegjøre for sitt syn på Stenstadvoldutredningen, bygget den på mange av langtidsprogrammets synspunkter. Et poeng hos Stenstadvold hadde vært at husarbeid ikke lenger var et like sentralt område, ettersom flere kvinner var utearbeidende. "Langtidsprogram for forbruksforskning i 1980-årene", hadde snudd dette på hodet. Der tok man utgangspunkt nettopp i at kvinner var i lønnet arbeid når man pekte på behovet for mer rasjonelle arbeidsformer i hjemmet, som altså fortsatt skulle være et forskningsområde. Men husarbeidet var ikke et mål i seg selv, som den tidligere langtidsplanen hadde fremholdt.³⁷² Dette var en innfallsvinkel i tråd med det Likelønnsrådet hadde foreslått over ti år tidligere, men som til da hadde fått forholdsvis liten plass ved instituttet. Da den daglige ledelsen skulle begrunne fortsatt opprettholdelse av instituttet i sin høringsuttalelse til departementet, la den nettopp opp til et slikt fokus.

Når det nye instituttet hadde tatt opp lite nytt i løpet av sitt første tiår, henger det ikke alene sammen med den dominerende husstellkompetansen ved instituttet. Det var også et generasjonsspørsmål. Muligheten for å tenke nytt ble større etter hvert som personalet som hadde fulgt husstell- og forbrukerinstitusjonene i flere tiår, en del siden før krigen, gikk av med pensjon. SIFO fikk ny direktør da husstellærerinnen Helga Kringlebotn Emanuelen gikk av med pensjon ved utgangen av 1982. Hun gikk i protest. Kringlebotn ønsket ikke å være med på den omstillingen som var på trappene.³⁷³ En måned senere tok sivilingeniør Eli Bergan over som ny direktør. Denne personalutskiftningen, og flere som pekte i samme retning, må ses i sammenheng med den nyorienteringen som etter hvert fikk fotfeste ved instituttet.

---

³⁷² SIFO-ansattes syn på Stenstadvold-rapporten, 04.11.82, 02.02, SIFO styre 1973-1990, SIFOs arkiv.

³⁷³ Brev fra Kringlebotn til Statsråden med begrunnelse for avskjeden, SIFOs personarkiv.

”En blå ballong”?

Da regjeringens forslag ble drøftet i Stortinget 25. mai 1983, var debatten preget av bred enighet rundt hovedlinjene for den videre satsingen i forbruker-sektoren. Det så ut til at konfliktene og uenighetene som hadde preget dette feltet, i stor grad var tilbakelagt. Enigheten ble tolket ulikt. Høyre tok den til inntekt for en vellykket politikk, hvor de fikk gjennomslag for sin linje. Høyres Bente Bakke beskrev hvordan synet på forbrukerpolitikken hadde endret seg til partiets fordel siden regjeringen tiltrådte:

Regjeringen fikk fra sosialistisk hold den gangen kritikk for den varslede kursendring i forbrukerpolitikken. Disse endringene gikk i hovedsak ut på å få en bedre avgrensning av forbrukerarbeidet mot andre politiske arbeidsområder, å skille mellom interesseoppgaver og forvaltningsoppgaver og å bidra til at markedet fungerer best mulig. Jeg synes det lover godt for det videre forbrukerpolitiske arbeid at en samlet komité nå sluttet seg til disse hovedprinsippene.³⁷⁴

Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti beskrev derimot enigheten som et resultat av at Regjeringen hadde resignert og ikke levde opp til det den lovet. ”Vi kan i dag slå fast at det har skjedd ei sterk sanering av dei signala om kursendring og omlegging innan forbrukarpolitikken som var varsla frå Høgre si side både før og etter regjeringsskiftet. (...) Det er til beste for forbrukarane at det undervegs ikkje er blitt noko nemnande att av den blå ballongen som statssekretær Stenstadvold presenterte”, uttalte Arne Nilsen fra Arbeiderpartiet.³⁷⁵ Stein Ørnhoi fra Sosialistisk Venstreparti gikk enda hardere ut og hevdet at bit for bit av Høyres ”såkalte forbrukerpolitikk” hadde forsvunnet siden Gjertsen overtok høsten 1981. Høyres signaler om et kursskifte beskrev han som ”ideologisk bulder” og ”hemningsløst løssnakk uten forankring i virkeligheten”.³⁷⁶ Ifølge Ørnhoi hadde dette ”ideologiske visvaset” fått et totalhavari da det ble konfrontert med virkeligheten. ”For etter alle utredninger, høringer, tøv og sommel er det hele nå kokt ned til at Høyres forbrukerpolitikk er Arbeiderpartiets – og for den saks skyld SVs – forbrukerpolitikk fra før 1981”.³⁷⁷

Debatten bar preg av mye polemikk, som gav seg utslag i en dobbelthet. På den ene siden ble den store enigheten understreket, på den andre siden ble det som skilte partiene gitt mye plass. På noen punkter var det også reell uenighet.

³⁷⁴ Bente Bakke 25.05.1983, S.tid. s. 4039-4040.

³⁷⁵ Arne Nilsen 25.05.1983, S.tid. 4022-4024.

³⁷⁶ Stein Ørnhoi S.tid 25.05.1983, s. 4015-4018.

³⁷⁷ Stein Ørnhoi S. tid. 23.05.1983, s. 4017.

Når det kom til forbruksforskningen, var det enighet om å beholde SIFO som institutt, og samtidig satse på oppdragsforskning. Hvordan dette skulle organiseres i forhold til antall ansatte ved instituttet, var det derimot ulike meninger om. I komiteen hadde Høyre og Kristelig Folkeparti åpnet for en reduksjon av antallet stillinger ved SIFO, noe Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti gikk imot. Det peker i retning av at uenigheten om tyngden av det statlige engasjementet, fortsatt var klart til stede.

Harald Ellefsen mente å kunne slå fast at Høyre hadde fått gjennomslag for sitt syn på forskningen: ”Det er også interessant å registrere at de sosialistiske partier nå støtter Regjeringen i at Statens institutt for forbruksforskning beholdes som en selvstendig og uavhengig enhet, og dermed forlater eget og arbeiderpartiregjeringens standpunkt fra våren 1981 om å legge dette institutt inn under Forbrukerrådet.”³⁷⁸

Ørnhøi derimot mente at Høyre hadde lite å være stolte av: ”Den behandling som forbrukerinstitutionene har vært utsatt for tjener Høyre og Regjeringen til liten ære. Man behandler rett og slett verken folk eller institusjoner på denne måten.”³⁷⁹ Ragna Berget Jørgensen fra Arbeiderpartiet fulgte opp med å kritisere det hun mente var en passiv holdning overfor dem som arbeidet ved instituttet. Å redusere antall ansatte for å få til en modernisering av arbeidsoppgaver, var en hardhendt fremgangsmåte, som samsvarte dårlig med det som burde være praksis med staten som arbeidsgiver, hevdet hun. Muligheten for videreutdanning og endring av arbeidsoppgaver burde heller undersøkes.³⁸⁰

Høyres representanter stod på at muligheten for å redusere antall ansatte måtte holdes åpen og argumenterte for at dette handlet om forbrukernes beste. Tore A. Liltved fra Høyre sa det slik: ”Dersom vi vil målene, må vi også ville midlene, selv når dette vil føre til endringer i det bestående. Det må ikke bli slik at vi blir mer opptatt av å bevare og beskytte enn av å fremme og utvikle.”³⁸¹

Ulike syn på offentlig sektor førte til ulike syn på hvordan forbruksforskningen burde drives. Høyres argument var at offentlige utgifter måtte anvendes mest mulig rasjonelt, det kunne ikke være et mål i seg selv å beholde arbeidsplassene for arbeidsplassenes skyld. Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti mente flere faktorer måtte med og pekte på den turbulente tiden institusjonen hadde vært igjennom og at dette var utsatte kvinnearbeidsplasser. I

---

³⁷⁸ Harald Ellefsen S.tid. 25.05.1983, s. 4020-4022.

³⁷⁹ Stein Ørnhøi S. tid. 23.05.1983, s. 4017.

³⁸⁰ Ragna Berget Jørgensen 25.05.1983, S.tid. s. 4025-4026.

³⁸¹ Tore A. Liltvedt S.tid. 25.05.1983, s.4037-4038.

tillegg til dette ble nytten av et fagmiljø av en viss størrelse, og at det hadde blitt tatt initiativ ved instituttet for å satse nytt, brukt som argumenter for å opprettholde antallet arbeidsplasser.

Enighet rammet inn debatten, sammen med oppfattelsen av at man hadde funnet en løsning. Stein Ørnhoi sa det slik: ”Så er vi ved veis ende. Vi har lagt bak oss mange år med debatt, ja, med politisk strid omkring forbrukerpolitikken og organiseringen av forbrukerinstusjonene. Vi har lagt bak oss år med usikkerhet for de instusjonene det gjelder, og ikke minst usikkerhet for de mange mennesker som har hatt sitt daglige virke i disse instusjonene. Som sagt, vi er ved veis ende.”³⁸² Han avsluttet med en hilsen. ”Da gjenstår det vel bare å ønske mange gode arbeidsår for dem som har sitt virke i disse instusjonene, mange gode arbeidsøkter til beste for forbrukerne.”³⁸³

Så enkelt var det ikke. Mye var fortsatt usikkert og ugjort. Dannelsen av en flertallsregjering 8. juni, hvor Kristelig Folkeparti og Senterpartiet sluttet seg til Høyre, førte til at spørsmålet kunne avgjøres internt.³⁸⁴ Et langt og arbeidskrevende omstillingsarbeid for forbruksforskningen generelt, og SIFO mer spesielt, skulle gjennomføres. ”Langtidsprogram for forbruksforskning i 1980-årene” ble et viktig dokument i dette arbeidet.

Programmet ble gjenspeilet i SIFOs nye vedtekter fra 21. september 1984.³⁸⁵ De nye vedtektene representerer en instusjonalisering og forsterking av de foregående årenes endringstendenser. Omlegging av SIFO innebar en ny organisering av forbruksforskningen som helhet. Koordineringsproblemet som hadde ligget i at forbruksforskning ble utført ved mange instusjoner, og i en rekke miljøer, ble forsøkt løst ved at SIFO ble gitt ansvar for å skaffe oversikt over det som skjedde av forskning på området og slik bidra til å koordinere forskningen også utenfor egen instusjon. Ved instituttet skulle den samfunnsvitenskapelige forskningen styrkes, ved en satsing på kompetanse innenfor sosiologi, økonomi og statsvitenskap. Tverrfaglige samarbeid mellom samfunnsvitenskap og teknisk-naturvitenskapelig forskning skulle iverksettes gjennom prosjektorganisering. Overordnet skulle tyngdepunktet for forskningen endres fra varene til forbrukerne. Omleggingen av SIFO skulle skje innenfor de eksisterende rammene. Det måtte gå på bekostning av noe. Det ble bestemt å tone ned fokuset på ernæring. Laboratoriet for næringsmiddel-

---

³⁸² Stein Ørnhoi 25.05.1983. S. tid. s. 4039.

³⁸³ Stein Ørnhoi 25.05.1983. S. tid. s. 4039.

³⁸⁴ Notat Forbrukeravdelingen i FAD, 28.06.1983, mappe 003.21, SIFO 1981-83, boks 43, FADs arkiv.

³⁸⁵ Årsmelding SIFO 1984.

analyse ble lagt ned. Forbrukerrådet tok over forbrukeropplysningen. SIFOs styre ble utvidet med to medlemmer, for å styrke forskningsrepresentasjonen.

I 1984 stod det nye Forbrukerhuset på Lysaker klart. SIFO flyttet inn sammen med Forbrukerrådet og Forbrukerombudet. Bare et par kilometer lenger vest, på Stabekk, lå den gamle lærerinneskolen og tomte som en gang hadde vært aktuell for nybygg til SIVF. Den symbolske avstanden var langt større og er bedre egnet til å beskrive den veien forbruksforskningen hadde gått siden Forsøksvirksomheten ble opprettet i 1939.

Sammenfatning

Opprettelsen av SIFV i 1970 hadde vært et kompromiss. Utad var ikke lenger den hjemmeværende husmoren målgruppen for instituttet, som rettet seg mot den kjønnsnøytrale forbrukeren. På samme tid fikk husstillekspertisen fortsette sin virksomhet ved institusjonen, som lå i bygget til Statens lærerinneskole på Stabekk. Denne ordningen bidrog til at SIFV fremstod som et verken eller i de første årene. Først med de nye vedtektene i 1984 var det klart at instituttet hadde endret seg og fremstod som en mer helhetlig løsning for forbruksforskningen.

Arbeiderpartiet la premissene for forbrukerpolitikken på 1970-tallet. I spørsmål om forbruksforskningen fortsatte utredningene. En storstilt omorganisering av alle forbrukerinstitutionene var under planlegging. Da Høyre overtok regjeringmakten i 1981, ble det varslet en kursendring, både i forbrukerpolitikken allment og for forbruksforskningen mer spesielt. Likevel kan ikke nyorienteringen som fulgte ved SIFO alene forklares med maktskiftet. Omstillingsprosessen var allerede i gang da Willoch-regjeringen tiltrådte, noe som viser at den like mye kan betraktes som en respons på Arbeiderpartiets politikk. Ikke minst ble endringene tvunget frem av indre forhold i SIFO. Et nytt styre og generasjonsskiftet i staben forandret institusjonens oppfatning av seg selv. Sammenfallet av politisk press og indre fornyelse omkring 1982-83 gav støtet til institusjonaliseringen av et nytt SIFO i 1984.

6 Konklusjon

Forbruk som objekt for historiske studier er omtalt som: “(...) a prism through which many aspects of social and political life may be viewed.”³⁸⁶ I denne rapporten har vi ved å studere striden om forbruksforskningen kommet inn på en rekke slike sosiale og politiske aspekter. Dette gjelder forholdet mellom staten og det sivile samfunn, forholdet mellom kjønnene, forbrukerorganisering, og debatten om statens rekkevidde i forhold til økonomien og den enkelte innbygger.

Da spørsmålet om forbruksforskning først ble tatt opp i mellomkrigsårene, var det knyttet til det store folkehelseprosjektet og statens ambisjon om å spre kunnskap om riktig husarbeid. Etter krigen ble forbruksforskningen gjort til en del av kvinneorganisasjonenes kamp om husmødrene, med Arbeiderpartiets kvinnesekretariat og det borgerlige Husmorforbundet på hver sin side. I denne perioden var forbruksforskningen også en viktig del av Arbeiderpartiets satsing på husmopolitikken. Forskningen skulle danne grunnlaget for den hjemneværende kvinnens rolle som både den rasjonelle forbrukeren og den kompetente husmoren. Fra begynnelsen av 1950-tallet ble også forbruksforskningen en del av striden om den statlige reguleringspolitikken, da muligheten til å benytte denne forskningen i den økonomiske politikken ble et sentralt tema.

Spenningen i forholdet til den økonomiske politikken avtok utover 1960-tallet, samtidig som likestillingspolitikken fikk større betydning og bidrog til at forbruksforskningen igjen ble satt i nye sammenhenger. Hele perioden var preget av aktørenes bevissthet om den forskningen som foregikk i Sverige.

I det følgende vil vi gå nærmere inn på fire felter som har dominert rapportens fremstilling av forbruksforskningen i denne perioden.

---

³⁸⁶ Strasser, McGovern og Judt 1984, s. 4.

Forbruksforskning og økonomisk politikk

Rapporten startet med å vise hvordan en, så langt vi har funnet ikke tidligere omtalt, forsøk på en privat organisering av forbrukerinteressene, med mål om å drive vareundersøkelser ikke førte frem. Forbrukernes Kontroll-lag fungerte kun noen måneder før krigen og representerer "a road not taken" i norsk sammenheng. At en privat instans finansiert av forbrukerne selv for testing av forbruksvarer ikke fikk fotfeste kan sees i sammenheng med en liten befolkning, kombinert med stor statlig styring. Ettersom staten ble forbrukernes representant og beskytter, er det statens rolle i forbruksforskningen vi har konsentrert oss om.

Striden om forbruksforskningen ble en del av den politiske striden om rekkevidden av offentlige inngrep. Konflikten mellom Arbeiderpartiet og de borgerlige partiene om forbrukerpolitikken og dermed forbruksforskningen, handlet om borgerlig frykt for at den skulle brukes som et politisk styringsredskap. De var redd en statlig finansiert forbruksforskning skulle brukes til å kontrollere den private industrien. I Forbrukerrådets første tid fra 1953 var det nettopp et mål å øve direkte innflytelse på vareproduksjonen. Det ble satt i gang forsøk på samarbeid med industrien for å få i stand produksjon av en folkevaskemaskin og standardiserte barneklær.

I andre halvdel av 1950-tallet måtte Forbrukerrådet konstatere at forsøkene på å styre produksjonen direkte ikke hadde vært særlig virkningsfulle. Denne strategien ble etterfulgt av satsing på sammenlignende vareundersøkelser. Denne typen vareundersøkelser ble tatt opp av mange forbrukerorganisasjoner, private og statlige, etablert i Europa etter krigen. For Forbrukerrådet representerte det en overgang fra at forbrukerperspektivet skulle integreres direkte i produksjonen, til å teste varer som allerede var sluppet på markedet. Det var et klart steg bort fra planøkonomien de borgerlige partiene fryktet. De sammenlignende vareundersøkelser var tett forbundet med masseproduksjon av standardiserte merkevarer, og strategiskiftet må sees på bakgrunn av den velstandsveksten og utvidelsen av varemarkedet som hadde funnet sted i løpet av etterkrigsårene.

Et beslektet problem i spenningsfeltet mellom stat og marked, er ulike syn på forbrukeren som en sterk eller svak aktør i markedet. Arbeiderpartiet og de borgerlige partiene skiltes også på dette punktet. Da Arbeiderpartiet på begynnelsen av 1960-tallet i større grad inn for å beskytte forbrukerne i markedet hang det sammen med at målet om samarbeid med industrien ble forlatt, men også med en sterk skepsis til salgssidens bruk av forskning i markedsføringen. De borgerlige, og da særlig Høyre, delte i mindre grad denne skepsi-

sen. Arbeiderpartiet så det som nødvendig med lovreguleringer og en mer effektiv opplysning for å beskytte forbrukerne fra det som manipulerende markedsføring. Den samfunnsvitenskapelige forbruksforskningen skulle bidra til dette. Fokus på den teknisk-naturvitenskapelige forskningen, som varetestene ble basert på, ble dermed supplert med mål om mer samfunnsvitenskapelig forskning. Det strategiske skiftet fra utøvelse av en slags forbrukermakt i produksjonsprosessen, til beskyttelse på markedsplassen, førte på denne måten med seg endringer både i opplysningsarbeidet og i forbruksforskningen.

Mot slutten av 1960-tallet var ikke lenger planøkonomidebatten dominerende, og de borgerlige satt med regjeringmakten. Forbrukerrådet hadde gradvis blitt mindre politisk kontroversielt. Det samme hadde forbruksforskningen. En viktig grunn til dette var skifte av strategi i retning av de sammenlignende vareundersøkelsene. Dette var mer i tråd med de borgerlige partienes syn på hvordan forbrukerinteressene burde ivaretas. De utfordret ikke markedet, men tok utgangspunkt i det.

Forbruksforskning og kjønn

De første statlige initiativene til forbruksforskningen ble tatt før krigen i form av to institusjoner for husstellforskning. I 1970 ble de slått sammen til SIFV, som rettet seg mot en ikke-kjønnert forbruker. Dette var et uttrykk for at synet på hvem som representerte forbrukerinteressene, og hva forbruk var, hadde endret seg.

Da de to husstellinstitusjonene ble opprettet, hadde målet vært å lære opp kvinner i riktig husarbeid. Forbruk var i denne konteksten en kompetanse og et kunnskapsfelt knyttet til kvinners ansvar for hjemmet. Den kvinnelige husmorforbrukeren var en motsats til den lønnsarbeidende mannen. Kunnskapen om forbruk handlet om langt mer enn valg av varer på markedet. Det var knyttet til selve arbeidet og egenproduksjonen i hjemmet. For kvinner bar posisjonen som forbrukere i seg en dobbelthet. På den ene siden ble forbrukerrollen en vei til innflytelse i den formelle økonomien, og til medbestemmelse i offentlige beslutninger. Kvinneorganisasjonenes representasjon i Forbrukerrådet var et eksempel på dette. På den annen side bidrog vektleggingen av forbrukerrollen til å legitimere en mannlig forsørgermodell der de hjemmeværende kvinnene manglet mange av de rettighetene som fulgte med lønnsarbeidet.

Den dominerende oppfattelsen av husmødre som representanter for forbrukerinteressene snudde mot slutten av 1950-tallet. Husarbeidet var blitt mindre krevende og forbruk ble i mindre grad et eget kunnskapsfelt. Forbruk ble isteden oppfattet som kjøpekraft, en kjønnsløs keynesiansk kategori, slik Ekberg og Parr har beskrevet det.³⁸⁷ Dette innebar et sterkere skille mellom markedet og hjemmet, som var med på å bygge opp under en oppfattelse av industrien som et produktivt og hjemmet som et ikke-produktivt, område.

Overgangen fra husmorforbrukeren til en ikke-kjønnnet forbruker er synlig i institusjonene denne oppgaven har tatt for seg, men til ulik tid. I Forbrukerrådet ble den tydelig i 1958 da det ble fattet et vedtak om å gå inn for å nå flere grupper enn husmødrene med forbrukeropplysningen. Et annet uttrykk for det samme var utgivelsen *Forbrukerrapporten* fra samme år. Der presenterte man vareundersøkelser heller en husstellrådgivning. Målet var ikke den kompetente husmoren. Arbeiderpartiet forlot også det ensidige fokuset på husmorforbrukeren mot slutten 1950-tallet. Likevel ble det 1970 før den institusjonaliserte forbruksforskningen ble rettet mot en kjønnsnøytral forbruker. At bruddet kom så mye senere på dette feltet må forklares med at andre krefter og aktører gjorde seg gjeldende i spørsmålet om husstellinstitusjonene. I tillegg til å ta opp forbrukerspørsmål, stod de sentralt på husstellfeltet, der de dannet grunnlaget for den statlige husstellopplæringen. Den statlige husstellekspertisen hadde mobilisert mot å ta opp forskning som ikke var knyttet til husarbeidet. Det utfordret den husstellprofesjonaliseringen de fremmet. Arbeiderpartiets husmopolitikk ble videreført utover i 1960-årene, og de kreftene i forbrukerpolitikken som ville sikte videre enn til husstellet, fikk ikke en bred støtte for dette før fra midten av 1960-tallet, da likestillingen ble det dominerende kjønnspolitiske regimet. Endringen i 1970 kom sammen med tilsvarende endringer der husstellet forsvant ut av offentligheten, eller i alle fall inn under nye og andre overskrifter. Kvinner hadde endret status fra husmødre til lønnstage-re, og deres medborgerskap ble ikke lenger knyttet til rollen som forbrukere.

Sverige

Et hovedspørsmål i denne rapporten har vært hvorfor en omorganisering av husstellforskningen til forbruksforskning rettet mot en kjønnsnøytral forbruker kunne komme i stand i Sverige allerede i 1957, mens det tilsvarende ikke skjedde i Norge før i 1970. En grunn var at målsetningen for husstellforskningen i utgangspunktet hadde vært ulik. I Norge var husstellforskningen i

---

³⁸⁷ Parr og Ekberg 1996, s. 226.

hovedsak rettet mot de hjemmевærende kvinnene, mens den i Sverige også skulle legge til rette for at gifte kvinner kunne ta lønnet arbeid. Forskjellen må sees i sammenheng med at det i Norge ble ført en mer ensidig husmorpolitikk, mens svenske myndigheter i større grad satset på en dobbel strategi, ved å kombinere husmorpolitikken med å legge til rette for gifte kvinners deltagelse i lønnsarbeid.

I Sverige hadde en rekke aktører utenom husstillekspertisen engasjert seg i husstellforskningen. Det hadde fra starten vært en bredere tilnærming til forbrukerspørsmål innenfor husstellforskningen, som var koblet til det sosialdemokratiske rasjonaliseringsprosjektet. I Norge hadde husstillekspertene i større grad fått dominere feltet. Husstellforskningen var sterkt knyttet til den borgerlige kvinnebevegelsen og husmorideologien. En omlegging ville være mer radikal i Norge, ettersom den ville utfordre en politikk sterkere basert på en mannlig forsørgernorm, og i større grad forutsatte endring i praksis ved institusjonene, og dermed en trussel mot en posisjon knyttet til den "gamle" husstellkompetansen. Dette kan forklare en gradvis omlegging, med en overføring til Departementet for familie- og forbrukersaker i 1959, men ingen formell omorganisering før i 1970.

Opprettelsen av SIFV

Da SIFV ble opprettet i 1970, var det ved en sammenslåing av Statens forsøksvirksomhet i husstell og Statens opplysningskontor i husstell. Denne løsningen hadde to sider. Det var en nedleggelse eller omdefinering av to husstellinstitusjoner, samtidig som det var en styrking av forbruksforskningen. Selv om arkivene etter Departementet for familie- og forbrukersaker ikke inneholder informasjon om den direkte begrunnelsen for denne beslutningen, utover meldingen og det som kom frem på regjeringskonferansen i 1968, er det mulig å si noe om hvorfor det skjedde. De husstellfokuserede institusjonene ble stadig tydeligere ute av takt med de dominerende strømningene i forbrukerpolitikken, og fra midten av 1960-årene var det også likestillingen som var det dominerende kjønnspolitiske regimet. Hadde ikke sammenslåingen og omorganiseringen skjedd i 1970, ville dette vært like mye et problem å forklare.

Det hadde ikke manglet på komiteer og utredninger som skulle definere feltet og dermed institusjonens fremtid i løpet av etterkrigsårene. Problemet hadde vært at de enten ikke ble hørt, finansiert, fulgt opp av sentrale aktører, eller så klarte de ikke selv å komme til enighet. Da SIFV ble opprettet i 1970, var det

en vesentlig administrativ avgjørelse. Samtidig er det viktig å ikke lese inn i den noen forsoning mellom motsetningene som hadde preget feltet siden 1950-årene, i og med at de i hovedsak ble med inn i den nye institusjonen. Det er lett å se opprettelsen av SIFV som et oppgjør, men det er ikke grunn til å se på det som noe epokegjørende brudd. Det var et brudd administrativt, men ikke nødvendigvis i tenkningen og praksis ved institusjonene.

Opprettelsen av SIFV i 1970 var et kompromiss mellom en ny og gammel oppfattelse av forbrukerinteressene. I første omgang var det kun et skifte av navn, der husstellekspertisen fikk fortsette sin virksomhet, under en annen overskrift. Den var likevel ett av flere uttrykk for at kunnskap om husarbeid hadde utspilt sin rolle som politisk satsingsområde. Uklarhetene som lå til grunn for SIFV og SIFO, var synlige utover på 1970-tallet. Striden om institusjonenes formål levde videre i nye utredninger og reforminitiativer i 1974 og 1982, frem til SIFOs nye vedtekter kom på plass i 1984.

Avslutning

Fra Arbeiderpartiets første forsøk på å få i stand forbruksforskning og en helhetlig forbrukerpolitikk like etter krigen, til omorganiseringen som munnet ut i SIFV i 1970, viste kampen om de berørte institusjonene tydelig hvilke spenninger som var knyttet til forbrukerpolitikken. På det formelle planet er det et paradoks at forbruksforskningen selv i perioden da Arbeiderpartiet hadde rent Stortingsflertall var preget av mangel på grunnleggende, retningsgivende politiske grep. Det kan ha skyldtes manglende vilje til å prioritere forbruksforskningen, og uklare mål, men det kan ikke alene være en forklaring. Denne rapporten har vist at selv der det var klare intensjoner om handling, sørget tregheten skapt av organisasjoner, institusjoner og folkevalgte med ulike syn på kjønn, statens rolle og forbrukerens plass, for at avgjørelser ble utsatt og klare mål ble erstattet med kompromisser. Da SIFV endelig ble dannet i 1970, hadde forbrukeren for lengst "forlatt kjøkkenet", som Forbrukerrådet formulerte det. Denne grunnleggende administrative nyordningen ble dermed heller et symptom på treghet, enn på politisk handlekraft og visjon.

Litteratur

Avdem, Anna Jorunn og Kari Melby 1985. *Oppe først og sist i seng. Husarbeid i Norge fra 1850 til i dag*. Oslo: Universitetsforlaget.

Aléx, Peder 2001. "Konsumera rätt, Om ett svensk medborgarideal", *Tvärnitt* (3), s.36-47.

Bergan, Eli m.fl. 1989. *Forbruksforskning i går, i dag, og i morgen: En bok til SIFOs 50 års jubileum*. Oslo: SIFO.

Bergh, Trond og Helge Ø. Pharo (red.) 1987. *Vekst og velstand: norsk politisk historie 1945-1965*, 3. utg. Oslo: Universitetsforlaget.

Berner, Boel 1996. *Sakernas tillstånd: kön, klass, teknisk expertis*. Stockholm: Carlsson.

Blom, Ida og Sogner, Sølvi (red.) 1999. *Med kjønnsperspektiv på norsk historie: Fra vikingtid til 2000-årsskiftet*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Carter, Erica 1996. "Deviant pleasures? Women, melodrama, and consumer nationalism in West Germany", i Victoria De Grazia (red.), *The sex of things: gender and consumption in historical perspective*. Berkeley: University of California Press.

Cohen, Lizabeth 2003. *A consumers' republic: the politics of mass consumption in postwar America*. New York: Knopf.

Collett, John Peter 1980. *Forsøkene på å etablere organisert forbruksforskning i Norge 1956-1965*. NAVF.

Cowan, Ruth Schwartz 1983. *More work for mother: the ironies of household technology from the open hearth to the microwave*. New York: Basic Books.

Cross, Gary 2001. "Corraling consumer culture: Shifting rationales for American state intervention in free markets", i Martin Daunton og Matthew Hilton (red.), *The Politics of consumption : material culture and citizenship in Europe and America*. Oxford: Berg.

Daunton, Martin og Matthew Hilton (red.) 2001. *The Politics of consumption : material culture and citizenship in Europe and America*. Oxford: Berg.

De Grazia, Victoria (red.) 1996. *The sex of things: gender and consumption in historical perspective*. Berkeley: University of California Press

Døving, Runar 2001. "Vaffelhjertets makt: Norske kvinners hushold", i Erling Dokk Holm og Siri Meyer (red.), *Varene tar makten*, Oslo: Gyldendal akademisk.

Emblem, Terje 1998. "Til forbrukerens beste", [URL: <http://fagbladet.nifustep.no/layout/set/print/content/view/full/1944>; lest 29.03.05].

Forbrukerrådet 25 år: En beretning om 25 år i forbrukerens tjeneste. Forbrukerrådet 1978.

Friberg, Katarina 2004. "Konsumtion och politik", *Historisk tidskrift* (2) :299-307.

Fuglerud, Gerd 1980. *Husstellskolens historie i Norge*. Lillestrøm: Grøndahl og Søn Forlag.

Furre, Berge 1992. *Norsk historie 1905-1990: vårt hundreår*. Oslo: Samlaget.

Glickman Lawrence B. 2001, "The strike in the temple of consumption: Consumer activism and twentieth-century American political culture", *The Journal of American History* 88 (1), [URL: <http://.historycooperative.org/journals/jah/88.1/glickman.html>].

Graham, Laurel D. 1999. "Domesticating efficiency: Lillian Gilberth's scientific management of homemakers, 1924-1930", *Signs* 24 (3) :633-675.

Hagemann, Gro 2002. "Citizenship and Social Order: gender politics in twentieth-century Norway and Sweden", *Women's History Review* 11 (3) :417-429.

Hagemann, Gro 2003. *Et spørsmål om medborgerskap. Tema fra feminisismens politiske historie*. Upublisert.

Hagemann, Gro 2005a. "Housewife and citizen? Gender politics in the post-war era", i Gro Hagemann, og Hege Roll-Hansen (red.), *Twentieth-century housewives: meanings and implications of unpaid work*, i *Issues in contemporary history*, Oslo: Unipub forlag.

Hagemann, Gro 2005b. "Norske husmødre sent ut i arbeidslivet", [URL: www.ssb.no/magasinet/norge_sverige/art-2005-04-18-01.html; lesedato 18.04.2006]

Hagemann, Gro og Hege Roll-Hansen (red.) 2005. *Twentieth-century housewives: meanings and implications of unpaid work*, i *Issues in contemporary history*, Oslo: Unipub forlag.

Hilton, Matthew 2000. "Review Article: Class, Consumption and the Public Sphere", *Journal of Contemporary History* 35(4) :655-666.

Hilton, Matthew 2002. "The female consumer and the politics of consumption in twentieth-century Britain", *The Historical Journal* 45(1) :103-128.

Hilton, Matthew 2003. *Consumerism in twentieth-century Britain: the search for a historical movement*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hilton, Matthew 2004. "Models of consumer-political action in twentieth century: Rights, duties and justice", i Iselin Theien og Even Lange (red.), *Affluence and activism: organised consumers in the post-war era*, i *Issues in contemporary history*, Oslo: Unipub forlag.

Hodacs, Hanna og Anna Eriksson Trenter 2004. "Konsumenten, producenten, medborgaren och staten – några konsumentpolitiska perspektiv på efterkrigstiden i Sverige och USA", *Historisk tidskrift* (2) :249-260.

Holter, Harriet 1963. "Sosiologisk og psykologisk forbruksforskning: Formål, problemstillinger, metoder", *Tidsskrift for samfunnsforskning* :73-96.

Hovland, Geir 1985. *Endring og stabilitet: en studie av partienes forbrukerpolitiske profiler 1945-1977*. Forskningsrapport nr. 54, Fondet for markeds- og distribusjonsforskning, Oslo.

Hunt, Karen 2000. "Negotiating the boundaries of the domestic: British socialist women and the politics of consumption", *Womens History Review* 9(2):389-409.

Jørgensen, Finn Arne 2001. *Tidens krav: Framveksten av det vitenskapelige husstellet i Norge 1900-1940*. Hovedfagsoppgave i historie, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim.

Klepp, Ingun Grimstad 2003. *Fra rent til nyvasket: skittent og rent tøy*. Fagrapport nr.2, Statens institutt for forbruksforskning, Oslo.

Klepp, Ingun Grimstad 2006. *Skittentøyets kulturhistorie: hvorfor kvinner vasker klær*. Oslo. Novus.

Kobberstad, Astrid 1979. *Forbrukerspørsmål som offentlig politikk: en undersøkelse av Forbrukerrådet og den sentrale forbrukerforvaltning: etablering og utvikling 1950-76*. Hovedoppgave i offentlig administrasjon og organisasjonskunnskap, Universitetet i Bergen.

Lange, Even (red.) 2006. *Organisert kjøpekraft. Forbrukersamvirkets historie i Norge*. Oslo: Pax.

Lange, Even 1998. *Samling om felles mål: 1935-1970*, i Knut Helle m.fl. (red.), *Aschehougs norgeshistorie*, bd.11. Oslo: Aschehoug.

Loe, Dagmar og Ragna Robsahm Kjørven 1964. *Landslaget for husstellerslærere 50 år. 1914-1964*. Oslo: Cappelen.

Lyng, John 1976. *Mellom øst og vest: erindringer : 1965-1968*. Oslo: Cappelen.

Lövgren, Britta 1993. *Hemarbete som politikk. Diskussioner om hemarbete, Sverige 1930-40-talen, och tillkomsten av Hemmens Forskningsinstitut*. Avhandling for den filosofiske doktorgraden, Stockholms universitet.

Melby, Kari 1999. "Husmorens epoke: 1900-1950", i Ida Blom og Sølvi Sogner (red.), *Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Miller, Daniel 1998. *A theory of shopping*. Cambridge: Polity Press.

Myrstad, Anne Marit 2005. "Thrift and traces of work: On housewife films and sales talk", i Gro Hagemann og Hege Roll-Hansen (red.), *Twentieth-century housewives: meanings and implications of unpaid work*, i Issues in contemporary history, Oslo: Unipub forlag.

Myklebust, Sissel 2004. "Farlig kunnskap? Manipulasjon, kommunikasjon og livsstil", i Christine Myrvang, Sissel Myklebust og Brita Brenna, *Temmet eller uhemmet: Historiske perspektiver på konsum, kultur og dannelse*. Oslo: Pax Forlag.

Myrvang, Christine 2004. "Fra knapphet til overflod: Jakten på det rasjonelle massekonsumet", i Christine Myrvang, Sissel Myklebust og Brita Brenna, *Temmet eller uhemmet: Historiske perspektiver på konsum, kultur og dannelse*. Oslo: Pax Forlag.

Myrvang, Christine 2005. *I forbrukets grenseland. Innganger til konsum, kultur og samfunnsanalyse 1914-1960*. Avhandling for dr.philos.-graden, Universitetet i Oslo.

Packard, Vance 1957. *The hidden persuaders*. London: Longmans.

Parr, Joy og Gunilla Ekberg 1996. "Mrs. Consumer and Mr. Keynes in Post-war Canada and Sweden", *Gender and History*, 8(2) :212-230.

Rosén, Ulla 1993. "Tvätterskan, tvättmaskinen och folkhemmet: Om tvätt som kvinnoarbete och tvättningens mekanisering", *Historisk tidskrift* (2) :227-244.

Schwartz, Cowan, Ruth 1983. *More work for mother. The Ironies of Household Technology from the Open Hearth to the Microwave*. USA: Basic Books, Inc

Francis Sejersted 2000. "Norge under Willoch", i *Norsk idyll?* Oslo: Pax

Sjögren, Mikael 2003. "Statsrådet og genusordningene - Ulla Lindström 1954-1966", *Historisk tidskrift* (1) :5-28.

Skretting, Kathrine 1995. *Reklamefilm: norsk reklame i levende bilder 1920-1990*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Slater, Don 1997. *Consumer culture and modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Solbraa-Bay, Julianne 1965. *Samfunnet sett med husmorøyne : utgitt til Norges husmorforbunds 50-års jubileum*. Oslo: Cappelen.
- Strasser, Susan 1982. *Never done: a history of American housework*. New York: Pantheon Books.
- Strasser, Susan, Charles McGovern og Matthias Judt (red.)1998. *Getting and spending: European and American consumer societies in the twentieth century*. Washington, D.C.: German Historical Institute.
- Stø, Eivind 1979. *Forbrukerorganisering: Organisasjonenes presentasjon og deltakelse i Norsk forbrukerpolitikk*. Forskningsrapport nr. 22, Fondet for markeds- og distribisjonsforskning, Oslo.
- Theien, Iselin 2004. "Integrating consumers into Social Democracy: the case of Norway, 1945-69", upublisert paper, publisert i omarbeidet versjon på fransk samme år, "L'État et les consommateurs en régime social-démocrate: le cas de la Norvège (1945-1960)", i A. Chatriot, M-E. Chessel og M. Hilton (red.), *Au Nom du Consommateur. Consommation et politique en Europe et aux États-Unis au XXe siècle*. Paris: La Découverte.
- Theien, Iselin 2005. "Campaigning for milk: Housewives as consumer activists in post-war Norway", i Gro Hagemann og Hege Roll-Hansen (red.) 2005, *Twentieth-century housewives: meanings and implications of unpaid work, i Issues in contemporary history*, Oslo: Unipub forlag.
- Theien, Iselin (kommer 2006). "Shopping for the People's Home: Consumer planning in Norway and Sweden after the Second World War", i Matthew Hilton et als. (eds), *The Consumer Expert*. London: Ashgate.
- Theien, Iselin og Even Lange (red.) 2004. *Affluence and activism: organised consumers in the post-war era*, i *Issues in contemporary history*, Oslo: Unipub forlag.
- Ustvedt, Yngvar 1979. *Velstand - og nye farer: 1952-61*, i *Det skjedde i Norge*, bd.2. Oslo: Gyldendal.
- Ustvedt, Yngvar 1991. *Høyrebølge og økende miljøbevissthet: 1980-1986*, bd.8. Oslo:Gyldendal.

Werenskiold, Bergliot Qviller 1965. *Statens forsøksvirksomhet i husstell gjennom 25 år*. Oslo.

Werenskiold, Bergliot Qviller 1972. *Statens opplysningskontor i husstell 1940- 1970*. Oslo.

Wiig, Birgit 1984. *Kvinner selv: den skjulte norgeshistorien fra vår nære fortid*. Oslo: Cappelen.

Åkerman, Brita (red.)1984. *Kunskap för vår vardag: forskning och utbildning för hemmen*. Stockholm: Akademilitteratur.

Ås, Berit 1966. *Forbrukeren i det moderne samfunn: en orientering om psykologisk og sosiologisk forbrukerforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.

Arkiv

Riksarkivet

Departementet for familie- og forbrukersaker, katalog 1292/10, serie 1.

Forbrukernes Kontroll-lag, PA-0306.

Forbrukerrådet, katalog 1305.1/10, Rådsmøteprotokoller 1953-1957, D-saksarkiv 1953-1958.

Landbruksdepartementet, katalog 1260/14:Husstellkontoret 1935-1959.

NAVF, Forskningsrådenes fellesutvalg, katalog 1251.7/18, D-saksarkiv, boks 16, 107-111.

Forbrukerrådets arkiv i Nydalen

Rådsmøteprotokoller 1957-1970

Arkiv ved SIFO

Diverse korrespondanse, notater, opplysningsmateriale og klipparkiv.

Statens forsøksvirksomhet i husstell 1935-1970

Statens opplysningskontor i husstell 1935-1970

SIFV/SIFO 1970-1984

Trykte kilder

Stortingsforhandlinger:

Stortingsmeldinger:

St. meld. nr. 74 (1956) Om arbeidsområdet for Statsråden for familie- og forbrukersaker.

St. meld. nr. 67 (1957) Langtidsprogrammet for 1958- 1961.

St. meld. nr. 60 (1960-61) Langtidsprogrammet 1962-1965.

St. meld. nr. 13 (1968-69) Om omorganisering og utbygging av Statens forsøksvirksomhet i husstell og Statens veiledningskontor i heimstell.

St. meld. nr. 43 (1967-68) Varefakta-komiteens fremtidige oppgaver og organisasjonsform.

St. meld. nr. 45. (1968-69) Om arbeidsmarkedspolitikken.

St. meld. nr. 44 (1977-78) Om forbrukerpolitikken.

St. meld. nr. 63 (1980-81) Omorganisering av forbrukerinstitutionene.

Stortingsproposisjoner:

St.prp.nr. 1. Tillegg nr. 11 (1953) Om opprettelsen av Forbrukerrådet.

St.prp.nr. 1, Tillegg nr. 17 (1955), punkt 2, Et konsultativt statsrådsembete for familie- og forbrukersaker.

St.prp.nr. 80 (1982-83) Om forbrukerpolitikken.

Stortingstidende: 1953-1983.

Odelstingstidende: 1959, 1968.

Årsmeldinger

Forbrukerrådet 1953-1984

Statens forsøksvirksomhet i husstell 1939-1970

Statens opplysningskontor i husstell 1941-1970

SIFV/SIFO 1970-1984

Varefakta-komiteen 1954-1970

Innstillinger og rapporter:

Landbruksdepartementet (1935) ”Innstilling om korte husstellkurser m.v.”

Landbruksdepartementet (1939) ”Innstilling om Opprettelsen av Statens opplysningskontor i husstell.”

Innstilling fra Forbrukerrådsutvalget, mars 1953, vedlagt St.prp.nr. 1. Tillegg nr. 11 (1953).

Innstilling om forbruksforskning 1960, Oslo (SIFOs bibliotek).

Program for forbruksforskning 1974, vedlagt St.meld.nr. 38 (1975-76).

Langtidsprogram for forbruksforskning i 1980-årene, Oslo 1982 (SIFOs bibliotek).

Tidsskrift:

Tidsskrift for husstellærerinner i perioden 1950-1970.

Annet:

Arbeiderpartiets arbeidsprogram 1953-1957.

Kvalitetsforskning och konsumentupplysning (1949) SOU 18